

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Nina Ledinek

Površinskoskladenjsko označevanje korpusa

Slovene Dependency Treebank

(s poudarkom na predikatu)

Diplomsko delo

S – slovenski jezik in književnost
Mentorica:izr. prof. dr. Erika Kržišnik

Šoštanj, 2005

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici izr. prof. dr. Eriki Kržišnik za natančno branje diplomskega dela, skrbne nasvete pri izbiri literature, pomoč pri iskanju odgovorov na številna vprašanja in prijazno usmerjanje. Zahvala gre tudi dr. Andreji Žele za številne dolge pogovore in zelo natančne in obsežne odgovore na elektronsko pošto, v katerih mi je pomagala razrešiti marsikakšen strokovni problem. Dr. Tomažu Erjavcu se zahvaljujem za konstruktivne pripombe, v katerih me je opozarjal na napake in pomanjkljivosti določenih delov teksta, ter potrpežljivost, ko mi je odstiral pogled na računalniški vidik skladišnega označevanja korpusov.

KAZALO

0	UVODNA POJASNILA	4
1	KORPUSNO JEZIKOSLOVJE	5
1.1	Korpusi in njihova analiza	7
1.2	Jezikoslovno označevanje korpusov	9
1.2.1	Skladenjsko označevanje korpusov	11
1.2.1.1	Uporabnost skladenjsko označenih korpusov	16
1.2.1.2	Najpomembnejši skladenjsko označeni korpusi	17
1.3	Slovene Dependency Treebank	21
1.3.1	Sistem morfosintaktičnih oznak korpusa	23
1.3.2	Programska oprema	26
1.3.3	Izbira korpusa in njegove pomanjkljivosti	26
1.3.4	Odvisnostna skladnja	28
2	POVRŠINSKOSKLADENJSKO OZNAČEVANJE KORPUSA SLOVENE DEPENDENCY TREEBANK	31
2.1	Osnovna načela površinskoskladenjskega označevanja	32
2.2	Sistem površinskoskladenjskega označevanja	37
2.2.1	Predikat	38
2.2.1.1	Enostavni glagolski predikat	39
2.2.1.2	Zloženi glagolski predikat	40
2.2.1.3	Glagolsko-imenski predikat	41
2.2.1.3.1	Strukturni tipi glagolsko-imenskega predikata	42
2.2.1.3.2	Strukture, podobne glagolsko-imenskemu predikatu	48
2.2.1.4	Imenski predikat	49
2.2.1.5	Modifikacije predikata	50
2.2.1.6	Pasivne in aktivne strukture	51
2.2.2	Glagoli s prostimi morfemi	51
2.2.2.1	Glagoli z zaimkovnim prostim morfemom <i>se/si</i>	51
2.2.2.1.1	Zaimkovni prosti morfem <i>se</i>	52
2.2.2.1.2	Zaimkovni prosti morfem <i>si</i>	53
2.2.3	Komplement (verbalni atribut)	54
2.2.3.1	Kriteriji za določanje komplementa	54
2.2.3.2	Strukturni tipi komplementa	58

3	OPISI KOMPLEKSNEJŠIH STRUKTUR V FUNKCIJSKOSKLADENJSKI VLOGI POVEDKA V NOVEJŠEM SLOVENSKEM JEZIKOSLOVJU	67
3.1	Glagoli s prostimi morfemi	67
3.1.1	Glagoli z osebnozaimkovnim prostim morfemom	68
3.1.1.1	Jože Toporišič	68
3.1.1.2	Janez Dular	69
3.1.1.3	Erika Kržišnik	70
3.1.1.4	Andreja Žele	73
3.1.2	Glagoli z zaimkovnim prostim morfemom <i>se/si</i>	74
3.1.2.1	Jože Toporišič	74
3.1.2.2	Janez Dular	75
3.1.2.3	Martina Križaj-Ortar	77
3.1.2.4	Chikako Shigemori Bučar	78
3.1.2.5	Andreja Žele	87
3.1.3	Glagoli s predložnim prostim morfemom	88
3.1.3.1	Jože Toporišič	88
3.1.3.2	Janez Dular	89
3.1.3.3	Martina Križaj-Ortar	91
3.1.3.4	Ada Vidovič Muha	91
3.1.3.5	Andreja Žele	92
3.2	Povedkovo določilo (in povedkovnik)	96
3.2.1	Jože Toporišič	96
3.2.2	Boris Misja	103
3.2.3	Ivanka Kozlevčar-Černelič	104
3.2.4	Janez Dular	109
3.2.5	Olga Kunst Gnamuš	111
3.2.6	Andreja Žele	112
3.3	Povedkov prilastek	121
3.3.1	Jože Toporišič	121
3.3.2	Breda Pogorelec	123
3.3.3	Janez Orešnik	127
4	PREDLOG ZA PRILAGODITEV PRIROČNIKA AAL	132
4.1	Predlog za površinskoskladenjsko označevanje predikata	132

4.1.1	Označevanje prostih glagolskih morfemov	135
4.1.1.1	Označevanje zaimkovnih prostih glagolskih morfemov	136
4.1.1.2	Označevanje predložnih prostih glagolskih morfemov	147
4.1.1.3	Označevanje osebnozaimkovnih prostih glagolskih morfemov	151
4.1.2	Označevanje zloženih glagolskih predikatov	154
4.1.3	Označevanje glagolsko-imenskih predikatov	159
4.2	Predlog za površinskoskladenjsko označevanje komplementa	164
4.3	Sklep	166
5	POVZETEK	168
6	LITERATURA	170
6.1	Internetne strani	177

0 UVODNA POJASNILA

V diplomskem delu se ukvarjamo s površinskoskladenjskim označevanjem korpusa Slovene Dependency Treebank, ki nastaja po modelu skladijsko označenega korpusa Prague Dependency Treebank. Zaradi kompleksnosti in obsežnosti področja smo se omejili na prikaz sistema površinskoskladenjskega označevanja struktur, ki jim na funkcijskoskladenjski ravni navadno pripisujemo vlogo povedka. Pristop je problemski.

Diplomsko delo je zasnovano štiridelno. Prvi del prinaša osnovne podatke o korpusnem jezikoslovju, skladijskem označevanju korpusov ter projektu Slovene Dependency Treebank. V drugem delu je predstavljen sistem površinskoskladenjskega označevanja predikata in komplementa v korpusu Prague Dependency Treebank, isti označevalni sistem pa bo v prvi fazi uporabljen tudi pri označevanju korpusa Slovene Dependency Treebank. Tretji del je zasnovan kot kronološko-problemski pregled slovenskih jezikoslovnih opisov prostih glagolskih morfemov, povedkovega določila in povedkovnika ter povedkovega prilastka po letu 1965 oziroma po izidu Toporišičevega *Slovenskega knjižnega jezika 1*. Četrty del pa prikazuje primerjavo opisov kompleksnejših tipov povedka v novejšem slovenskem jezikoslovju in sistema površinskoskladenjskega označevanja predikata ter komplementa, na njeni podlagi pa smo pripravili tudi predlog za prilagoditev sistema površinskoskladenjskega označevanja predikata in komplementa za slovenščino.

Izpostavili smo predvsem tiste skladijske strukture, ki predstavljajo izziv zlasti z vidika opisnega jezikoslovja, saj je v dosedanjih opisih pri definiranju njihovega (funkcijsko)skladijskega statusa še nekaj nedorečenosti. To pa so hkrati tudi strukture, pri katerih je avtomatsko označevanje njihove skladijske vloge najbolj oteženo, zato se bo njihove računalniške analize treba lotiti postopno, računalniku pa bo treba omogočiti tudi dostop do pomenskih podatkov v slovarski obliki.

1 KORPUSNO JEZIKOSLOVJE

Korpusno jezikoslovje oz. korpusni pristop v jezikoslovju bi lahko opredelili kot niz metodoloških principov, katerih izhodišče je empirična analiza velike količine sistematično zbranih vzorcev dejanske jezikovne rabe (Gorjanc 2002: 30). Gre za pristop v okviru uporabnega jezikoslovja, katerega primarni cilj ni uveljavljanje in potrjevanje novih jezikovnoteoretičnih modelov, ampak izkoriščanje informacijske tehnologije za odkrivanje novih dejstev o jeziku, ki jih brez nje ni bilo mogoče odkrivati (Kennedy 1998: 3, 10). Obsežne strukturirane jezikovne zbirke ali korpuse analiziramo računalniško, in sicer avtomatsko ali z interaktivnimi tehnikami. Osnova korpusne analize so kvantitativne raziskave, zelo relevantne podatke pa dajejo tudi kvalitativne raziskave (Biber et al. 1998: 1–12).

Korpusno jezikoslovje se je začelo uveljavljati v petdesetih in šestdesetih¹ letih prejšnjega stoletja, vendar je zaradi velikega vpliva generativnega jezikoslovja kmalu doživelo zaton. Chomsky je kot glavni predstavnik te paradigme menil, da mora jezikoslovje z dedukcijo in introspekcijo raziskovati človekovo ponotranjeno in vsaj do določene mere vrojeno znanje jezika kot eno od njegovih kognitivnih zmožnosti (Golden 1996: 88–111). Jezikovno performanco je opredelil kot nerelevantno, saj pri njenem raziskovanju ni mogoče ločevati jezikovnega (stavkotvornega) znanja od zunajjezikovnih okoliščin, ki na njegovo rabo vplivajo. Trdil je tudi, da gre pri jeziku za neskončno rabo končnih sredstev, zato korpus, ne glede na njegov obseg, ne more dati zadovoljivih podatkov o delovanju naravnih jezikov, ampak kaže le njegovo popačeno podobo.² Po njegovem mnenju se določeni jezikovni elementi in izreki v korpusu pojavljajo po naključju, drugi, ker so zelo pogosti, nekaterih pa v korpusu ne bomo našli, ker so nevljudni, nepravilni oziroma očitni. Frekvenca jezikovnih elementov v korpusu zato po Chomskem ni relevanten jeziko(slo)vni podatek, tudi zato, ker frekventni stavki niso (nujno) bolj slovnični od nefrekventnih.³ Korpus tudi ne daje

---

¹ Korpusi, ki so postavili temelje korpusom, kot jih poznamo danes, so bili predelektronski korpus SEU (Survey of English Usage), ki je nastajal od 1955 do 1959, prvi elektronski korpus Brown, ki so ga zgradili na univerzi Brown na Long Islandu med letoma 1961 in 1964, korpus LOB, ki je nastajal od 1970 do 1978, itd. (Kennedy 1998: 23–29).

² Pri tem moramo upoštevati tudi, da so imeli korpusi prve generacije le okrog en milijon pojavnic (prim. Kennedy 1998: 30).

³ Chomsky je opozoril, da se bo izrek *I live in New York* v korpusu zagotovo pojavil pogosteje kot izrek *I live in Dayton Ohio* že zgolj zato, ker ima New York več prebivalcev kot Dayton, zato je bolj verjetno, da

nikakršnih podatkov o (ne)slovničnosti izrekov, ki se v njem ne pojavljajo (Chomsky pa je tudi sicer trdil, da je velik del izrekov v korpusu neslovničnih) (McEnery in Wilson 1996: 1–10, Kennedy 1998: 23).

Takšne kritike, in pomanjkanje tehnologije za obdelavo korpusnih podatkov, so povzročile nazadovanje korpusnega jezikoslovja. Pospešeno se je začelo razvijati spet v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, predvsem zaradi tehnološkega napredka na področju računalništva in razvoja jezikoslovnih smeri, npr. sociolingvistike, pragmatike, teorije diskurza ipd., ki so zahtevale podatke o dejanski jezikovni rabi. Te smeri so tudi znova opozorile na nemonolitnost jezikovne pojavnosti in upravičile trditev korpusnih jezikoslovcev, da pri opisu jezika ni pomembna le kategorija slovnične pravilnosti, ampak tudi to, kateri jezikovni fenomeni so za določeno varianto jezika običajni in verjetni (Gorjanc 2002: 20, McEnery in Wilson 1996: 10, 18, Kennedy 1998: 8). Izjemno pomembna vzpodbuda za ponovni vzpon zanimanja za korpusno jezikoslovje je bil tudi silovit napredek na področju s korpusnimi podatki podprte leksikologije in leksikografije. Omeniti je treba predvsem leksikološke raziskave na korpusih druge generacije, še zlasti pa projekt Cobuild.⁴

Korpusni pristop je v jezikoslovje vnesel večjo stopnjo verodostojnosti in objektivnosti, saj lahko rezultate raziskav vedno znova preverimo, poleg tega pa lahko zaradi podatkov o frekvenci jezikovnih elementov v korpusu pri interpretaciji izpostavimo tisto, kar je v jeziku oz. njegovi varianti tipično (Gorjanc 2002: 5, McEnery in Wilson 1996: 12–13). Korpusi pa ne nudijo le gradiva za jezikoslovno analizo, ampak je korpusni pristop oblikoval tudi metodologijo korpusne analize in novih jezikoslovnih

---

bo prvi izrek uporabilo več ljudi – čeprav sta oba izreka sprejemljiva in slovnična (McEnery in Wilson 1996: 8).

⁴ Projekt Cobuild je bil v korpusnem jezikoslovju prelomen zaradi več stvari. Pri gradnji korpusa The Birmingham Collection of English Text, v zadnjem času znanega predvsem pod imenom The Bank of English ter korpus Cobuild, sta svoje moči združili založniška hiša Collins Publishers in raziskovalna enota angleških študij na Univerzi v Birminghamu. Nastal je prvi megakorpus, tj. korpus z nekaj sto tisoč pojavniciami, na podlagi njegovega aktualnega gradiva pa tudi eno- in dvojezični slovarji. Uvajanje korpusov, predvsem tako obsežnih, v leksikologijo je pomenilo pravo revolucijo, saj si kasneje nobena angleška založniška hiša ni mogla več privoščiti, da pri pripravi svojih slovarjev ne bi uporabljala korpusov. Korpus The Bank of English dosledno uresničuje idejo sinhronnega korpusa, saj se posodablja vsako leto, vanj pa je glede na trenutne možnosti zajemanja besedil vključena tudi maksimalna količina časovno aktualnih tekstov (in ne več le delov tekstov). Gre torej tudi za dinamični, spremljevalni korpus. Gradnja in analiza korpusa The Bank of English sta bili za razvoj korpusnega jezikoslovja pomembni tudi zato, ker sta odprli številna nova vprašanja v zvezi z računalniško opremo za procesiranje korpusov, uravnoveženostjo zelo obsežnih (spremljevalnih) korpusov, reševanjem avtorskih pravic tekstov ipd. (Gorjanc 2002: 28, 51–54, Kennedy 1998: 46–48).

opisov. Ti vključujejo veliko podatkov o tipičnem besedilnem okolju in komunikacijski realnosti. Empirična analiza korpusov nam torej omogoča, da izvemo, kakšni so strukturni elementi jezikovnih sistemov in kako te sisteme uporabljamo v realni jezikovni komunikaciji (Kennedy 1998: 4). Od večine drugih smeri v jezikoslovju se korpusni pristop loči tudi po tem, da v svoj strokovni diskurz vključuje tudi dialog z uporabniki vedenja, ki ga korpusi ob primerni interpretaciji nudijo, saj je delo s korpusi usmerjeno izrazito uporabniško (Gorjanc 2003: 26).

1.1 Korpusi in njihova analiza

S terminom korpus označujemo obsežne, notranje enovite in strukturirane zbirke besedil oz. delov besedil v elektronski obliki, ki so bile sistematično zbrane in standardno označene za potrebe specifične jezikoslovne analize. Navadno prikazujejo statično podobo jezika, torej so zaključene zbirke besedil, pogosto pa tudi reprezentirajo jezik kot celoto oz. določeno varianto jezika (Gorjanc 2002: 5–6, McEnery in Wilson 1996: 21–24).

Z razvojem korpusov in korpusnega jezikoslovja se je pojavila potreba po klasifikaciji in vrednotenju različnih tipov korpusov. Z vrednotenjem karakteristik korpusov in opredeljevanjem korpusnih zvrsti se ukvarja evropska pobuda EAGLES (Expert Advisory Group on Language Engineering Standards). Glede na njeno tipologijo <<http://www.ilc.cnr.it/EAGLES96/corpusstyp/corpusstyp.html>> so karakteristike korpusov naslednje:

1. Velikost (količina podatkov v korpusu, izražena s številom pojavnic).
2. Kakovost (avtentičnost besedil v korpusu in njihovega zapisa).
3. Dokumentiranost (ločenost podatkov o besedilu od samega besedila (glede na standarde, formate oz. priporočila za zapis korpusov, npr. SGML, CES, TEI, XML)).
4. Enostavnost (ločenost golega besedila od drugih oznak v njem) (Gorjanc: 2002: 9–17, Erjavec 1996/97: 82–83).

Najpogostejši tipi oz. zvrsti korpusov so referenčni korpus, spremljevalni korpus, vzorčni korpus, korpus govora, primerljivi korpus, vzporedni korpus, korpus

podjezikov⁵ (učni korpus, diahroni korpus, različni tipi specializiranih korpusov)⁶ ipd. (Erjavec 1996/97: 83, Kennedy 1998: 19–57).

Podatke o jeziku v korpusu lahko pridobimo s kvantitativnimi in kvalitativnimi analizami, vendar jedro korpusnega pristopa predstavljajo kvantitativne analize. Računalniška obdelava korpusnih podatkov je zelo natančna, hitra, konsistentna, izčrpna in cenovno ugodna. Posebni računalniški programi omogočajo iskanje in sortiranje jezikovnih elementov ter njihovo statistično obdelavo. Obdelamo lahko ogromne količine podatkov, kar jezikoslovcem omogoča oblikovanje relevantnih generalizacij o jeziku kot celoti ali o njegovih variantah (McEnery in Wilson 1996: 14–16, Kennedy 1998: 5). Ob tem moramo poudariti, da lahko računalniki na podlagi abstraktnih statističnih modelov dajejo le kvantitativne podatke, bistvena pa je njihova interpretacija (Gorjanc 2002: 30, 94, Biber et al. 1998: 9). Natančnost oz. relevantnost korpusnih podatkov pa je treba potrditi tudi s testi statistične signifikantnosti⁷ (Biber et al. 1998: 9). Pri tem se je treba zavedati, da morajo biti podatki, ki so primerni za kvantitativno analizo, vedno razdeljeni v kategorije z natančno določljivimi mejami. Ker pa je jezik kontinuum, pride pri razvrščanju jezikovnih elementov v kategorije vedno do določenih posplošitev in poenostavitev, ki jih je treba pri interpretaciji upoštevati⁸ (McEnery in Wilson 1996: 63).

Računalniška analiza korpusov nam omogoča, da iščemo zelo kompleksne jezikovne vzorce. Odkrivamo lahko, kako se jezikovni elementi sistematično pojavljajo. Iščemo lahko vzorce pojavljanja leksike ali slovničnih struktur, vzorce sistematičnega pojavljanja različnih leksikalnih elementov s slovničnimi strukturami, ugotavljamo sistematičen vpliv zunanjejezikovnih elementov na jezikovno rabo ipd. Korpusi nam

---

⁵ V tipologiji EAGLES so definirane le te korpusne zvrsti (Tipologija korpusov glede na evropsko iniciativo EAGLES: <<http://www.ilc.cnr.it/EAGLES96/corpusstyp/corpusstyp.html>>). V oklepaju so naštetih še drugi tipi korpusov.

⁶ Korpusi v prevodoslovju navadno razvrščamo po drugačni tipologiji (Gorjanc 2002: 6).

⁷ Predstavitev glavnih metod za določitev statistične signifikantnosti korpusnih podatkov je v: McEnery in Wilson 1996: 61–86.

⁸ Vsak jezikoslovni opis je sicer posploševanje dejstev o jeziku, saj gre za sistem razvrščanja in klasifikacije jezikovnih elementov, vendar je opis podatkov v korpusu, (pogosto) določen s sistemom označevanja, veliko bolj rigorozen in formaliziran kot drugi opisi, saj ne dopušča izjem. Od drugih opisov se navadno loči tudi po tem, da pogosto raziskuje jezikovne fenomene v smeri od izrazne k pomenski ravni. Vse to pa seveda ne drži nujno, kadar izvajamo kvalitativne korpusne analize.

torej omogočajo vpogled v asociacijske vzorce v jeziku (Biber et al. 1998: 4–9), zato bi to smer raziskovanja lahko imenovali leksikogramatika⁹ (prim. Žele 2003c: 159).

1.2 Jezikoslovno označevanje korpusov

Kot smo že omenili, je korpusni pristop v jezikoslovju, v omejenem obsegu, omogočil avtomatsko računalniško analizo jezikovnih podatkov. Uspešnost avtomatske analize in relevantnost dobljenih podatkov sta navadno odvisni od predpriprave jezikovnih podatkov v korpusu, za njihovo analizo in hranjenje pa mora biti razvita tudi ustrezna programska oprema. Predpriprava jezikovnih podatkov v korpusu navadno pomeni označevanje oz. anotacijo korpusa, o kateri govorimo, če so jezikovnim elementom v korpusu dodane jezikovnoanalitične oznake¹⁰ (Gorjanc 2002: 16, 80).

V zvezi z označevanjem in analizo korpusov se v korpusnem pristopu v jezikoslovju kaže dve težnji (Gorjanc 2002: 80):

1. Izgradnja in analiza neoznačenega ali t. i. surovega korpusa. Težnja je osnovana na domnevi, da kakršno koli označevanje korpusa že temelji na določeni interpretaciji jezikovnih pojavov, zato je onemogočen nov, neodvisen opis jezika, kot se kaže v korpusu. Postopek analize in interpretacije podatkov v surovih korpusih je navadno opredeljen kot popolni korpusni pristop (Gorjanc 2002: 30).
2. Izgradnja in analiza korpusa, ki je označen na čim več ravlinah, od prozodične (pri korpusih govora) do morfosintaktične, skladske, ortografske, leksikalnopomenske, besediloslovne ipd. Inherentnost interpretacije pri označevanju korpusa povzroča, da se analiza jezika do določene mere podreja trenutnemu oz. izbranemu razumevanju jezikovnih pojavov.

---

⁹ Še bolj natančno in radikalno opredeljuje asociacijska razmerja v jeziku in njihov vpliv na opis Sinclair: »The recognition that form is often in alignment with meaning was an important step, and one that cut across the received orthodoxy of the explanation of meaning. Soon it was realized that form could actually be a determiner of meaning, and a causal connection was postulated, inviting arguments from form to meaning. Then a conceptual adjustment was made, with the realization that the choice of meaning, anywhere in a text, must have a profound effect on the surrounding choices. It would be futile to imagine otherwise. There is ultimately no distinction between form and meaning.« (Sinclair 1991: 7.)

¹⁰ O označevanju korpusa pa ne govorimo takrat, ko korpusu pripisujemo določene lastnosti, ki zagotavljajo njegov status, tj. ko ga ovrednotimo glede na njegove karakteristike in ga uvrstimo v korpusno zvrst (Gorjanc 2002: 9, Erjavec 1996/97: 82–83).

Kljub pomislekom o vplivu že uveljavljenih paradigem na jezikovne podatke, ki jih označen korpus nudi, se večina avtorjev strinja, da so označeni korpusi veliko bolj uporabni kot neoznačeni, saj lahko v njih iščemo veliko bolj kompleksne jezikovne vzorce (McEnery in Wilson 1996: 24, Erjavec 1996/97: 84).

Da pri interpretaciji jezikoslovnih oznak v korpusu ne bi prihajalo do napačnega razumevanja, je Leech opozoril na nekaj pravil, ki naj bi jih pri označevanju in uporabi korpusov upoštevali (povzeto po Gorjanc 2002: 80–81, McEnery in Wilson 1996: 25–26):

1. Obstajati mora možnost, da jezikoslovne oznake iz korpusa odstranimo, da označeni korpus vrnemo v prvotno stanje, tj. v t. i. surovi korpus. Korpus lahko zato označimo na novo. Treba je zagotoviti tudi možnost, da odstranjene oznake shranimo drugje. Korpus mora biti fleksibilen, kolikor je mogoče, saj lahko le tako uporabniku omogočimo zelo učinkovito obdelavo jezikovnih podatkov.
2. Uporabniku mora biti zagotovljen dostop do dokumentacije o sistemu označevanja korpusa: o načinu označevanja, o naboru uporabljenih jezikoslovnih oznak, o teoretični osnovi, ki je podlaga za sistem označevanja ipd. Skupaj s korpusi so zato navadno dostopni tudi priročniki o njihovem označevanju.
3. Natančno mora biti dokumentirano, kako je označevanje potekalo (ročno, avtomatsko, polavtomatsko). Če je bil korpus označen ročno, mora biti npr. jasno, koliko ljudi je korpus označevalo, kdo so bili označevalci in kako smo preverjali konsistentnost njihovega označevanja. Podatek o načinu označevanja je pomemben, ker je pri avtomatskem označevanju stopnja natančnosti (zaenkrat) vedno manj kot popolna.
4. Uporabnik korpusa se mora zavedati, da je korpus samo zelo učinkovito, vendar ne nezmotljivo orodje, ki nam pri raziskovanju jezika, predvsem pri iskanju novih jezikovnih fenomenov, pomaga. Označevanje korpusa temelji na natančno določeni interpretaciji jezikovnih pojavov, zato jezikoslovne oznake nimajo statusa absolutne resnice, ampak predstavljajo le označevalni sistem, ki analizo podatkov v korpusu olajšuje.
5. Teoretična podstava sistema označevanja korpusa se mora v čim večji meri približati konsenzualno sprejetim jezikoslovnim teorijam v določenem okolju. Ker je v jezikoslovju takšne teorije včasih težko določiti, se moramo pri označevanju korpusa izogibati vsaj zelo specifičnim in kompliciranim teoretičnim modelom.

6. Noben sistem označevanja nima in ne sme imeti apriornega statusa standarda za označevanje korpusov. Takšen pristop omogoča izboljševanje in dopolnjevanje sistemov označevanja. Nekakšni standardi se v korpusnem pristopu v jezikoslovju lahko izoblikujejo le konsenzualno, zaradi pragmatičnih potreb, in ne zato, da bi razvijali in uveljavljali jezikovnoteoretične modele.

Večina korpusov je danes označenih. Referenčnim so dodane morfosintaktične (in redko skladijske) oznake, bolj kompleksni tipi označevanja pa so vezani na specializirane korpuse manjšega obsega¹¹ (Gorjanc 2002: 80). Pri označevanju korpusov se vedno pojavi dilema, kako natančno naj bo označevanje. Vsak sistem označevanja je namreč kompromisen. Pragmatičnost nas pri gradnji korpusa sili, da izberemo tak sistem označevanja, ki za označevalce in označevalnike ni prekompleksen in za pripravo in izvedbo katerega ne bomo porabili preveč časa in denarja. Seveda pa tako označen korpus ni vedno maksimalno uporaben za potencialnega uporabnika, saj ne omogoča (z dovolj veliko natančnostjo) razločevanja med vsemi kategorijami, ki jih razločujejo nekorpusno in neračunalniško orientirani jezikoslovni opisi (McEnery in Wilson 1996: 26).

1.2.1 Skladijsko označevanje korpusov

Temeljni tip označevanja korpusov je morfosintaktično označevanje, saj predstavlja osnovo za kompleksnejše tipe označevanja, zlasti za skladijsko in semantično označevanje. Skladijsko označevanje pa je drugi najbolj običajen tip označevanja korpusov. Gre za označevanje in jezikoslovno analizo na podlagi določene skladijske teorije, pogosto predstavljata teoretično podstavo za sistem označevanja frazna gramatika in odvisnostna skladnja. Za skladijsko označen korpus se je uveljavilo ime *treebank*,¹² označevanje pa ima navadno dve ravni, površinsko- in pomenskoskladijsko. Načini označevanja in nabori skladijskih oznak so izjemno raznoliki, vendar pa lahko glede na kompleksnost označevanja izpostavimo dva

---

¹¹ Tudi skladijsko označene korpuse avtorji navadno uvrščajo med specializirane korpuse. Običajno imajo od sto tisoč do dva milijona pojavnic (prim. Kennedy 1998: 43).

¹² Skladijsko označene povedi imajo navadno razvejano, drevesasto strukturo, označen korpus je torej nekakšna banka takšnih struktur.

osnovna tipa: popolno¹³ (full parsing) in skeletno¹⁴ (skeleton parsing) skladijsko označevanje oz. analizo. Popolno skladijsko označevanje omogoča zelo natančno in podrobno analizo skladijskih struktur, saj so pri takem tipu označevanja predstavljeni vsi (oz. večina) skladijski odnosi med besedami v povedi. S skeletnim označevanjem pa predstavimo najpomembnejša skladijska razmerja med besedami v povedi samo shematično, podatkov o natančni skladijski vlogi vseh besed v povedi in sestavi besednih zvez pa takšno označevanje ne nudi (McEnery in Wilson 1996: 43–46, 178–179, Kennedy 1998: 231, 234–243).

Korpus lahko skladijsko označimo ročno, polavtomatsko in avtomatsko. Pri polavtomatskem označevanju označevalcem pomagajo inteligentni urejevalniki, pri avtomatskem označevanju pa je rezultate navadno treba popraviti ročno, saj programi za avtomatsko skladijsko označevanje, imenujemo jih tudi parserji, še ne dosegajo zadovoljive natančnosti (McEnery in Wilson 1996: 49). Poznamo dva osnovna tipa avtomatskega skladijskega označevanja korpusov: označevanje na podlagi vnaprej pripravljene slovnice in probabilistično označevanje. Pri prvem tipu si avtomatski označevalniki lahko pomagajo še s kvantitativnimi podatki, ki jih izračunajo iz podatkov v ročno označenih učnih korpusih – v tem primeru gre za t. i. hibridne principe. Obstajajo pa tudi avtomatski označevalniki, ki ne delujejo po principu vnaprej pripravljene slovnice, vendar ne izkoriščajo kvantitativnih podatkov, ampak kvalitativne, pridobijo pa jih iz učnih korpusov (McEnery in Wilson 1996: 130–131, Kennedy 1998: 232).

Pri skladijskem označevanju po pravilih vnaprej pripravljene slovnice navadno izberemo eno od uveljavljenih skladijskih teorij in na njeni podlagi pripravimo sistem zelo formaliziranih pravil o funkciji oz. zgradbi (elementov) skladijskih struktur. Nato jih vnesemo v računalnik, ta pa pri analizi jezika v korpusu sistem pravil pregleduje in ugotavlja, s katerim(i) bi določeno skladijsko strukturo opisal najbolje. Če ne najde nobenega ustreznega pravila, strukturo opredeli kot neslovnično. Slovnice, ki jih

---

¹³ Š. Vintar termin sloveni kot "popolna skladijska analiza" (prim. <<http://www2.arnes.si/~svinta/parallel.htm>>).

¹⁴ Nekakšen sinonim termina skeletno skladijsko označevanje je termin plitko skladijsko označevanje (shallow parsing), uporablja ga npr. Š. Vintar (sloveni ga kot "plitka skladijska analiza") (prim. <<http://www2.arnes.si/~svinta/parallel.htm>>). V obeh primerih je skladijsko razčlenjevanje bolj »plitko«, kategorije, ki jih razlikujemo, so manj podrobne, zato je vozlom pripisan manjši nabor oznak. (Podatke o različnih poimenovanjih za manj kompleksen tip skladijskega označevanja je, poleg literature, dal nenatančen pregled člankov o skladijskem označevanju na internetu.)

avtomatski skladijski označevalniki pri takšnem označevanju uporabljajo, so zelo podobne opisnim slovnici, saj je vsem vnaprej pripravljenim sistemom slovničnih pravil skupno to, da poskušajo ljudje pri njihovi pripravi upoštevati podatke o človeškem znanju jezika in na tej podlagi skonstruirati opise, ki jih bo lahko uporabil tudi računalnik. Raznovrstnost sistemov označevanja je izjemno velika, vendar pa noben avtomatski označevalnik, ki analizira korpus s pomočjo teh sistemov – razen pri analizi omejenega števila besedilnih vrst, jezikovnih zvrsti, predmetnih področij ipd. – pri analizi poljubnega korpusa ne izkazuje dovolj visoke stopnje natančnosti. Težava je predvsem v tem, da je zelo težko pripraviti izjemno veliko število pravil (za korpus manjšega obsega navadno okrog pet tisoč), ki opišejo, kako naj označevalniki napravijo analizo skladijskih struktur natančno in konsistentno (McEnery in Wilson 1996: 131–132, Kennedy 1998: 232–233).

Problem premajhnega pokritja jezikovnih pravil, s katerim se srečujemo pri skladijskem označevanju na podlagi vnaprej pripravljenih slovnici, je prisoten na celotnem področju računalniškega jezikoslovja (in na večini področij umetne inteligence). Gre za poseben problem, t. i. knowledge acquisition bottle-neck. Pri njegovem reševanju je postalo jasno, da bo za napredek treba začeti zajemati vire informacij o problemu v domeni obravnave, npr. s (kvantitativno) analizo korpusa, ki ga želimo označiti, in se na tej osnovi (pol)avtomatsko učiti zakonitosti, ki v njej vladajo (Erjavec: 1996/97: 81). Ravno zato se je začel uveljavljati hibridni princip skladijskega označevanja. Temelj sistema označevanja je še vedno vnaprej pripravljena slovnica, pri označevanju dvoumnih skladijskih struktur, tj. kadar lahko eno strukturo opišemo z več pravili v slovnici, pa avtomatski označevalnik na podlagi statističnih metod, tj. z izračunavanjem frekvence pravil, uporabljenih za opis struktur v podobnem kontekstu v učnem korpusu, določi najverjetnejšo strukturo (McEnery in Wilson 1996: 134).

Pri probabilističnem skladijskem označevanju korpusov avtomatskim označevalnikom ne posredujejo nikakršnega metajezikovnega znanja. Uporabljajo samo abstraktne statistične modele, s katerimi razbirajo in opisujejo slovnico jezika, kot se kaže v ročno označenih učnih korpusih.¹⁵ Na podlagi statistične verjetnosti sopojavljanja pojavnici v

---

¹⁵ Gre za t. i. bootstrapping problem/technique.

korpusu ocenjujejo, katere strukture so bolj verjetne in katere manj, in na osnovi tovrstnih izračunov skladijskim strukturam določajo zgradbo ali funkcijo. Avtomatski označevalniki pri takem označevanju inducirajo slovnico, ki ni podobna opisnim slovnicom jezika. Pristopi pri probabilističnem skladijskem označevanju so raznovrstni, včasih celo radikalni, vendar pa označevalniki za uspešno analizo neoznačenega teksta vedno potrebujejo natančno označen učni korpus. Izgradnja ročno označenih korpusov pa je izredno zahtevna, dolgotrajna in draga (McEnery in Wilson 1996: 132–133, Kennedy 1998: 234).

Avtomatski skladijski označevalniki še ne dosegajo stopnje natančnosti, ki je značilna za avtomatske morfosintaktične označevalnike (približno petindevetdesetodstotna natančnost), saj je tovrstno označevanje veliko bolj kompleksno. Največji problem predstavlja dvoumnost skladijskih struktur ali t. i. skladijska homonimija (problematične so zlasti predložne zveze) ter označevanje eliptičnih struktur, koordinacije, apozicije ipd. Izjemno zahtevno je tudi skladijsko označevanje govorjenih tekstov, saj se v njih pojavlja veliko stavkov z okrnjeno zgradbo, težavno pa je tudi označevanje eliptičnih struktur, ki jih ljudje pravilno razčlenimo zaradi inferiranja, za računalnik pa njihova analiza predstavlja nepremostljivo oviro (npr. pri izrekih tipa *Rok uporabe: rob pokrovčka*). Zaradi dvoumnosti skladijskih struktur je pogosto možno več interpretacij njihove strukture oz. funkcijskoskladijske vloge njihovih posameznih elementov. Raziskovalci korpusa Tosca (univerza Nijmegen, Nizozemska – gre za korpus besedil v angleščini, op. N. L.), ki je bil označen po hibridnem principu, npr. ugotavljajo, da je le približno 20 odstotkov povedi v korpusu skladijsko nedvoumnih, pri 15 odstotkih povedi pa je možnih od 20 do 100 različnih interpretacij (Kennedy 1998: 232–233, 240).

Avtomatski označevalniki dosegajo pri označevanju posebnih korpusov, ki so navadno vezani na določeno predmetno področje, sorodne besedilne vrste ipd., približno osemdesetodstotno¹⁶ (redko tudi devetdesetodstotno) natančnost. Ta se navadno znižuje z večanjem števila besed v povedi (Kennedy 1998: 240, 243, Charniak 1996). Učinkovitost istih označevalnikov pa se pri označevanju t. i. odprtih tekstov oz. poljubnega korpusa tekstov bistveno zmanjša, saj navadno ne presežejo

---

¹⁶ Podobno stopnjo natančnosti dosega tudi Collinsov parser, probabilistični avtomatski označevalnik za češčino, s katerim je bil označen korpus Prague Dependency Treebank (prim. Collins et al. 1999: 505).

šestdesetodstotne natančnosti, včasih pa je ta še nižja (trideset- do štiridesetodstotna) (McEnery in Wilson 1996: 130).

Pri avtomatski analizi velike količine tekstov realne jezikovne rabe se je pokazalo, da so jeziki v skladijskem smislu veliko bolj raznoliki, pravila pa mnogo manj določljiva, kot so strokovnjaki predvidevali. Korpusi so razkrili tudi vrsto jezikovnih rab, ki bi jih glede na jezikovno intuicijo in normativne jezikoslovne opise označili za napačne (Gorjanc 2002: 20). Avtomatski označevalniki, ki opravljajo skladijsko analizo korpusa na podlagi vnaprej pripravljene slovnice, so zaradi tega sorazmerno neuspešni, saj delujejo po principu strogega ločevanja med slovničnostjo in neslovničnostjo struktur.¹⁷ Ker pa pri probablističnem principu označevanja takšno razločevanje ni potrebno in ker je razdvoumljenje vsaj določenega nabora skladijskih struktur mogoče doseči s statističnimi metodami, saj opredeljujejo verjetnost njihovega pojavljanja, se strokovnjaki strinjajo, da so pri skladijski analizi učinkovitejši probablistični avtomatski označevalniki, vendar pa zaenkrat še ne obstaja noben dovolj učinkovit označevalnik za skladijsko označevanje poljubnega in zelo obsežnega korpusa¹⁸ (Kennedy 1998: 234, McEnery in Wilson 1996: 136).

Ker je skladijsko označevanje korpusov v zgodnji fazi razvoja, so korpusi označeni še na toliko različnih načinov (navadno so skladijske strukture predstavljene v obliki drevesastih grafov ali pa linearno, posamezne strukture so v tem primeru zamejene in označene v nizu (umaknjenih) oklepajev) in s tako različno stopnjo natančnosti (glede na nabor skladijskih oznak), da je prednosti in slabosti različnih avtomatskih označevalnikov in sistemov označevanja zaenkrat težko natančno oceniti. Zaradi kompleksnosti avtomatskega skladijskega označevanja se standardi verjetno ne bodo izoblikovali še kar nekaj časa. Sistemi označevanja in programska oprema so zaenkrat tudi zelo zapleteni, zato njihova uporaba za potencialnega uporabnika ni zelo enostavna, analizirajo jih lahko le posebej izurjeni strokovnjaki, poleg tega pa skladijsko označeni korpusi večinoma še niso prosto dostopni (Kennedy: 243–244).

---

¹⁷ O razočaranju nad rezultati označevanja korpusa Polytechnic of Wales Corpus po principu vnaprej pripravljene slovnice priča ocena tega principa pri Southerju in O'Donoghju. Raziskovalca sta ga označila za »the ungraceful failure of current rule-based techniques« (citirano po Kennedy 1998: 236).

¹⁸ O težavnosti skladijskega označevanja korpusov pišeta McEnery in Wilson takole: »Indeed, such is the difficulty of this goal that if you are reading this book twenty years from its publication date, the authors would not be in the least surprised if no robust parser for general English has yet been created. The current state of the art is somewhat unimpressive for everyday English.« (McEnery in Wilson 1996: 130.)

1.2.1.1 Uporabnost skladijsko označenih korpusov

Skladijsko označeni korpusi so uporabni za različne namene, v zvezi z njihovim raziskovanjem pa moramo posebej izpostaviti dve vrsti aktivnosti: analizo in interpretacijo korpusnih podatkov za potrebe opisnega jezikoslovja in raziskovanje skladijskih struktur za razvoj različnih jezikovnih tehnologij.

V skladijsko označenih korpusih lahko analiziramo skladijsko variabilnost posameznih registrov,¹⁹ jezikovnih zvrsti ipd., raziskujemo sistematično sopojavljanje različnih skladijskih struktur oz. njihovo sopojavljanje z določeno leksiko, ocenjujemo vpliv nejezikovnih elementov na rabo posameznih struktur, pridobimo podatke o razvoju jezikovne zmožnosti (npr. o razvoju govora pri otrocih), podatke, pomembne za jezikovni pouk (zlasti za učenje tujega jezika), ipd. Označen korpus je torej osnova za opisovanje jezika in za preverjanje hipotez o njem (Gorjanc 2002: 29, Biber et al. 1998: 5–7, Erjavec 2003: 61, Kennedy 1998: 277, McEnery in Wilson 1996: 93). Pridobivanje podatkov o skladnji naravnih jezikov je zelo zahtevno, vendar za analizo določenih korpusov že obstajajo učinkoviti računalniški programi, ki posamezne skladijske strukture iščejo, jih razvrščajo glede na različne kriterije (npr. glede na njihovo zgradbo), omogočajo statistično analizo njihovih pojavitev, iskanje povezav med leksiko in skladijskimi strukturami ipd. (Kennedy 1998: 241).

Raziskovanje jezikovnih fenomenov v skladijsko označenih korpusih je pomembno tudi zato, ker (lahko) prinaša vsaj nekoliko drugačno ali komplementarno (glede na klasične jezikovne opise) taksonomijo besednih vrst, funkcijskoskladijskih vlog, zgradb skladijskih struktur²⁰ ipd. (Kennedy 1998: 243).

Skladijsko označeni korpusi so zelo pomembni tudi za raziskave računalniškega jezikoslovja, saj dajejo podatke, ki omogočajo razvoj različnih jezikovnih tehnologij, npr. avtomatskih prevajalnikov, sintetizatorjev in prepoznavalnikov govora, črkovalnikov, različnih slovničnih pregledovalnikov ipd. Področje avtomatskega

---

¹⁹ Pojem register razumemo kot krovni pojem za katero koli varianto jezika, definirano s situacijskimi karakteristikami. V tem smislu je register lahko npr. jezik člankov o nogometu v časopisu Delo univerzitetno izobraženih avtoric, starejših od štirideset let.

²⁰ Enak opis prinaša tudi sistem za površinskoskladijsko označevanje korpusa slovenskih besedil Slovene Dependency Treebank. Več o tem je predstavljeno v razdelkih 2 in 4.

skladenjskega označevanja in analize je po mnenju veliko znanstvenikov najpomembnejše področje t. i. procesiranja naravnih jezikov (natural language processing), saj potrebujemo za razvoj večine jezikovnih tehnologij podatke tako o globinsko- kot površinskoskladenjski strukturi povedi²¹ (Kennedy 1998: 278–279). Skladenjsko označene korpusne pa uporabljamo tudi za testiranje različnih avtomatskih skladenjskih označevalnikov.

Gorjanc ugotavlja, da »je navezava procesiranja naravnih jezikov kot potencialnega prihodnjega sistema analize in sinteze besedil naravnih jezikov na korpusne podatke nujna, zato da bi v končni fazi tovrstne aplikacije res lahko služile realnemu jeziku. Podporo jezikovnotehnološkim rešitvam lahko nudijo le korpusni podatki. Jezikovni opisi, ki so za jezikovne tehnologije funkcionalni, namreč vsebujejo veliko več podatkov o besedilnem okolju, ki jih omogočajo le obsežni korpusi. Za jezikovne tehnologije so namreč veliko bolj uporabni opisi, ki kombinirajo klasične opise jezika s statističnimi podatki o besedilnih sopojavitvah. Če človek lahko jezikovni opis s pomočjo splošnega vedenja o svetu ustrezno interpretira, pa je za računalniško obdelavo potrebno bistveno več podatkov o tipični besedilni umeščenosti jezikovnih enot.« (Gorjanc 2002: 21.)

1.2.1.2 Najpomembnejši skladenjsko označeni korpusi

Izhodišča za gradnjo korpusov in njihovo morfosintaktično in skladenjsko označevanje je postavil predelektronski korpus SEU (Survey of English Usage) R. Quirka, saj je bil nabor oznak, ki je bil uveden za označevanje tega korpusa, osnova tudi za avtomatsko označevanje korpusov angleščine v osemdesetih letih prejšnjega stoletja (Gorjanc 2002: 22, Kennedy 1998: 17–19).

Eden največjih in najpomembnejših skladenjsko označenih korpusov pa je korpus Penn Treebank <<http://www.cis.upenn.edu/~treebank/home.html>>, ki nastaja na Univerzi v Pensilvaniji. Ima približno 4800000 pojavnic, v celoti je označen morfosintaktično, približno dve tretjini korpusa pa sta označeni tudi skladenjsko. Gre za korpus ameriške

---

²¹ Pomembno je, da podatke za razvoj jezikovnih tehnologij za specifično rabo pridobimo iz korpusov, povezanih z istim specifičnim predmetnim področjem, saj se v referenčnih ali dovolj reprezentativnih korpusih jezikovne posebnosti posameznih registrov zabrišejo (Kennedy 1998: 279).

angleščine, teksti so v glavnem iz časopisa Wall Street Journal, poleg tega pa korpus obsega še korpus Brown (na novo označen z naborom morfosintaktičnih oznak, ki so bile uporabljene za celoten korpus Penn Treebank), poročila različnih ministrstev vlade ZDA, računalniške priročnike, nekaj literarnih tekstov klasikov ameriške literature in transkripcijo nekaj radijskih oddaj (Kennedy 1998: 236, Marcus et al. 1994: 114).

Korpus je bil v prvi fazi, od 1989 do 1992, označen morfosintaktično in površinskoskladenjsko. Nabor morfosintaktičnih oznak korpusa je bil zelo omejen (36 morfosintaktičnih oznak in 12 oznak za ločila in simbole za valute), saj je med nekaterimi potencialnimi oznakami, ki jih upoštevajo sistemi morfosintaktičnega označevanja podobnih korpusov (standardna referenca za nabor oznak za morfosintaktično označevanje korpusov angleškega jezika je navadno korpus Brown, op. N. L.), mogoče ločevati na podlagi različnih skladenjskih vlog besed s to potencialno oznako in glede na njihovo potencialno leksikalno specifičnost. Morfosintaktične oznake korpusa tudi sicer v največji možni meri upoštevajo predvideno reprezentacijo struktur na skladenjski ravni (Marcus et al. 1993: 313–330).

Korpus je bil površinskoskladenjsko označen avtomatsko, z neprobabilističnim Fidditchevim parserjem, kasneje pa je bil še pregledan, oznake pa ročno popravljene. Teoretično osnovo za sistem označevanja je predstavljala frazna gramatika. V prvi fazi je bil korpus označen le skeletno, z zelo majhnim naborom skladenjskih oznak, zato so bila v povedih označena samo najpomembnejša skladenjska razmerja. Ker je avtomatski označevalnik vozlom pripisoval skladenjske oznake samo v primeru, da je bila interpretacija skladenjske strukture nedvoumna, je veliko vozlov ostalo neoznačenih, oznake pa so dopolnili označevalci (Marcus et al. 1993: 313–330, Kennedy 1998: 236–237).

V drugi fazi, ki se je začela 1993, so začeli graditi vzporeden, pomenskoskladenjsko označen korpus, ki vsaj do določene mere prikazuje pomenskoskladenjska razmerja med predikatom in vezljivimi določili oziroma neobveznimi dopolnili. Nabor skladenjskih oznak je bil močno razširjen. Takšno označevanje je omogočilo natančnejše označevanje gradnikov, katerih sestavni deli se ne pojavljajo eden za drugim, pasivnih, prirednih in določenih eliptičnih struktur ipd. Ker je korpus Penn Treebank eden najboljšejših skladenjsko označenih korpusov, je zelo pomemben za

raziskave opisnega jezikoslovja, poleg tega pa na njem testirajo zelo različne probabilistične skladijske označevalnike (Marcus et al. 1994: 114–119, Kennedy 1998: 236–237).

Korpus čeških pisnih tekstov Prague Dependency Treebank (v nadaljevanju PDT) <<http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/>> je eden najpomembnejših površinsko- in pomenskoskladijsko označenih korpusov, saj predstavlja model za gradnjo skladijsko označenih korpusov morfološko bogatih jezikov s prostim besednim redom. Oblikovan je po korpusu Penn Treebank, le da predstavlja teoretično podstavo za sistem označevanja odvisnostna skladija. Skladijska struktura povedi je predstavljena s posebnimi acikličnimi grafi, skladijskimi drevesi. Korpus je označen na treh ravneh: morfološki (morfosintaktični), analitični²² (površinskoskladijski) in tektogramatični (pomenskoskladijski). Analitična raven je razumljena le kot prehodna raven h kompleksnejši in popolnejši tektogramatični predstavitvi skladije (Hajičová 1998: 45–50). Na tej ravni bodo besede v skladijskih drevesih označene z oznakami, ki se večinoma ujemajo z oznakami udeleženskih vlog (nabor tektogramatičnih oznak je precej velik, saj obsega 47 oznak za funktoje, 10 oznak za t. i. morfološke gramateme in 12 za t. i. sintaktične gramateme), poleg tega pa bo upoštevana tudi tematsko-rematska struktura oziroma členitev po aktualnosti (Hajič 1998: 106–132, Collins et al. 1999: 505, Gorjanc 2002: 89, Böhmová 2003: 103–127, Hajičová 1998: 45–50).

40 % korpusa PDT sestavljajo različni časopisni članki, 20 % teksti s področja ekonomije, 20 % teksti o informacijski tehnologiji in 20 % poljudnoznanstveni članki. Vsi²³ teksti so vzeti iz Češkega nacionalnega korpusa. Gradnja korpusa se je začela decembra 1996. Leta 2000 je bila zaključena faza analitičnega označevanja, ta del korpusa sestavlja približno 1500000 pojavnic oz. 100000 povedi.²⁴ Korpus je označen s približno 80-odstotno natančnostjo (Collins et al. 1999: 505). Faza tektogramatičnega označevanja naj bi bila zaključena 2005, pomenskoskladijsko označen del korpusa pa

---

²² Korpus Prague Dependency Treebank je na analitični ravni označen enako kot korpus Slovene Dependency Treebank. Sistem površinskoskladijskega označevanja je natančno predstavljen v razdelku 2.

²³ Nekateri viri navajajo, da je iz Češkega nacionalnega korpusa vzeta večina tekstov (prim. Hajič et al. 1999: 1).

²⁴ Podatki v literaturi in na internetu se razlikujejo. Različni viri navajajo, da ima površinskoskladijsko označen korpus od 1300000–1700000 pojavnic. Podatek, naveden v tekstu, je s predstavitvene strani korpusa PDT <<http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/>>.

naj bi imel približno 1000000 pojavnic (Böhmová 2003: 103–127, Hajič 1998: 106–132).

Pomembno dopolnilo korpusa PDT je korpus Prague Czech-English Dependency Treebank <http://ufal.mff.cuni.cz/pcedt/doc/PCEDT_body.html> (v nadaljevanju PCEDT), ki je namenjen predvsem raziskavam na področju strojnega prevajanja. Jedro korpusa sestavlja vzporedni korpus angleškega in češkega jezika. Gre za 21600 angleških povedi iz časopisa Wall Street Journal in njihovih čeških prevodov (vsaka poved je bila prevedena v češčino kot nekakšno samostojno besedilo, prevajalci pa so se izogibali nenujnim stilističnim popravkom). Angleški del korpusa sestavlja del korpusa Penn Treebank. Povedi so bile avtomatsko označene na morfološki, analitični in tektogramatični ravni (sistem označevanja se, vsaj za češki del, večinoma pa tudi za angleški, ujema s sistemom označevanja korpusa PDT).²⁵ Ker temeljijo drevesaste strukture korpusa Penn Treebank, s katerimi so prikazana skladska razmerja med pojavnicami v povedi, na teoretični osnovi frazne gramatike, so bile za vzporedni korpus PCEDT transformirane v skladska drevesa, ki prikazujejo odvisnostna razmerja med elementi stavka²⁶ (korpus Prague Czech-English Dependency Treebank: <http://ufal.mff.cuni.cz/pcedt/doc/PCEDT_body.html>).

---

²⁵ Morfosintaktično označevanje angleškega dela korpusa seveda ohranja oznake iz korpusa Penn Treebank (korpus Prague Czech-English Dependency Treebank: <http://ufal.mff.cuni.cz/pcedt/doc/PCEDT_body.html>).

²⁶ Korpus PCEDT sestavljajo še naslednji jezikovni viri:

1. Korpus Reader's Digest, ki ga sestavlja 450 člankov iz revije Reader's Digest iz časa od 1993 do 1996 in njihovih čeških prevodov. Ker gre za sorazmerno proste prevode, je le nekaj več kot 80 % prevedenih povedi povsem poravnanih z angleškimi ustrezniki.
2. Enojezični češki korpus, ki ga sestavljajo članki iz časopisa Lidove Noviny iz časa od 1994 do 1995. Korpus ima 39000000 pojavnic.
3. Češko-angleški probabilistični slovar, ki vsebuje 46150 parov prevedenih besed (podatki o frekvenci besed v češčini in angleščini so bili pridobljeni iz enojezičnih korpusov z nekaj sto milijonov pojavnicami).
4. Češko-angleški slovar besednih oblik, ki ima skoraj 500000 parov prevedenih besed, oblikovan pa je bil na podlagi češko-angleškega probabilističnega slovarja (vključene so besedne oblike, ki se v enojezičnih korpusih pojavijo več kot stokrat).
5. Angleško-češki slovar GNU/FDL (korpus Prague Czech-English Dependency Treebank: <http://ufal.mff.cuni.cz/pcedt/doc/PCEDT_body.html>).

1.3 Slovene Dependency Treebank

Slovene Dependency Treebank je projekt, ki poteka v okviru raziskovalnega odseka Tehnologije znanja na Inštitutu Jožef Štefan.²⁷ Namen projekta je zgraditi skladiščno označen korpus slovenskih tekstov. Skladiščno označevanje temelji na teoretični osnovi odvisnostne skladnje, kot model skladiščno označenega korpusa pa služi korpus PDT. Osnovo za ročno površinskoskladiščno označevanje predstavlja jezikoslovni opis skladišjskih struktur v priročniku *Annotations at Analytical Level: Instructions for Annotators* (v nadaljevanju *AAL*) (Hajič et al. 1999). Pri projektu sodelujejo Tomaž Erjavec, Sašo Džeroski, Andreja Žele, Petr Pajas, Zdenek Žabokrtský in Nina Ledinek, občasno pa še strokovnjaki, ki so oblikovali korpus PDT. Ti so pripravili tudi priročnik za označevanje in precejšen del programske opreme za avtomatsko površinskoskladiščno označevanje (projekt Slovene Dependency Treebank: <<http://nl.ijs.si/sdt/>>).

V prvi fazi projekta bo z acikličnimi grafi z enim izhodiščem oz. s skladišjskimi drevesi označen slovenski del morfosintaktično označenega vzporednega korpusa MULTEXT-East.²⁸ Gre za prevod romana *1984* Georgea Orwella. Korpus je bil najprej označen v skladu s standardom oz. formatom SGML (Standard Generalised Markup

---

²⁷ Projekt se financira iz sredstev programske skupine odseka Tehnologije znanja (o tem T. Erjavec po elektronski pošti).

²⁸ Projekt MULTEXT-East (Multilingual Text Tools and Corpora for Central and Eastern European Languages) je podaljšek evropskega projekta MULTEXT, pri katerem so izvorno razvijali jezikovne korpuse in programsko opremo za šest jezikov zahodnoevropskih držav Evropske unije, sedaj pa je (tudi v okviru projekta MULTEXT-East, op. N. L.) vključenih vsaj 18 jezikov. MULTEXT vključuje številne projekte, njihov glavni cilj pa je razvijanje standardov za označevanje in obdelavo podatkov jezikovnih korpusov ter razvijanje korpusov in programske opreme za njihovo izgradnjo in analizo (projekt MULTEXT: <<http://www.lpl.univ-aix.fr/projects/multext/>>). Projekt MULTEXT-East, ki predstavlja nekakšno infrastrukturno osnovo za SDT, je potekal od 1995 do 1997, pri njem pa so sodelovali koordinator iz Aix-en-Provence, pridruženi partner iz Pise ter skupine strokovnjakov iz šestih vzhodno- in srednjeevropskih držav, in sicer Bolgarije, Romunije, Madžarske, Češke, Estonije in Slovenije. Rezultat dela je razvoj pomembnih standardiziranih jezikovnih virov za jezike zgoraj omenjenih držav, npr. primerljivega korpusa in korpusa govora, najpomembnejši vir pa je jezikoslovno označen vzporedni korpus, ki ga sestavlja Orwellov roman *1984* v angleškem izvorniku in prevodih (v kasnejših fazah oz. nadgrajevalnih projektih se je za nekaj jezikovnih virov nabor jezikov večal, op. N. L.). Za vire jezikov vzhodno- in srednjeevropskih držav so bila prilagojena programska orodja in uveljavljena standardizacija. Jezikovni viri so prosto dostopni v raziskovalne namene (ravno številne analize virov, ki so nastali v okviru projekta MULTEXT-East, so opozorile na nekatere napake in nedoslednosti v korpusih, ki so bile v naslednjih fazah dela odpravljene). Izboljšavo istih jezikovnih virov sta omogočila projekta TELRI (Trans European Language Resources Infrastructure) in CONCEDE (Consortium for Central European Dictionary Encoding) (sicer sta vključevala tudi razvoj drugih jezikovnih virov, op. N. L.). Več o projektih MULTEXT-East, TELRI in CONCEDE: projekt MULTEXT-East: <<http://nl.ijs.si/ME/V3/>>, Erjavec 2004: 1535–1538.

Language), v zadnji fazi (ob pripravi in predstavitvi tretje verzije projekta MULTTEXT-East, op. N. L.) pa je bil pretvorjen v format XML (Extended Markup Language). Upoštevana so priporočila TEI (Tekst Encoding Initiative), natančneje TEI P4. Korpus obsega približno 100000 besed (vzporedni korpus MULTTEXT-East: <<http://nl.ijs.si/ME/CD/docs/1984.html>>, projekt MULTTEXT-East: <<http://nl.ijs.si/ME/V3/>>). Za potrebe skladišne analize v okviru projekta Slovene Dependency Treebank je bil korpus nato pretvorjen v format fs (gre za interni format programa za urejanje skladišnih dreves TrEd), po končani prvi fazi označevanja pa bo spet pretvorjen v format XML TEI (o tem T. Erjavec po elektronski pošti).

V nadaljevanju bomo površinskoskladišno označen slovenski del morfosintaktično označenega vzporednega korpusa MULTTEXT-East imenovali korpus Slovene Dependency Treebank (v nadaljevanju SDT). Vsako skladišno drevo v njem prikazuje površinskoskladišno strukturo eno- ali večstavčne povedi. Natančnejši podatki o načinu površinskoskladišnega označevanja korpusa so predstavljeni v razdelku 2.

Projekt Slovene Dependency Treebank predvideva razvoj in analizo metodologije avtomatskega skladišnega označevanja jezikovnih korpusov slovenskega jezika. Cilj projekta je razvijati, testirati in izboljševati računalniške aplikacije za avtomatsko skladišno označevanje (ročno označen korpus bo npr. uporabljen kot učni korpus za šolanje avtomatskega označevalnika in za testiranje druge programske opreme, op. N. L.) ter izpopolniti oz. prilagoditi priročnik *AAL* na podlagi izkušenj pri ročnem označevanju in glede na opise slovenske skladnje v novejšem slovenskem jezikoslovju (o tem T. Erjavec ustno).

Priročnik *AAL* je v osnovi namenjen površinskoskladišskemu označevanju korpusa češkega jezika, zato ga bo treba spremeniti tako, da bo predvideval oz. opredeljeval tudi označevanje skladišnih struktur, specifičnih za slovenščino. Pri strukturah, ki so značilne tako za slovenščino kot češčino, bo treba v okviru že obstoječega sistema označevanja nekaterim elementom skladišnih struktur prilagoditi pripisovanje analitičnih oznak glede na razumevanje njihove pomensko-, funkcijsko- in

strukturnoskladenjske vloge v novejšem slovenskem jezikoslovju.²⁹ Strukture, ki jih slovenščina nima, bo treba izločiti, morda pa bo treba pripraviti tudi druge izboljšave ali spremembe priročnika. Metodološke principe, programsko opremo in jezikoslovne opise, ki se bodo pri gradnji korpusa SDT izkazali za najbolj učinkovite, bo možno uporabiti pri izgradnji (bolj) reprezentativnega (površinsko)skladenjsko označenega korpusa slovenskega jezika.

1.3.1 Sistem morfosintaktičnih oznak korpusa

Morfosintaktično označevanje bi pravzaprav lahko šteli za predfazo ali prvo fazo skladenjskega označevanja korpusa SDT. Sistem morfosintaktičnega označevanja je za skladenjsko označevanje izjemno pomemben, saj je od njega odvisno, katere kategorije lahko glede na nabor njihovih vrednosti pri razločevanju skladenjskih struktur upoštevamo.

Sistem morfosintaktičnih oznak, uporabljenih za označevanje korpusa SDT, so pripravili Tomaž Erjavec, Peter Holozan, Vojko Gorjanc in Marko Stabej. Besedne vrste in njim podobne morfološke kategorije, ki jih predvideva, so samostalnik, glagol, pridevnik, prislov, zaimek, predlog, veznik, členek, medmet, števniki, okrajšava, člen³⁰ in neuvrščeni elementi (sistem morfosintaktičnih oznak korpusa SDT: <<http://nl.ijs.si/ME/V2/msd/html/>>). Definicija morfosintaktičnih oznak (oz. njihov nabor) je bila večinoma prevzeta po projektu MULTEXT (ta pa je bila oblikovana v sodelovanju z iniciativo EAGLES). Glede na specifiko jezikov vzhodno- in srednjeevropskih držav so bile v okviru projekta MULTEXT-East dodane nove kategorije.³¹ Zaradi različnih jezikoslovnih tradicij in, posledično, različnih opisov morfosintaktičnih pojavov v jezikih (in seveda zaradi zahtev avtomatske analize, op. N.

---

²⁹ Priročnik *AAL* je, zaradi sorazmerno celovite predstavitve skladenjskih struktur v češčini, z jezikoslovnega vidika zanimiv, ker bomo pri njegovi prilagoditvi dobili tudi podatke o tem, v kolikšni meri se razlikujeta sama jezikovna sistema češčine in slovenščine oziroma v kolikšni meri so razlike v opisu posledica različne interpretacije vloge enakih struktur.

³⁰ Ta kategorija je v sistemu sicer navedena, vendar zanjo ne obstaja nobena morfosintaktična oznaka. Za pojasnilo glej: <<http://nl.ijs.si/ME/V2/msd/html/>>.

³¹ Osnovni sistem oznak korpusa MULTEXT-East je bil v drugi fazi pregledan in prilagojen za slovenščino pri označevanju referenčnega korpusa FIDA, v zadnji, tretji fazi pa sta bila v okviru projekta CONCEDE sistema morfosintaktičnega označevanja obeh korpusov usklajena (sistem morfosintaktičnih oznak korpusa MULTEXT-East: <<http://nl.ijs.si/ME/V2/msd/html/>>).

L.) je sistem morfosintaktičnih oznak velikokrat nastajal kot niz kompromisov (o tem T. Erjavec po elektronski pošti).

Leksikon, ki udejanja posamezne morfosintaktične oznake s tem, da jih pripiše posameznim besednim oblikam v korpusu, so pripravili na Amebisu (na osnovi njihovega leksikona za Besano). Zaradi dvoumnosti oblik je lahko dobila ena besedna oblika več morfosintaktičnih oznak. Razdvoumljanje glede na kontekst je nato potekalo v dveh fazah, najprej avtomatsko, z Jakopinovim urejevalnikom Eva, nato pa so bile oznake pregledane še ročno (o tem T. Erjavec po elektronski pošti).

Spodnja tabela prikazuje sistem oznak za glagol, ki ima 8 osnovnih kategorij (predstavljene bodo le te oznake, ker se v diplomskem delu ukvarjamo zlasti s površinskoskladenjskim označevanjem struktur, ki na funkcijskoskladenjski ravni opravljajo vlogo povedka). S primerljivim številom kategorij in naborov zanje, glede na število kategorialnih lastnosti določenih besednih vrst ter njihovo izrazno predvidljivost, so označene tudi druge besedne vrste.

Sistem morfosintaktičnega označevanja korpusa SDT predvideva približno 2000³² oznak, od tega se jih v korpusu dejansko pojavlja približno 1000³³ (o tem T. Erjavec ustno).

---

³² Po podatkih na strani <http://nl.ijs.si/ME/V2/msd/html/> je možnih 2081 oznak. Glede na to, da je korpus SDT na površinskoskladenjski ravni označen enako kot korpus PDT, bo, če bomo enak način označevanja ohranili tudi v naslednjih fazah projekta, za doseganje enake stopnje natančnosti pri avtomatskem označevanju morda treba tudi sistem morfosintaktičnih oznak nekoliko prilagoditi tistemu, ki je bil uporabljen za PDT.

³³ Nabor za PDT je nekoliko obsežnejši, saj obsega 3030 oznak (prim. Hajič 1998: 107), v korpusu jih je mogoče najti okrog 1000 (prim. Collins et al. 1999: 510).

Glagol	
Vrsta	Polnopomenski Naklonski Vezni
Glagolska oblika	Povednik Velelnik Pogojnik Nedoločnik Deležnik Namenilnik
Čas	Sedanjik Prihodnjik Nesedanjik
Oseba	Prva Druga Tretja
Število	Ednina Množina Dvojina
Način	Tvornik Trpni deležnik
Nikalnost	Nezanikani Zanikani
Vid	Nedovršni Dovršni

Tabela 1: Sistem morfosintaktičnih oznak korpusa SDT za glagol.

Različne glagolske oblike in njihovi deli lahko dobijo 128 različnih morfosintaktičnih oznak. Opozoriti moramo, da je glagol *biti* vedno označen kot vezni, tj. nepolnopomenski glagol in da so deležja in deležniki obravnavani kot prislovi oziroma pridevniki. Izjemi sta opisni deležnik na -l in trpni deležnik na -n/-t. (sistem morfosintaktičnih oznak korpusa SDT: <<http://nl.ijs.si/ME/V2/msd/html/>>).

1.3.2 Programska oprema

Za avtomatsko (površinsko)skladenjsko označevanje korpusov potrebujemo posebno programsko opremo. Najpomembnejši program za skladdenjsko označevanje korpusa SDT je program za urejanje skladdenjskih dreves TrEd. Poleg tega pa uporabljamo še naslednja dodatna programska orodja:

1. Program `orwell-xml-to-fs.pl`, ki omogoča razdelitev romana *1984* na manjše enote, tj. datoteke `fs`, ki vsebujejo približno 50 povedi romana, in sicer na tak način, da se razdelitev ujema z mejami poglavij, odstavkov ipd. Takšna razdelitev teksta je pomembna iz tehničnih in psiholoških razlogov.
2. Program `add-fs-files-content-to-teixml.pl`, ki bere že označene datoteke `fs`, ekstrahira podatke, ki jih vnašamo pri ročnem skladdenjskem označevanju, in jih vstavlja v osnovne datoteke `tei-xml`.
3. Program `diff-slovene-fsfiles.pl`, ki primerja po dve enaki ročno označeni datoteki `fs`, ki sta jih označila različna označevalca in ki naj bi bili označeni enako. Nato prikaže vse razlike, ki se v njih pojavijo. Program je namenjen predvsem za ocenjevanje natančnosti avtomatskega označevalnika in za primerjavo konsistentnosti označevanja pri različnih označevalcih³⁴ (projekt Slovene Dependency Treebank (SDT): <<http://nl.ijs.si/sdt/>>).

1.3.3 Izbira korpusa in njegove pomanjkljivosti

Slovenski del vzporednega korpusa MULTEXT-East oz. prevod romana *1984* Georgea Orwella je bil kot vhodni vir podatkov za skladdenjsko označevanje izbran zato, ker je bil

---

³⁴ V kasnejši fazi gradnje skladdenjsko označenih korpusov navadno potrebujemo tudi programsko opremo, ki nam omogoča avtomatsko analizo neoznačenega korpusa, iskanje struktur v že označenem korpusu, njihovo statistično analizo, iskanje povezav med leksiko in skladdenjskimi strukturami ipd. Tudi s primerjanjem označevanja istovrstnih struktur lahko nekonsistentnost pri ročnem označevanju zmanjšamo in s tem povečamo natančnost avtomatskih označevalnikov.

morfosintaktično že označen, zato je bilo prvo fazo označevanja moč izpustiti (projekt Slovene Dependency Treebank bo zato mogoče izpeljati v krajšem času in z manjšimi sredstvi). Ročno označen korpus pa je bil potreben, ker je na ta način število napak pri morfosintaktičnem označevanju minimalno, zato je tudi stopnja napak pri (avtomatskem) skladenjskem označevanju manjša.

Z vidika opisnega jezikoslovja je takšna izbira korpusa oz. teksta, ki ga sestavlja, manj ustrezna³⁵ vsaj zaradi njegovih naslednjih lastnosti:

1. *1984* je umetnostno besedilo, zato je frekvenca različnih skladenjskih struktur v njem drugačna kot v bolj reprezentativnem korpusu (v romanu se npr. zelo pogosto pojavljajo premi govor, dialog, parenteza, elipsa, dostavek in druge strukture, ki so v drugih besedilnih vrstah, registrih oziroma jezikovnih zvrsteh sorazmerno nefrekventni). Stopnja »nereprezentativnosti« je, kot potrjujejo raziskave korpusnih jezikoslovcev³⁶ (npr. Biber et al. 1998), v okviru pisnih tekstov pri umetnostnih besedilih ena največjih.
2. *1984* je prevodno besedilo, zato se v njem pojavljajo interference iz angleščine, ki se kažejo tudi na skladenjski ravni.
3. V romanu *1984* je veliko dialogov, zato povedi pogosto sestavlja le en stavčni člen in ne stavčna struktura. Označevanje površinskoskladenjske vloge besed v takih povedih je pri avtomatskem označevanju oteženo, saj je računalnik sposoben označevati skladenjsko vlogo besed le na podlagi statistične verjetnosti njihovega sopojavljanja v stavku oz. eni povedi. Če besed, ki bi se v povedi sopojavljale, ni, je verjetnost napačne označitve bistveno večja kot sicer.
4. *1984* je sodobni roman, v katerem avtor dogajanje občasno predstavi kot projekcijo zavesti glavne osebe. Ker gre za navidezno neurejen tok misli, ki se kaže z rušenjem tradicionalnih skladenjskih struktur in z izpuščanjem ločil, ki so nujno potrebna kot formalni kazalci skladenjskih razmerij, je določevanje površinskoskladenjske vloge besed povedi v takšnih delih zelo težavno.

---

³⁵ Ker je cilj projekta v prvi fazi predvsem učiti se površinskoskladenjskega označevanja jezikovnih korpusov, je izbira korpusa manj relevantna. Je pa označevanje literarnega besedila za označevalce bistveno bolj zahtevno, kot bi bilo npr. označevanje tipičnih publicističnih besedil.

³⁶ Sinclair ugotavlja, da bi idealen korpus morali sestavljati teksti, ki reprezentirajo najbolj tipične pojave v jeziku, saj ima korpus le tako lahko status normativne reference. O specifičnosti (angleških) literarnih tekstov pa pravi: »[I]t is characteristic of literature to innovate, and we may expect a corpus of literary texts to have a low proportion of ordinary, everyday English. And since the processing emphasizes repeated patterns at the expense of unique ones, most of the distinctive literary patterning would be lost, because it would not occur often enough to count as central and typical.« (Sinclair 1991: 17.)

5. V eni povedi romana se včasih prepleta oz. sočasno udejanja več zgodbenih pramenov in ubeseditvenih načinov, ne da bi bilo to nakazano z ločili oz. drugimi izraznimi sredstvi. Pravilno oz. konsistentno predstavitev skladenjskih struktur je v takih povedih zelo težko doseči, saj gre v tem primeru, glede na to, da je možno več enakovrednih interpretacij, pri označevanju le za trenutno ali oportuno odločitev.³⁷
6. Roman *1984* vključuje tudi poseben jezik, t. i. novorek. Površinskoskladenjsko označevanje tujejezičnih prvin je problematično, saj je omejeno na rabo zgolj dogovornih tehničnih analitičnih oznak.
7. Celoten korpus sestavlja le eno besedilo, zato je nabor različnih skladenjskih struktur omejen na jezikovno performanco enega samega avtorja in zamejen s poetiko romana.
8. Besedilo je na nekaterih mestih nekoliko slabše zlektorirano. Ker pripisujemo površinskoskladenjsko vlogo vsakemu izrazno ločenemu oz. drugačnemu jezikovnemu elementu in ker je sistem površinskoskladenjskega označevanja skrajno formaliziran, je pripisovanje skladenjskih vlog oteženo, kadar je formalnih kazalcev skladenjske odvisnosti ali drugih razmerij več ali manj, kot jih predvideva jezikoslovni opis (npr. če v besedilu manjkajo ločila, če so besede, ki se pišejo skupaj, napisane narazen ipd.).

1.3.4 Odvisnostna skladnja

Skladenjsko označevanje korpusa SDT temelji na načelih odvisnostne skladnje, zato si oglejmo izvorna določila te jezikoslovne usmeritve. Sistem površinskoskladenjskega označevanja se v nekaterih segmentih od njih že nekoliko oddaljuje.

Odvisnostno skladnjo je utemeljil francoski jezikoslovec Lucien Tesnière. Gre za usmeritev v strukturalističnem jezikoslovju, ki se ukvarja predvsem z odvisnostnimi

---

³⁷ Kot primer navajamo poved iz korpusa SDT: »potem je bil čudovit prizor z otroško roko ki leti gor gor gor naravnost v zrak helikopter s kamero na kljuno ji je moral slediti gor in bilo je veliko ploskanja s partijskih sedežev a neka ženska na sedežih za rajo je zagnala vik in krik in tulila da tega ne bi smeli kazat ne pred otroki ne to ni prav ne pred otroki to ni dokler je ni policija vrgla ven vrgla ven ne verjamem da se ji je kaj zgodilo nikogar nič ne briga kaj reče raja tipična reakcija raje oni nikdar —« (Orwell 1983: 10.) Poudariti moramo, da je navedena poved pravzaprav le del obsežnejše povedi – v korpusu je sicer razdeljena na manjše segmente – saj gre za citat iz dnevnika, zato ima načeloma funkcijskoskladenjsko vlogo predmeta. Če tovrstne tehnične segmentacije ne bi uporabili, bi imela poved preko 350 pojavnice, zato bi bilo njeno označevanje pravzaprav neobvladljivo zahtevno.

razmerji v stavku. Odvisnostna skladnja³⁸ prinaša formalni skladijski opis, ki prikazuje abstraktna hierarhična razmerja jezikovnih elementov neodvisno od aktualnega besednega reda³⁹ (Toporišič 1992: 159, Križaj-Ortar 1989: 132, Dular 1982: 53). Dular ugotavlja, da »[o]dvisnostna slovnica prikazuje jezikovne enote enakega ranga (npr. besede) kot medsebojno odvisne. [...] Za besedo B pravimo, da je v zvezi [X] odvisna od besede A, če slednja s svojimi slovničnimi (kategorialnimi) lastnostmi v zvezi napoveduje več podatkov o navzočnosti in lastnostih besede B kakor beseda B s svojimi slovničnimi lastnostmi o navzočnosti in lastnostih besede A, oziroma če beseda A lahko nastopa kot skladnik kompleksnejše enote X, beseda B pa tega (v istem sobesedilu) brez posredovanja besede A ni zmožna.« (Dular 1982: 53–54.) Pojasnjuje še, da gre pri razmerju obeh besed za nekakšno podvajanje podatkov. V prvi besedi so ti navzoči kot napoved lastnosti, v drugi pa kot njihova uresničitev. Zaradi takšnega ponavljanja besedi na pomenski ravni nekako sodita skupaj, njun odnos na skladijski ravni pa je hierarhičen, saj sta v podrednem razmerju, pri čemer podrejena beseda funkcionira kot določilo ali dopolnilo nadrejene (Dular 1982: 84).

Odvisnost med skladijskimi elementi v stavku imenujemo koneksija. Lahko je strukturalna oz. funkcijska ali semantična.⁴⁰ Osnovno razmerje odvisnostne skladnje je opozicija nadrejeni element : podrejeni element. Temeljni nadrejeni element je pri Tesnièreu glagol (oz. glagolski ali glagolsko-imenski povedek). Skladijsko odvisnost med besedami v stavku Tesnière prikazuje z drevesastimi skladijskimi strukturami.⁴¹

Iz teoretičnih postavk odvisnostne skladnje izhaja tudi Tesnièrejeva teorija vezljivosti, ki jo, nekoliko dopolnjeno s spoznanji zlasti nemškega in češkega jezikoslovja, upošteva tudi priročnik *AAL*. Tesnièrejeva vezljivost je verbocentristična, se pravi, da ima glagol status organizacijske prvine stavka, ki nase veže določeno oz. napovedljivo število vezljivostnih položajev, zato glagolska vezljivost pri njem zaobjame celoten stavek. Funkcijskoskladijsko in izrazno raven Tesnière razume kot projekcijo propozicije stavka. Različnost udejanjanja propozicije na funkcijskoskladijski ravni predstavi s

³⁸ Kjer ni navedeno drugače (in v določeni meri tudi sicer) so podatki o odvisnostni skladnji povzeti po predavanjih iz SKJ 2 (Skladijska) v študijskem letu 2000/2001 predavateljice dr. Simone Kranjc.

³⁹ V skladijskem drevesu je besedni red v povedi viden na horizontalni osi, odvisnostna razmerja pa na vertikalni (v grafih v naslednjih razdelkih takšna predstavitev zaradi omejitve prostora ni bila upoštevana, vidna je na Sliki 1).

⁴⁰ Pri skladijskem označevanju korpusa SDT označujemo samo strukturalno oz. funkcijsko koneksijo.

⁴¹ Na podoben način je predstavljena tudi skladijska odvisnost med besedami v povedi pri skladijskem označevanju korpusa SDT. Takšne strukture imenujemo skladijska drevesa.

štirimi tipi diatez, in sicer s trpno, tvorno, vzajemno in povratno. Izpostavi tudi ugotovitev, da lahko imajo isti glagoli različno število obveznih delovalnikov, in sicer zaradi razvejanosti pomenskih razmerij znotraj glagolskega leksema (Žele 2001a: 53–55).

Glagolska dopolnila⁴² Tesnière deli na aktante ali delovalnike, ki so za slovničnost stavka obvezni in so določeni z glagolsko intenco, ter cirkumstante ali okoliščine, ki so neobvezni. Meja med obema tipoma dopolnil je pogosto precej zabrisana. Ločuje tudi obveznovezljiva ter neobveznovezljiva določila in vezljiva dopolnila (Dular 1982: 54). Povezanost med pomenskoskladenjsko in funkcijskoskladenjsko ter izrazno ravno izkazuje tudi Tesnièrejeva terminologija (termine navajamo glede na prehajanje v smeri od pomenskoskladenjske k strukturoskladenjski oz. funkcijskoskladenjski in izrazni ravni, op. N. L.): vršilec dejanja – prvi delovalnik – osebek (v imenovalniku);⁴³ predmet dejanja – drugi delovalnik – neposredno predmetno določilo (v tožilniku); tisti, ki ga dejanje zadeva – tretji delovalnik – posredno predmetno dopolnilo (v dajalniku). Pomembno je tudi avtorjevo ločevanje med predložnimi in nepredložnimi določili.⁴⁴ Glagoli so torej po Tesnièreu lahko največ trivalentni,⁴⁵ udeleženci pa so izraženi le z osebkom in predmeti. Temeljna stavčna člena pri Tesnièreu zato nista dva, povedek in osebek, ampak samo eden, in sicer povedek. Osebek ima enak status kot druga določila (Žele 2001a: 54, Križaj-Ortar 1989: 132, Dular 1982: 54).

Ker izhaja iz stavčne skladnje, Tesnière izpostavi tudi vprašanje, ali je organizacijsko središče stavka glagol ali povedek. Ugotavlja, da vezljivost izhaja iz pomena glagola, zato pomensko nepopoln glagol ne more biti nosilec vezljivosti, samostalniki, pridevniki ipd. ob njem pa ne morejo biti samostojni udeleženci, kot je trdila nemška vezljivostna teorija, ampak so del povedja. Tesnière govori v zvezi z zloženimi glagolskimi oblikami v povedku o t. i. zloženem ali disociiranem jedru. Vezljivost nepolnopomenskih glagolov s povedkovim določilom opredeli kot nadomestno oz.

---

⁴² Beseda dopolnilo je v tem razdelku rabljena v neterminološkem pomenu, torej ne kot opozicija določilu.

⁴³ Ker funkcijskoskladenjsko vlogo osebkov in predmeta najpogosteje opravljajo samostalniške zveze, je v oklepajih navedena sklonska oblika določila le njegova najpogosteje uresničena oblika, seveda pa lahko kot osebki in predmeti nastopajo tudi nedoločniki, podredni stavki ipd.

⁴⁴ Ob tem je treba omeniti, da Tesnière predložna določila mehanično uvršča med okoliščine (Dular 1982: 55).

⁴⁵ Dular (1982: 55) ugotavlja, da so sodobniki ta del Tesnièrejeve teorije kritizirali, ker predvideva le kolikostno omejitev udeležencev, ne opredeljuje pa njihovih kategorialnih in pomenskih lastnosti.

dodatno vezljivost, ki bi jo lahko imenovali tudi notranja povedkova vezljivost. Razlikovanje med glagolsko vezljivostjo z udeleženskimi določili in povedkovodoločilno vezljivostjo z neudeleženskimi določili se tako v vezljivostni teoriji izpostavi že takoj na začetku (Žele 2001a: 54–56).

Priročnik *AAL* Tesnièrejevo teorijo vezljivosti dopolnjuje s sodobnimi spoznanji. V tem smislu opredeljuje vezljivost kot napovedljivost vezljivostnih položajev ne le glagolov, ampak tudi pridevnikov ter izglagolskih in izpridevniških samostalnikov. Kot obvezna glagolska dopolnila upošteva delovalnike in nekatere okoliščine. Vendar moramo opozoriti, da se kljub temu, da je v priročniku izrecno navedeno, da so tudi določene okoliščine obveznovezljivi elementi propozicije, kaže osnovna tesnièrejevska težnja, da bi vsem obveznim udeležencem pripisali površinskoskladenjsko vlogo subjekta oz. objekta, vsem okoliščinam (in neobveznim udeležencem) pa vlogo adverbiala.⁴⁶ Priročnik torej upošteva tudi delitev delovalnikov na pomenskoskladenjsko obveznovezljive in neobveznovezljive.

2 POVRŠINSKOSKLADENJSKO OZNAČEVANJE KORPUSA SLOVENE DEPENDENCY TREEBANK

Skladenjsko označevanje korpusa, tj. pripisovanje jezikoslovnih razlag oziroma posebnih skladenjskih jezikovnoanalitičnih oznak posameznim jezikovnim elementom v korpusu, navadno poteka v treh stopnjah. Gre za označevanje morfosintaktične, površinskoskladenjske (funkcijskoskladenjske ali strukturnoskladenjske) in pomenskoskladenjske ravni. Korpus Slovene Dependency Treebank je morfosintaktično že označen,⁴⁷ sedaj pa poteka označevanje površinskoskladenjske ravni (imenujemo jo tudi analitična raven). Namen označevanja je razločevalno predstaviti površinskoskladenjsko strukturo eno- in večstavčnih povedi v korpusu ter opredeliti tip skladenjske odvisnosti med besedami.⁴⁸ Korpus bo površinskoskladenjsko označen

---

⁴⁶ Potrditev za to trditev najdemo v priročniku za tektogramatično skladenjsko označevanje korpusa PDT. Kot obvezni udeleženci so navedeni le tisti, ki zasedajo udeleženske vloge vršilec dejanja, rezultat dejanja, prejemnik dejanja, prizadeti predmet dejanja in izvor dejanja. Glede na sistem površinskoskladenjskega označevanja lahko te udeleženske vloge zasedejo le objekti in subjekti (priročnik za tektogramatično označevanje korpusa PDT: <http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/Corpora/PDT_1.0/Doc/tmanual/tmanen.pdf>).

⁴⁷ Označevanje je potekalo v okviru projekta MULTTEXT-East <<http://nl.ijs.si/ME/>>.

⁴⁸ Tip skladenjske odvisnosti nam pomeni vlogo besede na površinskoskladenjski ravni.

ročno in bo v prvi fazi služil kot učni korpus za šolanje avtomatskega probabilističnega označevalnika. Kasneje bo verjetno označen še na pomenskoskladenjski ravni.

Sistem označevanja korpusa temelji na teoretični osnovi odvisnostne skladnje, kot smo že omenili, je definiran v priročniku za označevanje *Annotations at Analytical Level: Instructions for Annotators* (Hajič et al. 1999). Vsa načela in pravila označevanja, ki jih v nadaljevanju navajamo v razdelku 2, so, če ni navedeno drugače, povzeta po priročniku⁴⁹ (Hajič et al. 1999: 1–41, 133–153, 283–285, 289–291).

Pri pojasnjevanju vloge skladenjskih struktur v korpusu SDT (zlasti v razdelku 4) govorimo o dveh ravneh, površinskoskladenjski in funkcijskoskladenjski. Površinskoskladenjska vloga prvotne besedne oblike je vloga, ki je prvotni besedni obliki pripisana glede na jezikoslovni opis, definiran s sistemom površinskoskladenjskega označevanja v priročniku *AAL*. S funkcijskoskladenjsko vlogo pa opredeljujemo, kakšna je vloga iste besedne oblike glede na opise v novejšem slovenskem jezikoslovju. Površinskoskladenjski opis je večinoma poenostavitev funkcijskoskladenjskega opisa, in sicer takšna, da so skladenjski pojavi za računalniško obdelavo podatkov še obvladljivi. Površinskoskladenjska vloga subjekta, objekta, adverbiala, predikata ipd. je zato večinoma nekakšna projekcija funkcijskoskladenjske vloge osebka, predmeta, prislovnega določila, povedka ipd., vendar se opisa včasih precej razlikujeta – kot atributi so v priročniku *AAL* npr. označeni le tisti prilastki, ki natančneje določajo samostalnik v kateri koli površinskoskladenjski vlogi.

2.1 Osnovna načela površinskoskladenjskega označevanja

Pri površinskoskladenjskem označevanju korpusa SDT vsakemu izrazno ločenemu ali drugačnemu elementu povedi (besedi, delu besede, ločilu, simbolu, številki ipd.), ki ga imenujemo prvotna besedna oblika⁵⁰ in ki je v skladenjskem drevesu označen z vozlom, pripišemo posebno analitično oznako glede na njegovo vlogo na površinskoskladenjski ravni, tj. glede na tip skladenjske odvisnosti v razmerju do nadrejene besede. Besede so

⁴⁹ Upoštevan je celoten priročnik, najpomembnejši podatki pa so povzeti z navedenih strani.

⁵⁰ V nadaljevanju bomo v razdelku 2 prvotne besedne oblike imenovali besede. Zaradi skrajne formalizacije sistema površinskoskladenjskega označevanja dobijo včasih elementi, ki tradicionalno predstavljajo en sam jezikovni element, več analitičnih oznak (beseda *češko-slovenski* dobi tri analitične oznake, beseda *smejati se* dve ipd.).

izrazno takšne kot v izvorniku teksta, ki je bil uporabljen kot tekst korpusa.⁵¹ Površinskoskladenjsko strukturo povedi prikažemo v obliki skladenjskega drevesa, tj. acikličnega grafa z enim izhodiščem, ki ga imenujemo baza. Vsak vozle drevesa je podrejen natanko enemu vozlu – vozli pa ne smejo tvoriti kroga. Povezave med vozli označujejo skladenjsko odvisnost oziroma koneksijo ali skladenjsko razmerje kakšne druge vrste (glede na vrsto analitične oznake). Nadrejeni vozle je v skladenjsko drevo vedno uvrščen višje (tj. bližje bazi drevesa glede na vertikalno os) kot podrejeni.

Skladenjsko drevo ima toliko vozlov, kot je prvotnih besednih oblik, poleg tega pa ima poseben vozle in analitično oznako še baza drevesa. Število vozlov je torej za eno večje od števila prvotnih besednih oblik. Pri ročnem površinskoskladenjskem označevanju vozlov v nobenem primeru ni dovoljeno dodajati ali odvzemati.

Vozlom skladenjskega drevesa pripišemo skladenjske oznake. Poleg analitične oznake, ki je za površinskoskladenjsko označevanje najpomembnejša in je v skladenjskem drevesu vidna, ima vsak vozle še 11 drugih skladenjskih oznak. Prikazujejo besedno vrsto, lemo, besedno obliko, prvotno besedno obliko in morebitno natančnejšo oznako leme (predvsem pri lemah iz »več« besed). Oznaka mstag kaže na povezovanje ravni označevanja, in sicer morfološke in tektogramatične. Ostale oznake so tehnične in ne prikazujejo jezikoslovnih vrednosti (seveda ni nujno, da so vrednosti teh oznak vsem besedam pripisane – pri projektu SDT zaenkrat uporabljamo samo oznake origf, afun, lemma in tag, tj. oznake za prvotno besedno obliko in lemo ter analitične in morfosintaktične⁵² oznake, op. N. L. (o tem T. Erjavec po elektronski pošti)). Iz tehničnih razlogov pripisujemo analitično oznako, kljub temu da označuje tip skladenjske odvisnosti med besedama, podrejenemu elementu.

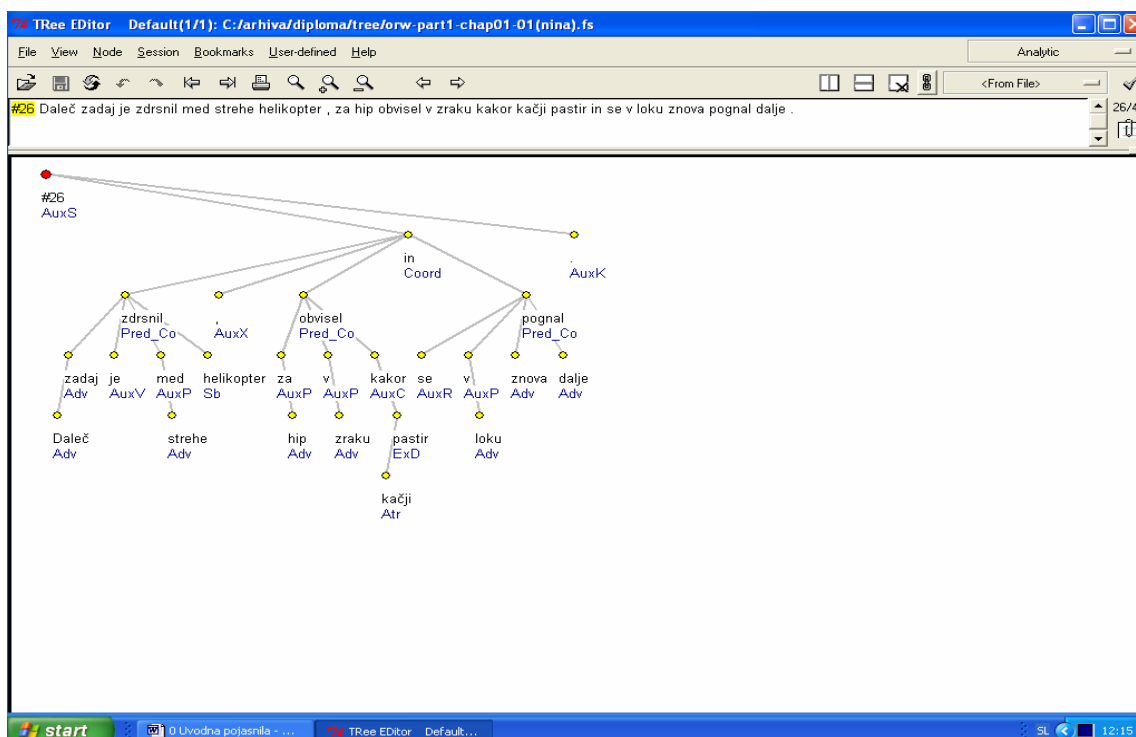
Opis skladenjskih razmerij med besedami mora biti zaradi računalniške analize skladenjskih struktur skrajno formaliziran, zato se od običajnih jezikoslovnih opisov

---

⁵¹ Kot se pojavljajo v romanu *1984* Georgea Orwella v izdaji Mladinske knjige iz leta 1983 (Orwell 1983). Ohranjene so tudi vse napake (napačno črkovanje ipd.), na nekaterih mestih pa je spremenjena tipografija (npr. uporaba malih tiskanih črk namesto velikih, neuporaba kurziva ipd.).

⁵² Oznako tag smo imenovali morfosintaktična oznaka kljub temu, da v sistemu skladenjskih oznak obstaja oznaka mstag 'morphological-syntactic tag' (tudi pri označevanju korpusa SDT je bilo ugotovljeno, da bi bilo namesto oznake tag morda bolje uporabljati oznako mstag, vendar označevanje zaenkrat ni bilo spremenjeno (o tem T. Erjavec po elektronski pošti)). Angleški termin tag navadno slovenimo kot oblikoslovna oznaka, čeprav gre v resnici za morfosintaktično oznako, oblikoslovno označevanje korpusa (t. i. tagging) je namreč pravzaprav vedno morfosintaktično označevanje.

nekoliko razlikuje. Čeprav pri koordinaciji, apoziciji, parentezi ipd. ne gre za skladijsko odvisnost, površinskoskladijsko strukturo povedi, ki jo sestavljajo zveze ali stavki v tovrstnih skladijskih razmerjih, iz tehničnih razlogov vseeno prikažemo s skladijskim drevesom. Tudi vsi ostali nebesedni elementi povedi, kot so grafični simboli, ločila, številke ipd., so v drevesu vedno prikazani, kot da tvorijo odvisnostna razmerja. Pri interpretaciji pravil za označevanje zato razlikujemo slovnično (skladijsko) odvisnost in t. i. tehnično odvisnost med besedami.

Slika 1: Primer skladijskega drevesa.

Pri površinskoskladijskem označevanju lahko vozlom pripišemo 88 analitičnih oznak. Enodelnih oznak (npr. Pred, Obj, Adv, AuxV, AuxT, AdvAtr) je 28. Preostalih 60 oznak je dvodelnih (npr. ExD_Pa, Adv_Co, Sb_Ap),⁵³ uporabljamo pa jih pri označevanju eliptičnih struktur ali tehnične odvisnosti, tj. kadar med jezikovnimi

⁵³ Če nekoliko poenostavimo, oznaka ExD_Pa npr. pomeni, da je v parentetičnem stavku predikat eliptičen, oznaka Adv_Co, da sta dva adverbiala v prirednem razmerju, oznaka Sb_Ap, da gre za subjekt v apentetičnem razmerju ipd. Zvez enodelna in dvodelna oznaka v priročniku ni, uporabili smo jih le za lažje pojasnjevanje – dvodelne oznake so pravzaprav sestavljene iz enodelnih, z njimi pa označujemo tudi dve skladijski razmerji: odvisnostno, hierarhično razmerje določene besede do nadrejene besede in razmerje iste besede do druge besede istega ranga (npr. v zvezi *David in Pija* dvodelni oznaki Sb_Co pomenita, da je besedna zveza subjekt nekega stavka in da sta besedi, označeni s tema oznakama, v prirednem razmerju).

elementi ni koneksije, ampak se vzpostavi koordinacija, apozicija, parenteza ipd. Priročnik predvideva tudi kombinirane oznake (AdvObj, ObjAtr, AtrAtr, AdvAtr ipd.), ki jih uporabljamo za označevanje besed, ki lahko v okviru istega stavka opravljajo več površinskoskladenjskih vlog (vendar ne hkrati, op. N. L.), ne da bi se pomen zaradi tega bistveno spremenil (*Prinesla je košaro iz kleti*⁵⁴). Za označevanje prototipične stavčne povedi, v kateri se med besedami vzpostavi koneksija, uporabljamo največkrat spodnje analitične oznake.

ANALITIČNA OPIS
OZNAKA

Pred	Predikat, vozal, neodvisen od drugega vozla, obešen na #
Sb	Subjekt
Obj	Objekt
Adv	Adverbial
Atv	Komplement, ⁵⁵ obešen na neglagolski element
AtvV	Komplement, obešen na glagolski element
Atr	Atribut
Pnom	Imenski del predikata ob kopuli <i>biti</i>
AuxV	Pomožni glagol <i>biti</i> (kot del enostavnega enobesednega predikata, op. N. L.)
Coord	Nadrejeni, glavni vozal koordinacije
Apos	Nadrejeni, glavni vozal apozicije
AuxT	Reflexiva tantum (leksikalizirani zaimkovni prosti morfem <i>se/si</i> , op. N. L.)

⁵⁴ Zveza *iz kleti* je lahko adverbialna ali atributivna, pomen je v obeh primerih podoben.

⁵⁵ Površinskoskladenjska oznaka komplement se večinoma pripisuje besedam v funkcijskoskladenjski vlogi povedkovega prilastka.

AuxR	Refleksivni pasiv (del neleksikaliziranih zaimkovnih prostih morfemov <i>se</i> , op. N. L.)
AuxP	Primarni predlog, del sekundarnih predlogov
AuxC	Podredni veznik
AuxO	Odvečni, emocionalni element, koreferencialni zaimek ⁵⁶
AuxZ	Poudarjalni element ⁵⁷
AuxX	Vejica (ne kot nadrejeni element koordinacije)
AuxG	Grafični simbol (ne končno ločilo)
AuxY	Prislovi in členki, neuvrščeni v okvir drugih analitičnih oznak
AuxS	Baza skladijskega drevesa
AuxK	Končno ločilo stavka oz. povedi
ExD	Element z eliptičnim nadrejenim elementom, nadrejeni vozeli stavka z eliptičnim predikatom
AtrAtr	Atribut katerega koli samostalnika v nizu samostalnikov
AtrAdv	Strukturalna nejasnost med atributivno in adverbialno funkcijo (brez pomembnejše pomenske razlike)
AdvAtr	Strukturalna nejasnost med adverbialno in atributivno funkcijo (brez pomembnejše pomenske razlike)
AtrObj	Strukturalna nejasnost med atributivno in objektno funkcijo (brez pomembnejše pomenske razlike)
ObjAtr	Strukturalna nejasnost med objektno in atributivno funkcijo (brez pomembnejše pomenske razlike)

Tabela 2: Enodelne analitične oznake.

⁵⁶ Oznako AuxO dobi samo s pravili natančno omejen del koreferencialnih zaimkov, npr. zaimek *to* v zgledu *Kaj je to filozofija*, in ne vsi koreferirajoči zaimki (prim. Hajič et al. 1999: 172–174).

⁵⁷ Večinoma dobijo analitično oznako AuxZ členki.

Pri ročnem površinskoskladenjskem označevanju korpusa SDT si pomagamo z računalniškimi programi, ki analizirajo oznake, ki so bile prvotnim besednim oblikam pripisane pri morfosintaktičnem označevanju, opravijo statistično analizo verjetnosti njihovega sopojavnja in na podlagi teh podatkov avtomatsko označijo skladijske strukture z analitičnimi oznakami. Naloga jezikoslovcev, ki ročno označujejo korpus, je, da popravijo oznake pri besedah, za katere menijo, da so bile pri avtomatskem označevanju označene nepravilno.

Priročnik za označevanje skuša opredeliti pripisovanje analitičnih oznak za čim več skladijskih struktur. Ker pa je jezikovna raba izjemno raznolika in zapletena, je sistem pravil za označevanje mogoče pripraviti le za najbolj frekventne. Strukturam, ki jih priročnik ne predvideva, pripišemo analitične oznake glede na vedenje, ki ga imamo o sistemu in splošnih načelih površinskoskladijskega označevanja korpusa.

Pravila za površinskoskladijsko označevanje korpusa morajo biti konsistentna, upoštevati pa morajo tudi predvideno reprezentacijo povedi na pomenskoskladijski ravni. Kjer koli je to mogoče, je v priročniku *AAL* upoštevan koncept češke skladijske, kot ga opisuje Šmilauerjeva *Novočeská skladba*,⁵⁸ sorazmerno pogosto pa so opisi skladijskih struktur v priročniku drugačni, saj upoštevajo splošna načela računalniškega oz. korpusnega jezikoslovja. V primerjavi s Šmilauerjevim opisom priročnik za označevanje včasih drugače določa besedne vrste in stavčne člene (pri tem niso upoštevane poenostavitve in uporaba tehničnih oznak, npr. označevanje tujejezičnih elementov v korpusu z analitično oznako *Atr*, op. N. L.). Pomembna razlika v opisu je tudi, da priročnik opredeljuje površinskoskladijsko vlogo vsake prvotne besedne oblike, večbesednemu predikatu zato npr. pripišemo več analitičnih oznak.⁵⁹

2.2 Sistem površinskoskladijskega označevanja

V nadaljevanju bomo predstavili sistem površinskoskladijskega označevanja struktur, ki jim na funkcijskoskladijski ravni navadno pripisujemo vlogo povedka.

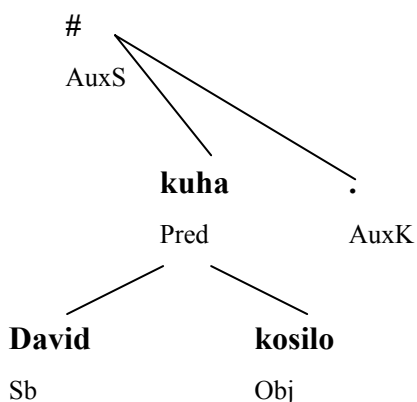
---

⁵⁸ Za primerjavo med opisi smo uporabljali 3. izdajo knjige (Šmilauer 1969). Tudi drugi avtorji (Hajič, Böhmová) navadno navajajo to izdajo (poleg prve).

⁵⁹ Površinskoskladijski opis bi najlažje opisali kot zlitje morfosintaktičnega in funkcijskoskladijskega opisa.

2.2.1 Predikat⁶⁰

Priročnik *AAL* definira predikat kot del stavka, s katerim osebku prisojamo dejanje, stanje, spremembo ali lastnost. Pri njegovi površinskoskladenjski reprezentaciji uporabljamo večinoma tri analitične oznake: Pred, Pnom in AuxV,⁶¹ nekaterim elementom zloženega glagolskega predikata pa pripisujemo še analitično oznako Obj. Predikati so lahko glagolski ali glagolsko-imenski, delijo pa se na 3 strukturne tipe: na enostavni glagolski predikat, zloženi glagolski predikat in glagolsko-imenski predikat. Glagolski predikat je sestavljen samo iz glagola, glagolsko-imenski pa izključno iz pomožnega glagola *biti* in samostalnika, pridevnika ipd. Enostavni glagolski predikat je enobeseden, zloženi pa je večbeseden in zaznamuje faznost ali modalnost. Imenski predikat v stavkih z dvema elementoma (*Kaditi prepovedano*) ni razumljen kot predikat, kot v nekaterih jezikoslovnih opisih, ampak takšne strukture opredelimo kot eliptične, zato dobita oba elementa analitično oznako ExD. Zelo redko se zgodi, da vlogo glagolskega predikata opravlja neglagolski element (*Miška pa smuk v luknjo*).

David kuha kosilo.

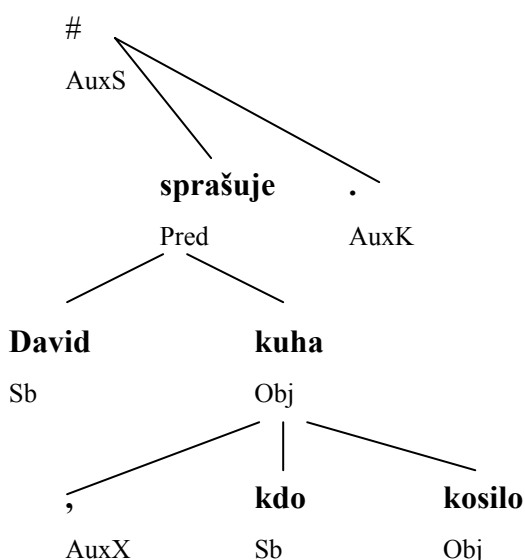
Graf 1: Označevanje predikata v prototipični stavčni povedi.

⁶⁰ Vloga predikata, ki jo na površinskoskladenjski ravni opravlja ena ali več prvotnih besednih oblik, se navadno ujema s funkcijskoskladenjsko vlogo povedka, kot jo opredeljuje slovensko jezikoslovje. Koncept predikata v priročniku pa ne vključuje funkcijskoskladenjske vloge povedkovskega prilastka.

⁶¹ Predstavljene so oznake, kot jih jezikovni elementi dobijo v prototipični stavčni povedi (in ne dvodelne oznake, ki jih uporabimo, kadar se isti elementi pojavijo v parentetičnih, eliptičnih stavkih, apoziciji, koordinaciji ipd.).

Predikat enostavne povedi in glavnega stavka večstavne povedi je temeljni nadrejeni element povedi. Vsi ostali elementi so od njega odvisni. Iz tehničnih razlogov je obešen na bazo drevesa, označeno z #, kljub temu da pravzaprav ni bazi podrejen element. Predikat podrednega stavka dobi enako oznako kot njegov nestavčni paradigmatski ustreznik (npr. oznako Sb, če gre za stavčno obliko subjekta).

David sprašuje, kdo kuha kosilo.

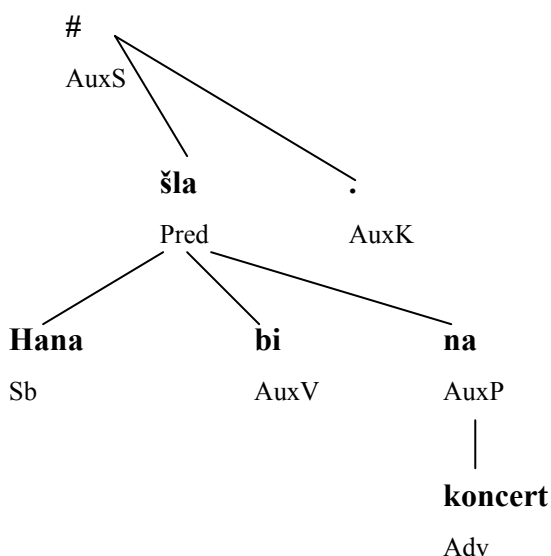
Graf 2: Označevanje predikata v podrednem stavku.

2.2.1.1 Enostavni glagolski predikat

Glagolske predikate lahko razvrstimo v dve večji skupini, na enostavne in zložene glagolske predikate. Enostavne glagolske predikate delimo glede na strukturo v dva tipa, na enobesedne (*David kuha kosilo*) in večbesedne⁶² predikate (*David je kuhal kosilo*, *Hana bi šla na koncert*, *David bo prišel na izpit*). V obeh primerih jih sestavljajo le osebne glagolske oblike, le da gre pri večbesednih predikatih za zložene glagolske oblike. Enobesednim predikatom pripišemo analitično oznako Pred, pri večbesednih pa dobi vsak sestavni element svojo analitično oznako. Nadrejeni, "leksikalni" element (tj. tisti, ki je (glavni) nosilec vezljivosti v stavku, op. N. L.) dobi oznako Pred, ostali,

⁶² Pri terminih enobesedni in večbesedni predikat nam besedi enobesedni in večbesedni pomenita, da gre za eno ali več prvotnih besednih oblik. Gre zgolj za tehnično poimenovanje. Tako enobesedni kot večbesedni enostavni predikat sta sicer enobesedna, saj gre le za različne glagolske oblike.

pomožni elementi predikata, ki spreminjajo glagolski naklon, način in čas, pa so oblike tvornopreteklega deležnika glagola *biti* in dobijo oznako AuxV. Elementi, označeni z AuxV, so obešeni na nadrejeni⁶³ element predikata vsi v istem nivoju, tj. kot sestre/bratje.⁶⁴ Včasih opravlja vlogo enostavnega glagolskega predikata neglagolski element, npr. medmet, ki postane sintaktični glagol stavka (*Hajdi domov*).⁶⁵

Hana bi šla na koncert.

Graf 3: Označevanje enostavnega glagolskega predikata.

2.2.1.2 Zloženi glagolski predikat

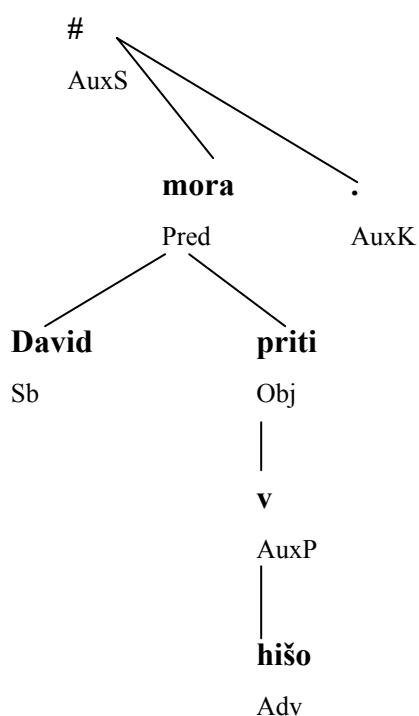
Enostavne predikate z zloženimi glagolskimi oblikami je treba ločiti od zloženih glagolskih predikatov, ki jih sestavljata osebna glagolska oblika faznega ali modalnega glagola in nedoločnik glagola, ki organizira vezljivostno polje stavka. Osebna glagolska oblika je nadrejeni element, označimo ga z analitično oznako Pred, nedoločnik pa je od

⁶³ Zvezo nadrejeni element predikata/subjekta/objekta ipd. vedno rabimo v pomenu 'glavni, najvišje umeščeni element strukture, ki ima površinskoskladenjsko vlogo predikata/subjekta/objekta ipd.' in ne v pomenu 'element, ki je predikatu/subjektu/objektu ipd. nadrejen'.

⁶⁴ S terminom brat/sestra opredeljujemo enak rang besed v skladenjskem drevesu (v hierarhičnem smislu), termin starši pa označuje nadrejeno besedo v razmerju do podrejene. V nadaljevanju bomo uporabljali le termin sestra.

⁶⁵ Kot posebno obliko enostavnega glagolskega predikata priročnik navaja še strukturo *(ne)lze + nedoločnik (Lze (Pred) se (AuxT) podivat (Sb) 'lahko pogledaš')* (prim. Hajič et al. 1999: 20, 22). Slovenščina takšnih struktur ne pozna. Približni ustreznik nenedoločniškega glagola je beseda *lahko*. Označevanje struktur z *lahko* ipd. je v slovenščini problematično. Glej razdelek 4.

njega odvisen, pripišemo pa mu analitično oznako Obj. Opozoriti je treba, da je analitična oznaka Obj v tem primeru samo tehnična, dogovorna oznaka, saj ne gre za objekt v klasičnem smislu. Ob spremenjeni hierarhizaciji, npr. pri prehodu iz tvorne v trpno diatezo, se nedoločniku analitična oznaka zato ne spremeni. Nedoločnik zloženega glagolskega predikata dobi v vseh strukturah oznako Obj.

David mora priti v hišo.

Graf 4: Označevanje zloženega glagolskega predikata.

2.2.1.3 Glagolsko-imenski predikat

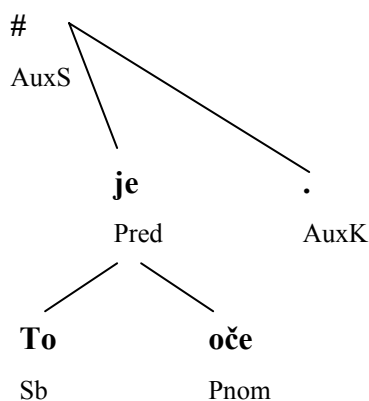
Glagolsko-imenski predikat je sestavljen iz nepolnopomenskega glagola *biti* in imenskega dela. Kopula dobi analitično oznako Pred, njej podrejeni imenski del pa oznako Pnom. V konceptu, ki ga predvideva priročnik, je kopula lahko le glagol *biti*, čeprav večina slovničnih opisov uvršča med vezne glagole še druge pomensko-skladenjsko nepopolne oz. oslABLJENE glagole.

2.2.1.3.1 Strukturni tipi glagolsko-imenskega predikata

Glagolsko-imenski predikat je lahko izražen na različne načine, ki jih bomo predstavili spodaj. Če določena struktura ni vključena v spodnji seznam možnih reprezentacij, moramo njenim elementom pripisati druge analitične oznake kot Pnom in Pred, strukturi sami pa drugo površinskoskladenjsko vlogo (večinoma gre za adverbialne strukture).

Glagolsko-imenski predikat je lahko izražen z naslednjimi strukturami:⁶⁶

1. S kopulo in samostalnikom v imenovalniku (*To je oče*, *On je učitelj*).

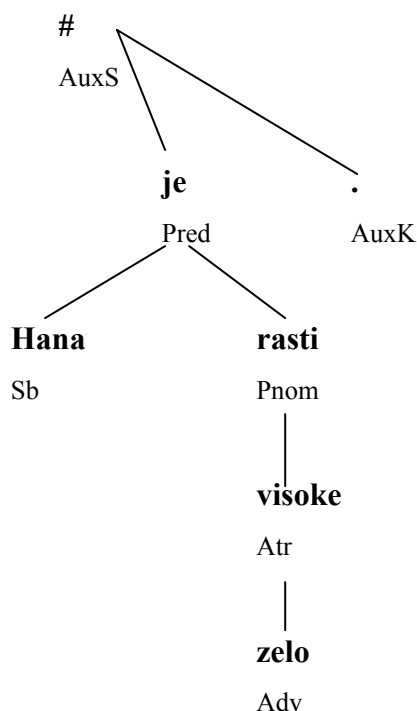

To je oče.

Graf 5: Označevanje glagolsko-imenskega predikata s samostalniškim imenskim delom.

2. S kopulo in samostalnikom v rodilniku, imenski del v rodilniku se z osebkom ne ujema (*David je visoke rasti*, *Hana je dobre volje*, *Sara je dobrega srca*).

⁶⁶ V prikazu so izpuščene skladenjske strukture, ki jih slovenščina ne pozna. Pri glagolsko-imenskem predikatu, ki je sestavljen iz kopule in nedoločnika, je izpuščena struktura tipa *Videti je Škrlatica*. Izločen je tudi glagolsko-imenski predikat, pri katerem je imenski del samostalnik v orodniku. Kot poseben tip je v priručniku naveden še glagolsko-imenski predikat z izpuščeno vezjo in naklonskim izpridevniškim prislovom (*mogoče*, *nujno* ipd.). Tak prislov je razumljen kot enostavni glagolski predikat (*Danes (Adv) možno (Pred) hoditi (Sb) okrog (AuxP) jezera (Adv)*) (prim. Hajič et al. 1999: 28–35). Takšne strukture so v slovenščini redke in so razumljene kot eliptične.

Hana je zelo visoke rasti.

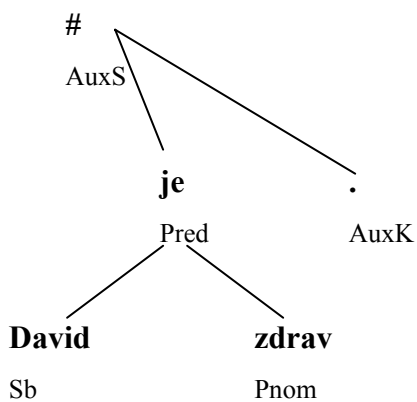
Graf 6: Označevanje glagolsko-imenskega predikata z rodilniškim samostalnikom v imenskem delu.

3. S kopulo in pridevnikom⁶⁷ (*David je zdrav, Njegov stil je pesniški, Pacient je šibak, On je na svetu sam*).

Posebno podskupino glagolsko-imenskih predikatov sestavljajo predikati iz kopule in "kratke" oblike pridevnika srednjega spola v imenski obliki (v slovenščini ta kategorija ustreza izpridevniškemu prislovu, op. N. L.). Priročnik predvideva, da imenskemu delu takšnega predikata pripišemo analitično oznako Pnom le, če lahko stavku dodamo

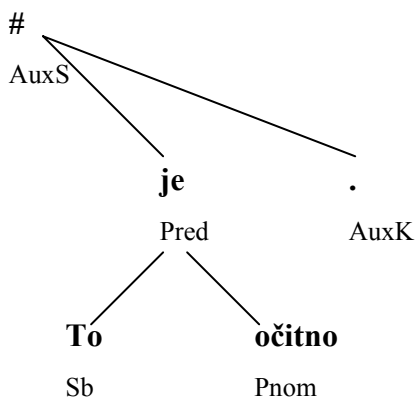
⁶⁷ Češčina pozna dve obliki pridevnikov: pridevnike v zloženi in imenski obliki. Delitev se ne ujema z nobeno od oblikoslovnih kategorij, ki jih pozna slovenščina, morda se tema kategorijama še najbolj približamo z delitvijo na določno in nedoločno obliko pridevnika. V češčini poznajo zloženo obliko vsi pridevniki (razen svojilnih), le redki pa imajo tudi imensko obliko. Imenski pridevniki se najpogosteje pojavljajo v funkcijskoskladenjski vlogi povedkovega določila in povedkovega prilastka (imensko obliko poznajo zlasti deležniki na -n/-t, nekateri vezljivi pridevniki, pridevniki, katerih ustrezniki so v slovenščini izpridevniški prislovi (*To je slabo, možno, nujno, prijetno*) ipd.), v prilastkovni vlogi pa lahko nastopajo le pridevniki v zloženi obliki (prim. Urbančič et al. 1997: 74–77). Ker je delitev, ki jo predvideva priročnik, v slovenščini nemogoče upoštevati, strukture z obema oblikama pridevnikov navadno združimo v eno in govorimo le o strukturah s pridevniki. Pri tem je treba navadno upoštevati tudi možnost spremembe njihove funkcijskoskladenjske vloge.

zaimek v dajalniku. Če to ni mogoče, moramo pridevniku pripisati analitično oznako Adv (*To (mu) je očitno, To (ji) je težko – Danes je sončno*).

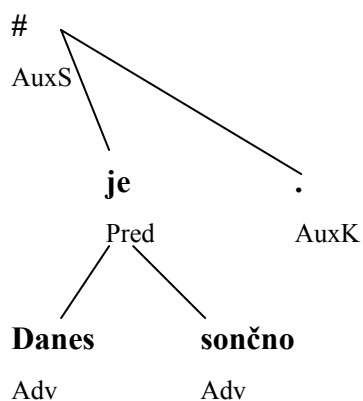
David je zdrav.

Graf 7: Označevanje glagolsko-imenskega predikata s pridevniškim imenskim delom.

To je očitno.

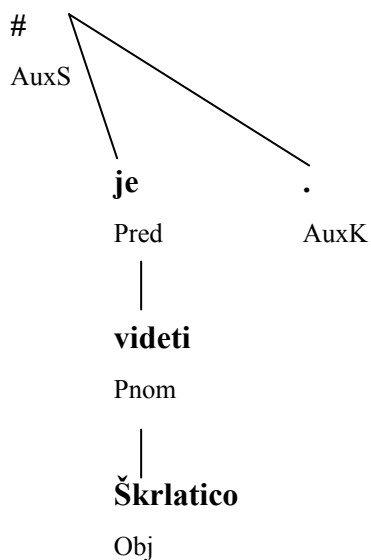
Graf 8: Označevanje glagolsko-imenskega predikata z izglagolskim prislovom v imenskem delu.

Danes je sončno.

Graf 9: Označevanje glagolsko-imenskega predikata z izglagolskim prislovom⁶⁸ v imenskem delu.

4. S kopulo in nedoločnikom (*Videti je Škrlatico, Slišati je ptičje petje*).

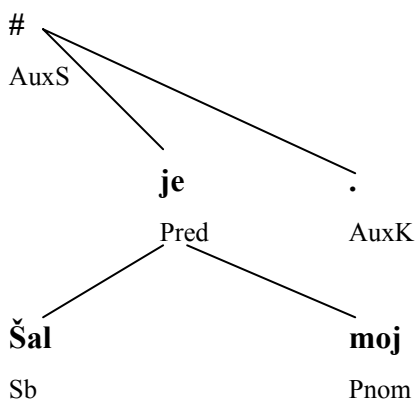
Videti je Škrlatico.

Graf 10: Označevanje glagolsko-imenskega predikata z nedoločniškim⁶⁹ imenskim delom.

⁶⁸ Takšno označevanje velja večinoma le za izsamostalniške prislove, ki izražajo naravne pojave.

⁶⁹ Šele nedoločniška pretvorba je pravzaprav pravi imenski del (*Videti je Škrlatico* → *Škrlatica je vidna*).

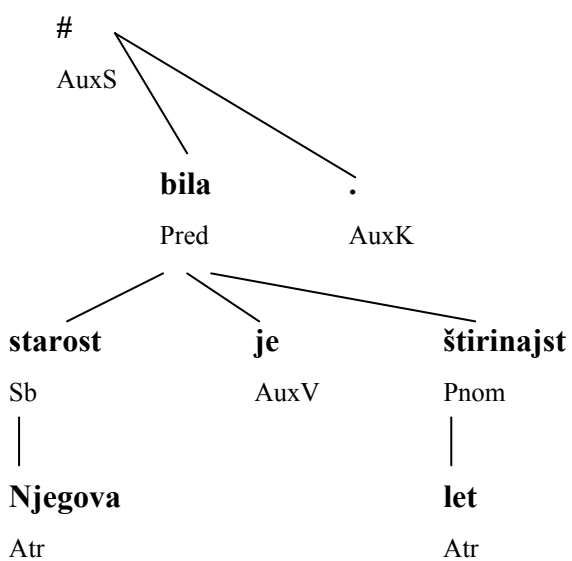
5. S kopulo in svojilnim zaimkom (*Darilo je bilo njihovo, Šal je moj*).

Šal je moj.

Graf 11: Označevanje glagolsko-imenskega predikata s svojilnim zaimkom v imenskem delu.

6. S kopulo in števnikom (*Njegova starost je bila štirinajst let*).

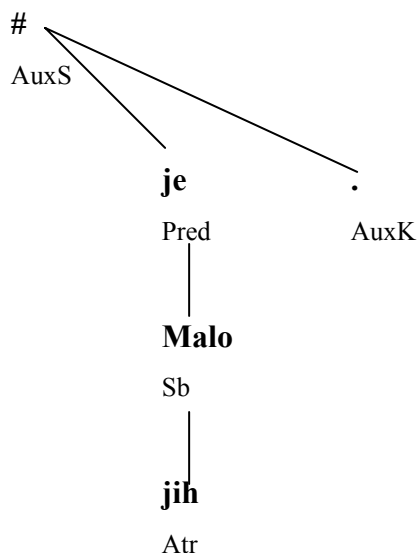

Njegova starost je bila štirinajst let.

Graf 12: Označevanje glagolsko-imenskega predikata s števnim imenskim delom.

Kadar je predikat sestavljen iz kopule in števnik, lahko števniku pripišemo analitično oznako Pnom le v primeru, če ima stavek s takšnim predikatom subjekt.⁷⁰ Če ga nima, pripišemo vlogo subjekta števniku (*Malo jih je, Pet nas je*).

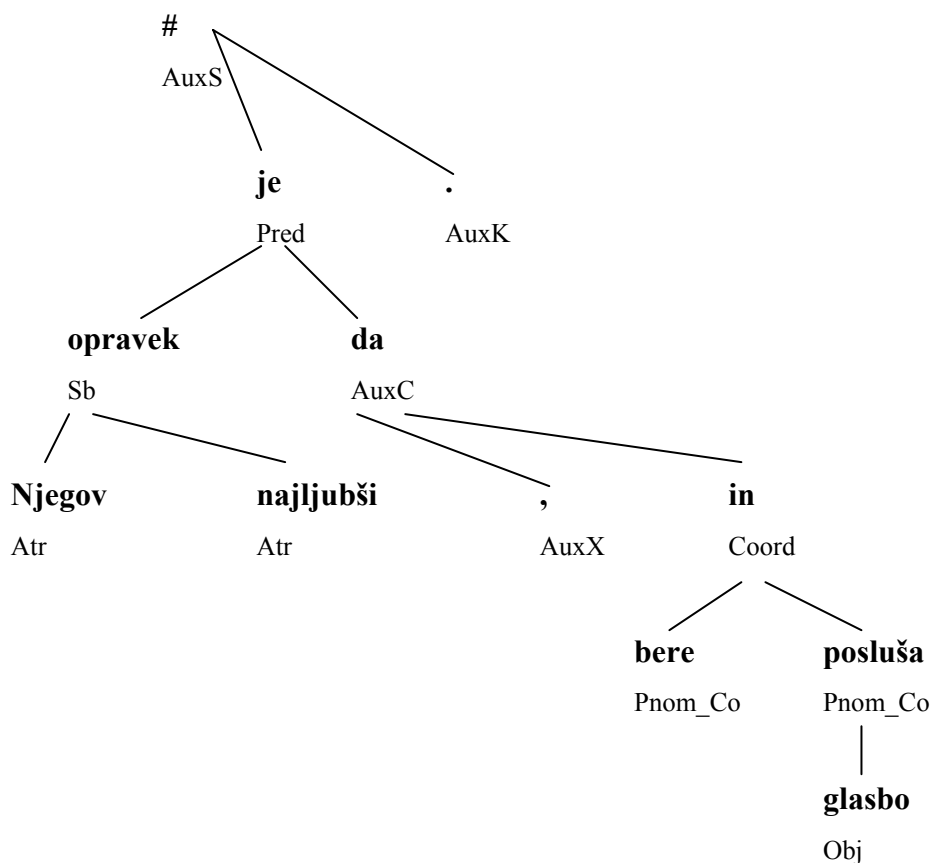

Malo jih je.

Graf 13: Označevanje struktur s števnik.

7. S kopulo in podrednim stavkom (*Sedaj si, kar si hotel biti, Ščuka je v vodi to, kar je v gozdu volk, Njegov najljubši opravke je, da bere in posluša glasbo*).

⁷⁰ Opozoriti je treba, da dobi po pravilih priročnika *AAL* v besedni zvezi števnik in samostalnika v subjektovi površinskosladdenjski vlogi, kadar je razmerje med njima neujemalno, analitično oznako Sb števnik, samostalnik pa oznako Atr. Ker določa obliko samostalnika števnik, je namreč nadrejeni element besedne zveze. Enako pravilo velja tudi pri pripisovanju površinskosladdenjske vloge subjektu oz. imenskemu delu predikata v strukturah z glagolsko-imenskim predikatom – če je razmerje med samostalnikom in števnikom ujemalno, dobi števnik analitično oznako Pnom, sicer pa oznako Sb, neimenovalniški osebke stavka pa oznako Atr (prim. Hajič et al. 1999: 34–35, 48–49, 262–273).

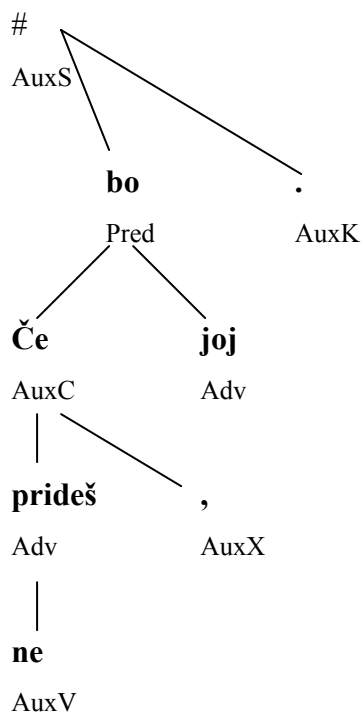
Njegov najljubši opravek je, da bere in poslušā glasbo.

Graf 14: Označevanje glagolsko-imenskega predikata s stavčnim imenskim delom.

2.2.1.3.2 Strukture, podobne glagolsko-imenskemu predikatu

Glagolsko-imenski predikat je lahko izražen samo s sedmimi načini, predstavljenimi zgoraj. Zvezam kopule in prislova, medmeta ali predložnega samostalnika pripišemo analitične oznake Adv, Pred (in AuxP).

Strukture s *kot* (kot primerjalnim veznikom, op. N. L.) ne morejo biti imenski del glagolsko-imenskega predikata, ampak so definirane kot adverbialne ali eliptične. Nadrejeni element strukture zato najpogosteje dobi analitično oznako ExD, možna je tudi oznaka Adv (*Hana je kot slikica*).

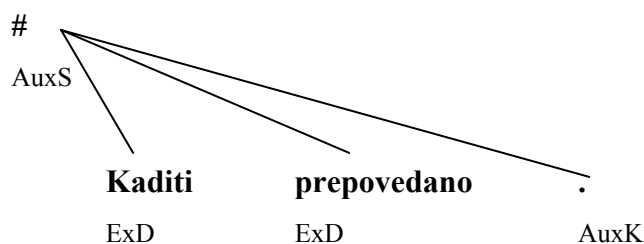
Če ne prideš, bo joj.

Graf 15: Označevanje struktur, podobnih glagolsko-imenskemu predikatu.

2.2.1.4 Imenski predikat

Imenski predikat je, v nekaterih opisih, predikat, ki vsebuje samo neglagolske elemente. Priročnik za označevanje takšnega predikata ne predvideva. V stavkih s tovrstno strukturo pride do elipse glagolskega dela. Elementom, odvisnim od eliptičnega predikata, pripišemo analitično oznako ExD.⁷¹

⁷¹ Izjema so glagolsko-imenski predikati z eliptično kopulo. Glej op. 66.

Kaditi prepovedano.

Graf 16: Označevanje imenskega predikata.

2.2.1.5 Modifikacije predikata

Z izrazom modifikacija poimenujemo razvijanje skladenjske strukture. Pri stavkih z enostavnim glagolskim predikatom glede razvrstitve glagolskih določil in dopolnil ni težav, saj so neposredno podrejena nadrejenemu elementu predikata, tj. elementu z analitično oznako Pred, zato so na predikat obešena kot sestre. Pri zloženem glagolskem predikatu in glagolsko-imenskem predikatu pa so pravila za razvrstitev dopolnil in določil nekoliko bolj zapletena. Subjekt je vedno obešen na nadrejeni element predikata, tj. element z oznako Pred, desnovezljiva določila (udeleženci in obvezne okoliščine) pa so podrejene elementu, ki odpira vezljivostne položaje zanje. Pri zloženem glagolskem predikatu so torej obešena na nedoločnik z analitično oznako Obj, pri glagolsko-imenskem predikatu pa na element z oznako Pnom. Dopolnila so v skladenjsko drevo razvrščena glede na semantično odvisnost. Če je semantična povezava dopolnila z elementom, ki je (glavni) nosilec vezljivosti stavka, močna, ga obesimo na ta del predikata, če pa dopolnilo semantično dopolnjuje ves stavek, ga obesimo na nadrejeno prvine predikata, tj. na element z analitično oznako Pred (takšna so predvsem dopolnila, ki izražajo čas, kraj ipd.). Kot nedoločnik zloženega glagolskega predikata se lahko pojavi tudi nepolnopomenski glagol *biti*, ki je del glagolsko-imenskega predikata. V tem primeru lahko določila in dopolnila teoretično obesimo na tri elemente, elemente z analitičnimi oznakami Pred, Obj in Pnom.⁷² Iz tehničnih razlogov na predikat obesimo še druge stavčne elemente.

⁷² Pri razvrstitvi določil in dopolnil v skladenjska drevesa bodo uporabljeni sezname stavčnih vzorcev z vidika vezljivosti (Hajič et al. 1999: 24).

Težave pri umeščanju lahko povzroča zveza *za* + tožilnik. Če jo lahko nadomestimo z dajalnikom koristi, dobi udeleženec, ki je izražen s tožilnikom, oznako Adv, zvezo pa obesimo na kopulo. Če nadomestitev z dajalnikom ni možna, pa zveza dobi analitični oznaki AuxP in Obj, obesimo pa jo na element predikata, ki je nosilec vezljivosti.⁷³

2.2.1.6 Pasivne in aktivne strukture

Pri zvezah pomožnega glagola *biti* z deležnikom na -n/-t je treba ločevati aktivne in pasivne strukture. Pogosto je šele na podlagi konteksta mogoče določiti, za kakšno strukturo gre. Deležnik stanja na -n/-t izraža lastnost, ki jo določena entiteta pridobi po izvršitvi dejanja, 'aktivnost, dejanje' pa je podrejena pomenska sestavina. V tem primeru je deležnik navadna pridevniška beseda, zato se kot taka uporablja tudi v predikatu. Zveza glagola *biti* z deležnikom stanja na -n/-t je torej aktivna struktura z glagolsko-imenskim predikatom. Struktura glagola *biti* s trpnim deležnikom na -n/-t pa je pasivna, zato opravlja površinskosladdenjsko vlogo glagolskega predikata.

2.2.2 Glagoli s prostimi morfemi

Nekateri glagoli imajo morfeme, ki se ne držijo glavnega dela besede. Imenujemo jih prosti glagolski morfemi. Priročnik predvideva posebno analitično oznako le za različne tipe zaimkovnih prostih morfemov *se/si*. Poleg teh v slovenščini obstajata še dve skupini prostih glagolskih morfemov, vendar jima posebne analitične oznake ne pripisujemo. Osebnozaimkovni prosti glagolski morfemi dobijo analitično oznako Obj, predložni prosti glagolski morfemi pa oznako AuxP.

2.2.2.1 Glagoli z zaimkovnim prostim morfemom *se/si*⁷⁴

Zaimkovnemu prostemu glagolskemu morfemu *se* lahko pripišemo analitične oznake AuxT, Obj in AuxR,⁷⁵ prostemu morfemu *si* pa oznake AuxT, AuxO, Obj in Adv.

⁷³ Težavno je tudi označevanje dajalnika koristi. Če je neudeležensko dopnilo, dobi oznako Adv in je podrejen nadrejenemu elementu predikata, če pa je neobveznovezljivo določilo, dobi oznako Obj, obesimo pa ga na element predikata, ki organizira vezljivostne položaje glagola. Meja je pogosto prehodna, saj lahko poteka med sememi istega leksema (prim. Hajič et al. 1999: 284).

⁷⁴ V priročniku *AAL* so zaimkovni prosti glagolski morfemi uvrščeni med členke: »The particle *se* with a verb [...]«, opredeljeni pa so kot »[r]efleksivni [*se/si*]« (Hajič et al. 1999: 289–291). V prikazu sistema označevanja smo *se/si* imenovali zaimkovni prosti morfemi, izraz "refleksivni" pa smo izpustili.

Katero oznako bo morfem dobil, je odvisno od glagola (tj. od glagolske intence oz. vezljivosti, op. N. L.) oz. strukture ali konteksta, v katerem je glagol rabljen. Prosta glagolska morfema *se* in *si* vedno obesimo na element z oznako Pred.

2.2.2.1.1 Zaimkovni prosti morfem *se*

Oznako AuxT prosti morfem dobi, kadar glagol brez njega ne obstaja ali pa ima drugačen pomen (*bati se, smejati se, bahati se; igrati – igrati se, delati – delati se*). Gre za t. i. refleksiva tantum. Enako označujemo tudi nekatere glagole, ki pomenijo način uresničitve dejanja (*truditi se, naprezati se*⁷⁶). Prosti morfem *se* pri modalnih glagolih nikoli ne dobi oznake AuxT (izjema je le glagol *dati se* (*Da se dobiti dobro oceno*)), samo včasih dobi oznako AuxR.

Oznako AuxR prosti glagolski morfem *se* dobi, kadar označuje t. i. refleksivni pasiv. Glagoli, pri katerih je prosti morfem označen z AuxR, so lahko desnovozljivi, lahko pa desnovozljivih položajev ne odpirajo:⁷⁷

1. *Plesalo se je do jutra.*
2. *V časopisu se piše le o volitvah, Naravni jezik se opisuje z formalnimi sredstvi, Razpravljalo se je o odkritju.*
3. Strukture, značilne za pogovorno rabo (*Išče se Urško Plut*).
4. Strukture, s katerimi izražamo stanje, pripravljenost, voljo, sposobnost, možnost in pogosto uresničitev dejanja (*V tej pečici se dobro peče, Knjiga se dobro prodaja*). Gre za t. i. mediopasiv.⁷⁸
5. *Zdravim se na polikliniki, Strižem se pri Maretu.*
6. *Vrata se odpirajo, Napetost se znižuje, Valovi se širijo v vse smeri.*

⁷⁵ V priročniku za tektogramatično označevanje je omenjena še oznaka Subj (verjetno je mišljena analitična oznaka Sb) (priročnik za tektogramatično označevanje korpusa PDT: <http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/Corpora/PDT_1.0/Doc/tmanual/tmanen.pdf>), vendar te oznake za zaimkovni prosti glagolski morfem v priročniku AAL nismo zasledili.

⁷⁶ Pravzaprav je pravilo nerelevantno, ker tudi izpostavljena pomenska skupina glagolov (lahko) sodi med glagole z leksikaliziranim zaimkovnim prostim morfemom. Zgled v izvirnem priročniku je bil *mučiti se*, vendar je vloga prostega morfema tega glagola v slovenščini drugačna kot v češčini, zato smo zgled nadomestili s slovenskima ustreznikoma.

⁷⁷ Skupine so opredeljene tako kot v priročniku za označevanje. V isti skupini se glede na površinskostkladenjsko raven pojavljajo zelo različne strukture, isti strukturni tipi pa so uvrščeni v več skupin.

⁷⁸ V slovenskem jezikoslovju so trpno strukturo s *se* uvrščali v srednji način oz. medij (o tem E. Kržišnik ustno). Breznik v *Slovenski slovnici* iz 1956 npr. piše: »Pri nedovršnikih je torej pasivna oblika enaka medialni.« (Citirano po Toporišič 1982: 244.) Z izrazom mediopasiv je v češčini očitno poimenovana predvsem naklonskost struktur s *se*, ne pa skladenjska struktura sama, saj so zgledi strukturno različni.

Analitično oznako Obj prosti morfem *se* dobi ob glagolih:

1. Ki izražajo vzajemnost (*se* je v navedenih zgledih mogoče nadomestiti z *drug drugega, medsebojno* ipd. (*srečati se, poljubiti se, pozdraviti se*)).
2. *Umiti se (umiti sebe – umiti otroka), braniti se (braniti sebe – braniti državo)* ipd.
3. *Videti se v ogledalu (videti sebe – videti Davida)* ipd.⁷⁹
4. Ki izražajo nehoteno⁸⁰ dejanje, vršilec dejanja dejanje povzroča nezavedno (*ubiti se, utopiti se*).

2.2.2.1.2 Zaimkovni prosti morfem *si*⁸¹

Prostemu morfemu *si* analitično oznako AuxT pripišemo, kadar glagol brez prostega morfema ne obstaja ali pa ima drugačen pomen (*prizadevati si, drzniti si, lastiti si*). Gre za t. i. refleksiva tantum.

Analitično oznako Obj morfem *si*⁸² dobi ob glagolih:

1. *Predpisati si (predpisati sebi), prebrati si (prebrati sebi), reči si (reči sebi), obljubiti si (obljubiti sebi)* ipd.
2. Ki izražajo vzajemnost (prosti morfem lahko v navedenih zgledih nadomestimo z zvezo *drug drugemu* ipd. (*obljubiti si, pomagati si*)).

Oznako Adv prosti morfem *si* dobi, kadar je prosti (tj. nevezljivi, op. N. L.) dajalnik (dajalnik koristi). Nadomestimo ga lahko s povratnosvojilnim zaimkom ali zvezo *za sebe* (*popraviti si lase, umiti si zobe, izboljšati si položaj*). Za označevanje nekakšnega

⁷⁹ Pravili 2 in 3 sta pravzaprav enaki, zato ni povsem jasno, zakaj sta navedeni ločeno. Razlika je morda v tem, da lahko glagoli iz skupine 3 izražajo vzajemna in povratna dejanja.

⁸⁰ Pri prevajanju priročnika za označevanje v angleščino (ta prevod smo uporabljali tudi pri označevanju korpusa SDT in pri pripravi diplomskega dela) je prišlo do napake (prim. Hajič et al. 1999: 290). V izvornem priročniku dobijo prosti morfemi glagolov, ki izražajo nehotena dejanja, analitično oznako AuxR (prim. izvorni priročnik za površinskoskladenjsko označevanje: <http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/Corpora/PDT_1.0/Doc/amanual/index.html>). Pri predlogu za prilagoditev priročnika AAL za slovenščino smo upoštevali pravilo v izvornem priročniku.

⁸¹ V češčini se prosti morfem *se/si* ohranja pri izglagolskih samostalnikih (prim. Hajič et al. 1999: 289–291), takšnih struktur pa slovenščina ne pozna.

⁸² V zvezi s površinskoskladenjskim označevanjem je povedno dejstvo, da se je pisec priročnika namesto običajnega termina "členek *si*" zapisalo "povratni zaimek *si*": »The reflexive pronoun is Obj[.]« (Hajič et al. 1999: 290.)

odvečnega *si*, ki ga lahko v strukturi izpustimo, ne da bi prišlo do spremembe v pomenu oz. slovnični strukturi, pa uporabljamo analitično oznako AuxO.⁸³

2.2.3 Komplement (verbalni atribut)⁸⁴

Komplement je kot element, ki ima vlogo nekakšne vstavljene sekundarne predikacije, povezan z dvema jezikovnim elementoma, glagolom oz. predikatom in samostalniško besedno zvezo. Ker se z njo najpogosteje ujema v oblikoslovnih kategorijah, ga iz tehničnih razlogov obesimo na njen nadrejeni element in mu pripišemo analitično oznako Atv. Če samostalniška zveza na površinskoskladenjski ravni ni izražena, komplement obesimo na nadrejeni element predikata. V tem primeru dobi analitično oznako AtvV.

Priročnik *AAL* uvršča med komplemente le tista dopolnila, ki niso obvezni del glagolove (pomenskoscaldenjske, op. N. L.) oz. povedkove vezljivosti, tj. dopolnjevalne dopolnilnike. Dopolnilom, ki so s stališča povedkove vezljivosti obvezna, tj. določevalnim dopolnilnikom (gre za določila t. i. povedkovodoločilne vezljivosti kopul ali semikopul (poleg glagola *biti* še drugih glagolov, ki jim slovensko in češko jezikoslovje ponavadi pripisujeta vlogo slovnične vezi), op. N. L.), po pravilih priročnika za označevanje pripišemo analitično oznako Obj.

2.2.3.1 Kriteriji za določanje komplementa

Pri opredelitvi določenega jezikovnega elementa za komplement si pomagamo z naslednjimi pravili:⁸⁵

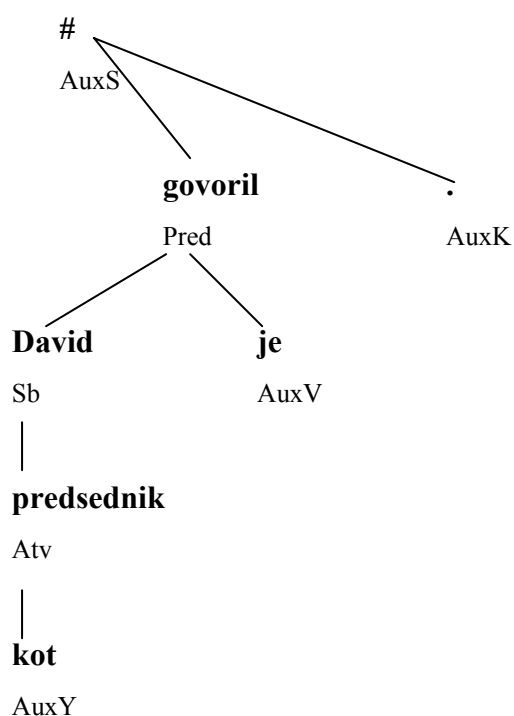
⁸³ V slovenščini so strukture s takšnim prostim morfemom redke, še najpogosteje se ta pojavlja v zvezah, ki prehajajo med sklope, npr. *vrag si ga vedi, bog si ga vedi, kdor si bodi*, in v ekspresivnih, časovno zaznamovanih strukturah, npr. *Lej si ga no, kakšno dekle si postala*.

⁸⁴ Komplement na površinskoscaldenjski ravni opravlja vlogo, ki je v precejšnji meri podobna funkcijskoscaldenjski vlogi povedkovega prilastka, kot jo večinoma opisuje novejšo slovensko jezikoslovje. Priročnik za označevanje zamejuje komplement glede na povedkov prilastek v slovenskem jezikoslovju ponekod bolj široko, saj v njegov okvir vključuje tudi strukture, ki jim slovensko jezikoslovje pripisuje vlogo prislovnih določil, ponekod pa bolj ozko. Konceptu komplementa v priročniku za označevanje se je v svojih razpravah o dopolnilniku zelo približala B. Pogorelec.

⁸⁵ Izločili smo pravilo, da ustreznim elementom stavkov tipa *Polno imamo, Kosilo imamo skuhamo* ipd. pripišemo analitično oznako Atv ali AtvV. Ob glagolu *mit* se namreč pojavlja pridevnik (oz. večinoma deležnik) v imenski obliki, ki ima v češčini pogosto funkcijo povedkovega prilastka (prim. Hajič et al. 1999: 141). Ker slovenščina te oblike ne pozna, ločevanja ne moremo uveljaviti, zato menimo, da je treba

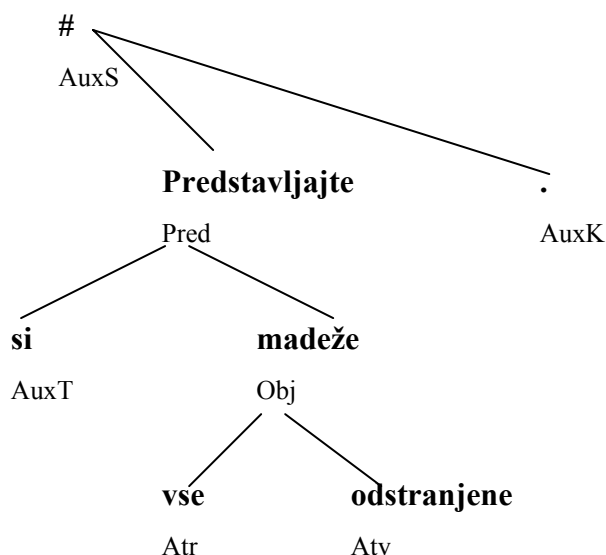
1. Če se v stavku pojavi beseda *kot* (v pomenu 'imeti vlogo'), ki nima vloge primerjalnega veznika in ki s stališča glagolove (oz. povedkove, op. N. L.) vezljivosti ni obvezna, ji pripišemo analitično oznako AuxY in jo obesimo na element z analitično oznako Atv oz. AtvV, na katerega se nanaša (*David je govoril kot predsednik*).

David je govoril kot predsednik.

Graf 17: Označevanje komplementa.

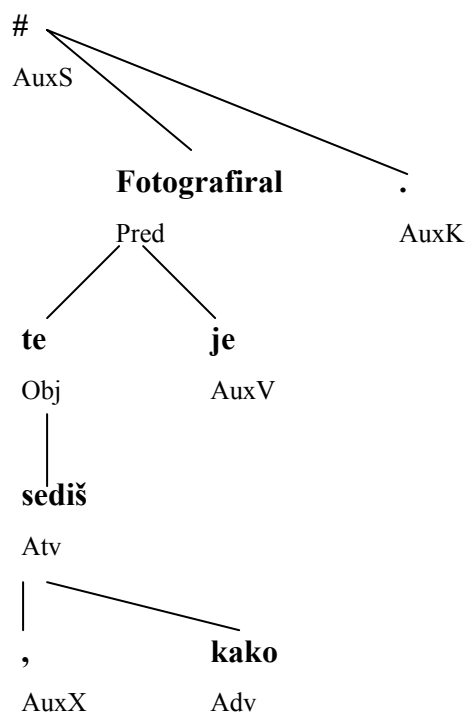
2. Če je stavku mogoče dodati besedo *kot* in če je pravilo pod točko 1 izpolnjeno, ima beseda, na katero se *kot* nanaša, vlogo komplementa (*Oče je umrl (kot) mlad*).
3. Če je med določenim jezikovnim elementom in samostalniško besedno zvezo, ki ima površinskosladdenjsko vlogo subjekta, objekta, prislovnega določila idr., ujemanje, glagol (oz. povedek, op. N. L.) pa ne odpira vezljivostnih mest za ta element, elementu pripišemo analitično oznako Atv (*Predstavljajte si vse madeže odstranjene*).

Predstavljajte si vse madeže odstranjene.

Graf 18: Označevanje ujemalnega komplementa.

4. Če se v stavku oz. povedi pojavijo glagoli *upodobiti*, *predstavljati*, *opisati*, *orisati*, *fotografirati*, *ohraniti*, *prikazati*, *obdržati*, *vzdrževati*, *dovoliti*, *videti* ipd. skupaj z izrazom, ki označuje dejanje oz. stanje (*Videl sem te sedeti/kako sediš/sedečo na vlaku*), nadrejenemu elementu tega izraza pripišemo analitično oznako Atv ali AtvV (*Fotografiral te je, kako sediš*).

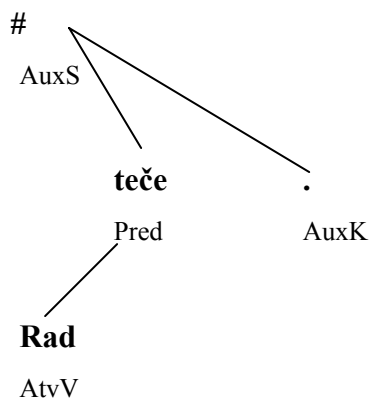

Fotografiral te je, kako sediš.

Graf 19: Označevanje struktur kot komplementov glede na semantične kriterije.

5. Besede kot *sam*, *rad*,⁸⁶ *ves* ipd. so prototipični komplementi, če ne opravljajo površinskoskladenjske vloge atributa ali imenskega dela predikata (*David rad bere*).

⁸⁶ Zlasti za leksem *rad* v slovenščini avtorji ugotavljajo različne skladenjskopomenske možnosti (*biti rad doma*, *rad delati*, *imeti rad*) (prim. Žele 2003b: 4). Tudi Orešnik leksem (*ne*)*rad* uvršča med povedkove prilastke (v opisu jih sicer imenuje prosti prilastki, op. N. L.). Za obliko *rado* v zgledih tipa *Na ladji mu je rado slabo* predvideva, da jo leksem zavzame, kadar bi se moral ujemati z neimenovalniško samostalniško zvezo. Možna se mu zdi tudi razlaga, da je leksem v taki obliki prislov (Orešnik 1992: 146). Leksem (*ne*)*rad* lahko imamo tudi za členek (prim. Skubic 1999: 234).

Rad teče.

Graf 20: Označevanje komplementov, katerih vlogo opravljajo tipični leksemi.

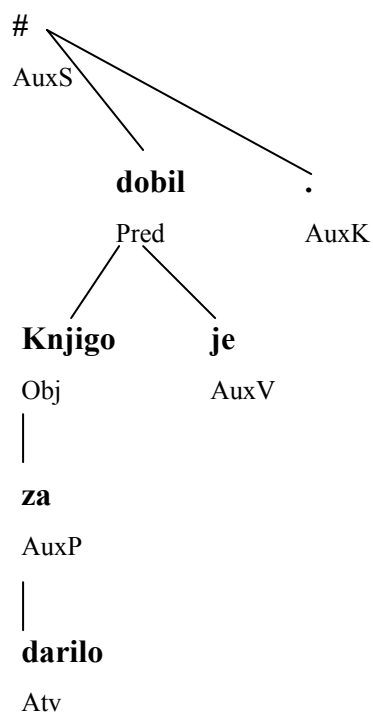
2.2.3.2 Strukturni tipi komplementa

Komplement je na površinskoskladenjski ravni lahko izražen z različnimi besednimi vrstami in strukturami, naštetimi spodaj:

1. Komplement, izražen s samostalnikom, ki se ne ujema s samostalniško besedno zvezo, na katero se nanaša. Samostalnik je lahko predložen (*Knjigo je dobil za darilo, David mu je obljubil hčer za ženo*).⁸⁷

---

⁸⁷ Slovenščina brezpredložnih samostalniških struktur kot neujemalnih komplementov ne pozna, v češčini pa površinskoskladenjsko vlogo komplementa zelo pogosto opravlja brezpredložni orodnik (prim. Hajič et al. 1999: 140).

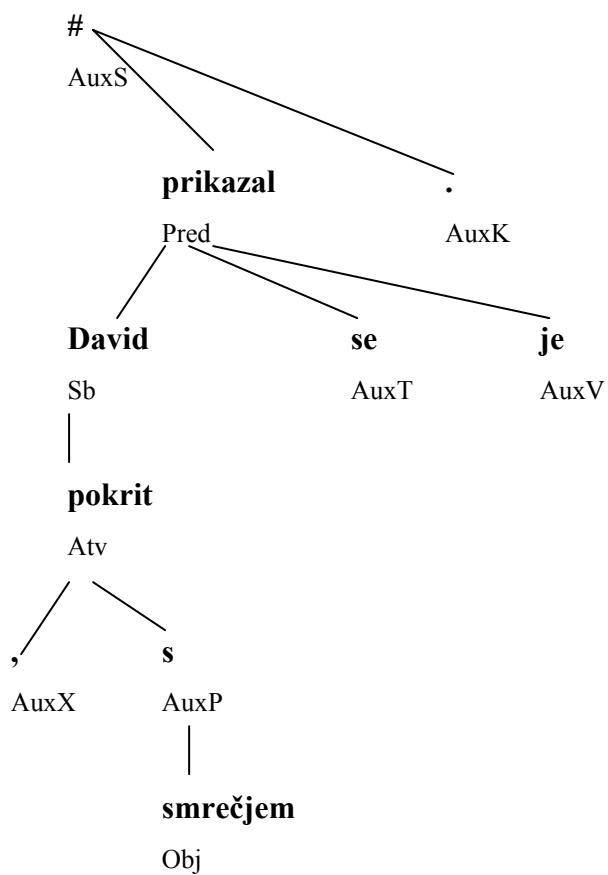

Knjigo je dobil za darilo.

Graf 21: Označevanje komplementa, izraženega s predložnim samostalnikom.

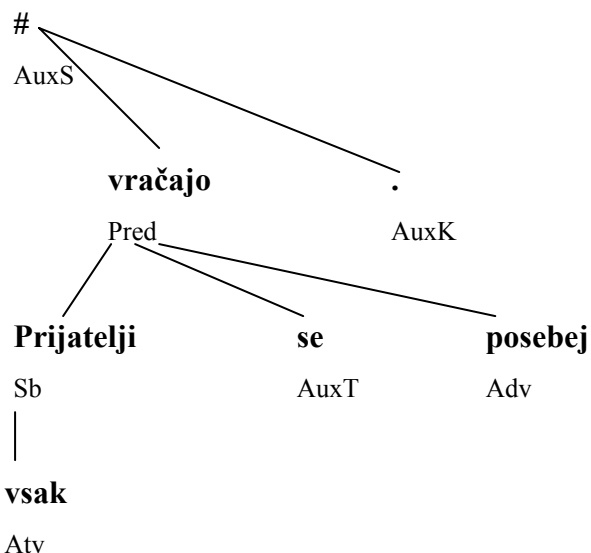
2. Komplement, izražen s pridevnikom, izglagolskim pridevnikom, pridevniškim zaimkom ali števnikom⁸⁸ (*Dedek je umrl star, To je storil nerad, Oče stoji bled sredi sobe, David se je prikazal, pokrit s smrečjem, Ostal mi je čas za samo sebe, Pulover mi zadostuje eden, Prijatelji se vračajo vsak posebej*).

⁸⁸ V isto skupino sodi tudi komplement, izražen s posebnim tipom pridevniškega polstavka. Jedro takega polstavka je v češčini pridevnik v imenski obliki (prim. Hajič et al. 1999: 141). Slovenščina takih struktur ne pozna, zato imajo vsi pridevniški in deležniški polstavki, ki ustrezajo tem strukturam, na površinskoskladenjski ravni vlogo atributa. Glej še op. 67.

David se je prikazal, pokrit s smrečjem.

Graf 22: Označevanje komplementa, izraženega z deležnikom.

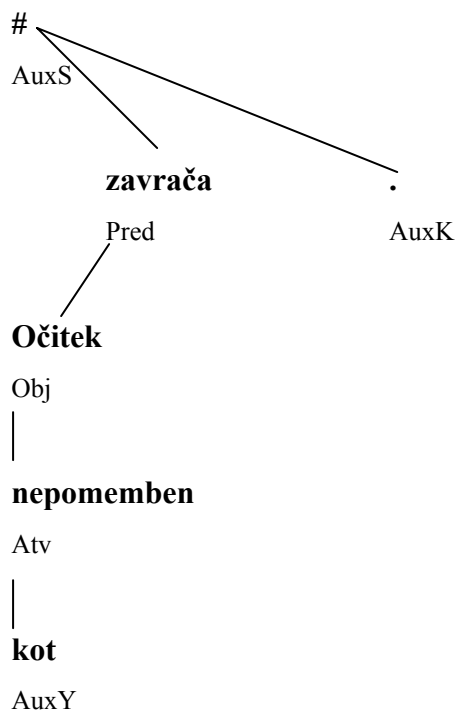

Prijatelji se vračajo vsak posebej.⁸⁹

Graf 23: Označevanje komplementa, izraženega z zaimkom.

3. Komplement, izražen z zvezo *kot* + samostalnik ali pridevnik (pridevnikov je lahko tudi več). Zveza izraža funkcijo oz. položaj, ki ga oseba, stvar ipd. ima. Veznik *kot* obesimo na samostalnik oz. pridevnik, ki dobi oznako Atv oz. AtvV, in mu pripišemo oznako AuxY. Če je pridevnikov več, so obešeni kot sestre. Veznik je podrejen prvemu od njih (*David je imel rad kot prijatelja, Očitek zavrača kot nepomemben, David je bil na sodišču kot priča, O razvoju govori kot o edinem pravilnem*).

⁸⁹ Včasih se strukture, v obliki, v kateri je, na površinskoskladenjski ravni ne da ustrezno označiti, zato označujemo njeno pretvorbo (*Prijatelji se vračajo vsak posebej* → *Vsak prijatelj se vrača posebej*).

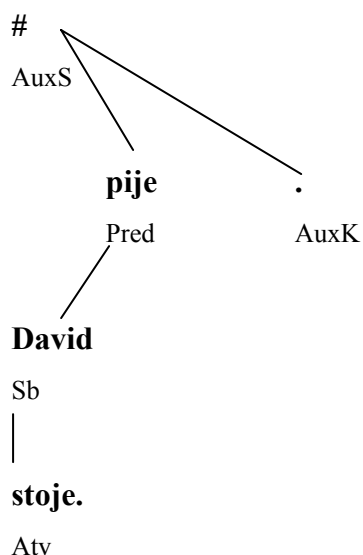
Očitek zavrača kot nepomemben.

Graf 24: Označevanje komplementa, izraženega z zvezo *kot* + pridevnik.

4. Komplement, izražen s transgresivom⁹⁰ (*Odšel je, težko premikajoč noge, David pije stoje*).

⁹⁰ Izjema so le t. i. absolutne transgresivne strukture, ki se s samostalniško zvezo ne ujemajo in katerih osebek ni enak osebkcu stavka (Hajič et al. 1999: 108, 147).

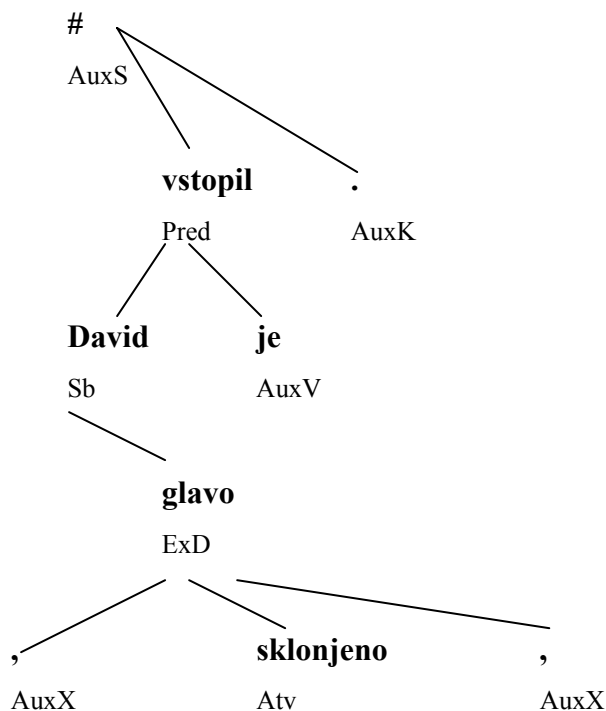

David pije stoje.

Graf 25: Označevanje komplementa, izraženega s transgresivom.

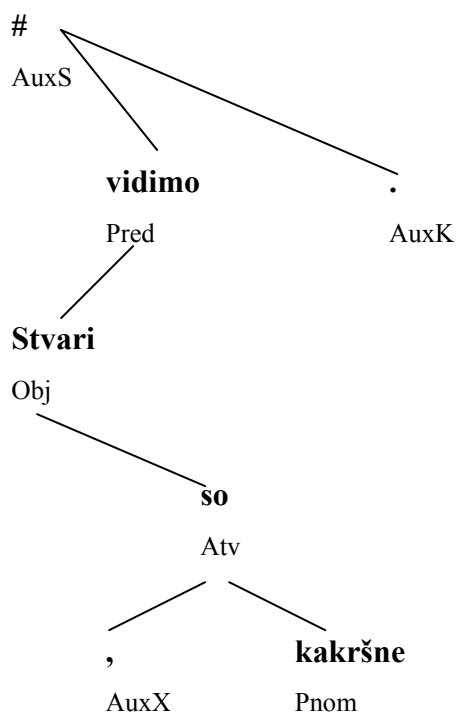
5. Komplement (izražen s samostalniškim polstavkom, op. N. L.) ob eliptičnem transgresivu (*David, glavo pokonci, je stopil skozi vrata*). Ker je pri teh strukturah nadrejeni element (transgresiv) eliptičen (*imajoč*), nadrejenemu elementu samostalniškega polstavka pripišemo analitično oznako ExD. Podrejena prvina polstavka je klasičen komplement. Komplement je lahko izražen tudi s t. i. francoskim komplementom. Tudi pri tej strukturi pride največkrat do elipse transgresiva, zato dobi njen nadrejeni element analitično oznako ExD (*Sedel je na stolu, kup nesreče*).

David je, glavo sklonjeno, vstopil.

Graf 26: Označevanje komplementa, izraženega s samostalniškim polstavkom ob eliptičnem transgresivu.

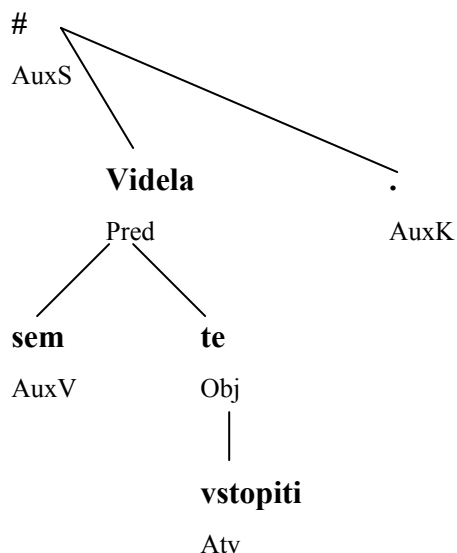
6. Komplement, izražen s podrednim stavkom. Navadno se tak tip komplementa pojavlja ob (avtosemantičnih) glagolih *opazovati*, *videti*, *zagledati*, *slišati*, *srečati*, *predstavljati si*, *upodobiti*, *naslikati*, *zasačiti* ipd. (*Stvari vidimo, kakršne so, Fotografiral te je, kako sediš, Poznala sem te že, ko si bil revež, Vsi smo vas slišali, kako ste govorili o nas*).

Stvari vidimo, kakršne so.

Graf 27: Označevanje komplementa, izraženega s podrednim stavkom.

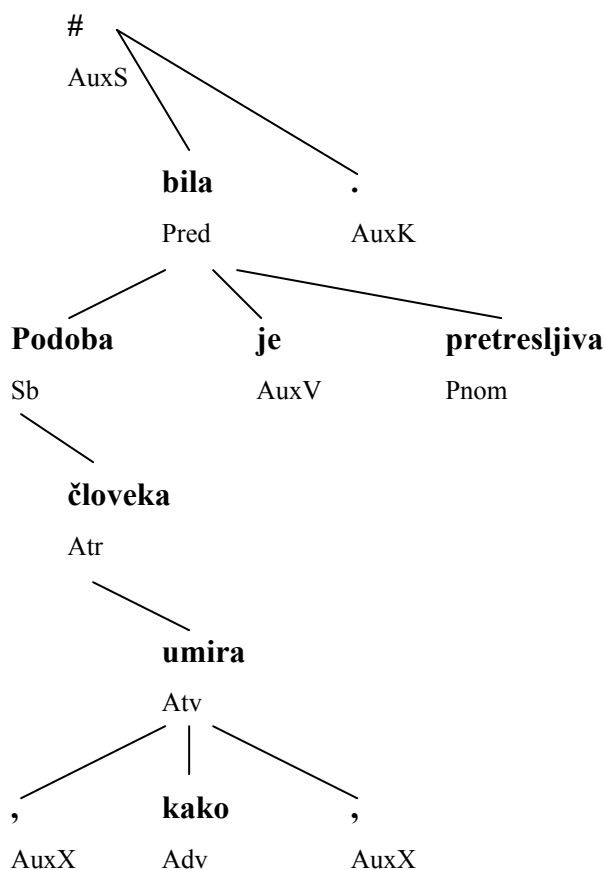
7. Komplement, izražen z nedoločnikom. Pojavlja se ob glagolih *videti*, *slišati*, *opaziti*, *čutiti* ipd. (*Videla sem te vstopiti*, *Slišala je ptičko peti*).

Videla sem te vstopiti.

Graf 28: Označevanje komplementa, izraženega z nedoločnikom.

8. Komplement ob preoblikovanem predikatu. O takšnem preoblikovanju govorimo, kadar enega od stavkov povedi pretvorimo v samostalniško besedno zvezo. Gre za nominalizacijo glagolskega predikata ali imenskega dela glagolsko-imenskega predikata. Nastala samostalniška besedna zveza postane nadrejeni element komplementa (*Podoba človeka, kako umira, je bila pretresljiva, Violinist, kot slikar neznan, trpi*).

Podoba človeka, kako umira, je bila pretresljiva.

Graf 29: Označevanje komplementa ob preoblikovanem predikatu.

3 OPISI KOMPLEKSNEJŠIH STRUKTUR V FUNKCIJSKOSKLADENJSKI VLOGI Povedka V NOVEJŠEM SLOVENSKEM JEZIKOSLOVJU

V nadaljevanju bomo predstavili kronološki pregled najrelevantnejših spoznanj o strukturah, ki na funkcijskoskladenjski ravni opravljajo vlogo povedka. Pregled zajema slovenske jezikoslovne opise glagolov s prostimi morfemi, povedkovega določila in povedkovnika ter povedkovega prilastka od letu 1965 oz. od izida Toporišičevega *Slovenskega knjižnega jezika 1*.

3.1 Glagoli s prostimi morfemi

Nekateri glagoli imajo morfeme, ki se ne držijo glavnega dela besede. Imenujemo jih prosti glagolski morfemi. Lahko so zaimkovni ali predložni. Največ glagolov ima

predložni prosti morfem, zelo pogosti pa so tudi glagoli z zaimkovnim prostim morfemom *se/si*. Drugo skupino zaimkovnih prostih glagolskih morfemov sestavljajo osebnozaimkovni prosti morfemi glagolov oziroma frazemov s strukturo glagol + osebni zaimek v klitični obliki. Prosti glagolski morfemi različne pomene prostomorfemskega glagola modificirajo in usmerjajo. Delimo jih na leksikalizirane, ki tvorijo del leksemskega pomena glagola, in neleksikalizirane, ki pomen glagola samo dodatno pomensko in izrazno poudarjajo.

3.1.1 Glagoli z osebnozaimkovnim prostim morfemom

3.1.1.1 Jože Toporišič

Na poseben status osebnega zaimka v klitični obliki ob določenih glagolih opozarja že Toporišič v *Slovenskem knjižnem jeziku* (v nadaljevanju *SKJ*) 2 (Toporišič 1966: 130). Meni, da je vloga zaimka izražanje čustvenosti. Razumevanje njegove vloge še natančneje opredeli v *Slovenski slovnici*, kjer v poglavjih o rabi sklonov in o rabi osebnih zaimkov ugotavlja, da osebni zaimek v klitični obliki izraža »nov glagolski pomen s čustvenim odtenkom«, opredeli pa ga kot »leksikalni čustveni tožilnik« (Toporišič 1976: 206). Izrecna opredelitev, da osebnozaimkovni klitični tožilnik glagolu spreminja prvotni pomen (*Polomil si ga, dragi moj, Ucvrl jo je, kar so ga nesle noge, Kdaj si jo pa ti primahal domov*), kaže na to, da Toporišič te zveze obravnava kot idiomatične in leksikalizirane, vendar pa klitičnih osebnih zaimkov *ga, jo* in *jih* še ne opredeli kot prostih glagolskih morfemov (Toporišič 1976: 243).

Na eksplicitno opredelitev, čeprav jo avtor izreka nekoliko omahljivo, da gre pri osebnih zaimkih v nekaterih strukturah tipa glagol + osebni zaimek v klitični obliki za glagole z osebnozaimkovnimi prostimi morfemi, naletimo prvič v *Novi slovenski skladnji* (Toporišič 1982: 118–119). Avtor namreč izpostavi glavni problem pri opredelitvi statusa oz. vloge klitičnih osebnih zaimkov ob določenih glagolih. Ugotavlja, da so te zveze ali zveze dveh besed ali zveze glavnega dela besede in njenega prostega morfema. Sam kot pravilno navaja drugo razlago, saj meni, da slovarniške razlage v *SSKJ* kažejo, da v zvezi z osebnimi zaimki v zvezah tipa *polomiti ga, razdirati jih* ipd. nima smisla govoriti o samostojni slovarski besedi oz. o udeležencu propozicije. Kot merilo za to, ali je osebni zaimek v klitični obliki ob glagolu samostojna beseda ali

prosti glagolski morfem, navaja pregibnost. Če se pri negaciji sklon besede spreminja, ta izraža udeleženca propozicije, sicer pa ne. Vendar pa ugotavlja, da to merilo ni posebno učinkovito, saj se te zveze v *SSKJ*, ki daje najbolj relevantne podatke o njihovi rabi, v zanikani obliki pojavljajo le redko.⁹¹

2. in 3. izdaja *Slovenske slovnice* (Toporišič 1984; 1991) ne vsebujeta novih spoznanj, ki jih prinaša *Nova slovenska skladnja*, ampak ponavljata iste definicije kot slovnica iz leta 1976. Osebnozaimkovni prosti glagolski morfemi so znova omenjeni v *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992: 230).

4. izdaja *Slovenske slovnice* (Toporišič 2000: 109) eksplicitno opozarja na večdelne besede z zamenljivim zaporedjem sestavin. V to skupino Toporišič uvršča zlasti glagole s prostimi morfemi (ki so lahko leksikalizirani ali ne, op. N. L.) (*biti ob, hoditi za, smejati se, razbiti se, odnesti jo, dobiti jih*), in večdelne oblike istih besed (gre zlasti za zložene glagolske oblike,⁹² npr. *delal sem, bi delal*). Na novo je pri opisu morfemske sestave glagolov dodano spoznanje, da so prosti morfemi glagolov lahko tudi osebnozaimkovni (Toporišič 2000: 347). Slovnica povzema tudi spoznanja iz *Nove slovenske skladnje*, le da se avtor tokrat ne opredeli več, ali so zveze tipa *mahniti jo, dobiti jih, nacediti se ga* ipd. eno- ali večbesedne (Toporišič 2000: 597).

3.1.1.2 Janez Dular

Dular meni, da je funkcija prostih glagolskih morfemov, da spreminjajo vezljivost glagola. Za osebnozaimkovna prosta morfema *ga* in *jo* (izjemoma *jih*) je po njegovem mnenju značilna recesivnost, kar pomeni, da ti morfemi vezljivostne možnosti glagolov zapirajo oz. vsaj preprečujejo, da bi se odprle (Dular 1982: 149).

Za nekatere osebnozaimkovne proste morfeme je po Dularju mogoče odkriti frazeološki izvir oz. pot, po kateri so nastali, npr. *odnesti celo glavo – odnesti jo*, vsi pa se lahko

⁹¹ E. Kržišnik ugotavlja, da korpusni podatki kažejo, da se te zveze pojavljajo zanikane sorazmerno frekventno (Kržišnik 2004: <<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/GraLiS%202004/Krzišnik%20Frazemy.htm>>).

⁹² Kot proste glagolske morfeme Toporišič občasno opredeljuje tudi oblike tvornopreteklega opisnega deležnika na -l, s katerimi tvorimo glagolske oblike (prim. Toporišič 2003: 95).

pojavnajo le ob glagolih, ki obvezno zahtevajo tožilniško določilo.⁹³ S tožilniškim osebnim zaimkom v klitični obliki zato na formalni ravni tej zahtevi zadostimo, čeprav na ravni propozicije udeleženca, na katerega dejanje prehaja, ni. Še enega tožilniškega predmeta pa ob teh glagolih ni mogoče uporabiti. Prosti morfem *jo* se pri glagolih z osebnozaimkovnimi prostimi morfemi navadno pojavlja v pomenski skupini, ki označuje (živahno) premikanje (*udariti jo, ucvreti jo, mahniti jo, popihati jo*), prosti morfem *ga* pa navadno opredeljuje glagole, ki pomenijo neprimerno, neumno, nenavadno ravnanje ali veseljačenje (*lomiti ga, pihni ga, biksati ga, sekljati ga*).

3.1.1.3 Erika Kržišnik

V slovenskem jezikoslovju se je z opisom glagolov oz. frazemov s strukturo glagol + osebni zaimek v klitični obliki največ ukvarjala E. Kržišnik pri obravnavi frazeologije (Kržišnik 2001: 239–248; Kržišnik 2004: <<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/GraLiS%202004/Krzišnik%20Frazemy.htm>>). Ker takšne strukture odpirajo vprašanje o meji med frazeološko besedno zvezo in idiomatično besedo, so zanimive tudi, ker predstavljajo eno od struktur minimalne frazeološke enote. Avtorica ugotavlja, da so ti frazemi v slovenskem jeziku zelo frekventni in še vedno zelo produktivni (njihova količina v času narašča), drugi slovanski jeziki pa takšnih struktur (razen izjemoma hrvaščina in srbščina) ne poznajo. Gre torej za glagolske frazeme oz. idiomatične glagole, ki v stavku opravljajo funkcijskoskladenjsko vlogo povedka.⁹⁴ Frazeme tega tipa E. Kržišnik razvršča v pet semantičnih skupin:⁹⁵

1. 'Premikati se (hitro, živahno, naskrivaj)' (*pobrisati jo, podurhati jo, popihati jo, ubrati jo, mahniti jo*).
2. 'Počenjati neumnosti, napake, lahkomiselnosti, kršiti družbeno sprejemljive norme; delati nevšečnosti, težave' (*biksati ga, kronati ga, lomiti ga, srati ga, žingati ga; zagosti jo, našpičiti jih*).
3. 'Opijati se, uživati socialno nesprejemljive droge' (*piti ga, rukniti ga, srkati ga, zade(va)ti se ga*).

⁹³ E. Kržišnik opozarja, da to ne drži, saj omenjeni frazemi nastajajo tudi z modelno tvorbo (*ucvreti jo*) (Kržišnik 2001: 241).

⁹⁴ Če jih razumemo kot zveze dveh besed, seveda opravljajo funkcijskoskladenjski vlogi povedka in predmeta.

⁹⁵ Kot posebno skupino frazemov, ki jih sestavljajo glagoli z osebnozaimkovnim prostim morfemom, je treba omeniti tudi pragmatične frazeme (*Ne ga lomit(i), Ne lomi ga, Jebi ga*). Ker gre za elemente brez denotativnega pomena, je določevanje funkcijskoskladenjske vloge zaimka še bolj težavno.

4. 'Dajati/dobivati udarce' (*naložiti jih, dati jih, dobiti jih, fasati jo/jih, stakniti jo/jih*).
5. 'Jezno govoriti' (*napeti jih, napovedati jih, zasoliti jo, dobiti jih, slišati jih*).⁹⁶

Ker je za frazeme tipa glagol + osebni zaimek v klitični obliki težko reči, ali so besede ali besedne zveze, E. Kržišnik obravnava njihovo »zunanjo« in »notranjo« zgradbo. V okviru zunanje zgradbe te zveze pojmuje kot "frazološke glagole", ki so navzven desnovezljivi ali pa ne. Večina glagolov je le levovezljivih, glagoli, ki izražajo jezno govorjenje, pa poznajo udeležensko desno vezljivost (*napeti jih komu, soliti jih komu*). V okviru notranje zgradbe pa po avtoričini delitvi te zveze sestavljajo desnovezljivi glagoli in osebni zaimki v klitični obliki. Lahko so sistemsko oz. odprto desnovezljivi (*pobrisati jo 'pobrisati mizo' – pobrisati jo 'uiti'*) ali modelno monokolokabilno desnovezljivi. Modelna monokolokabilna desna vezljivost se kaže v dveh primerih: ko glagol, razen v frazeološki zvezi, ni prehodan (*odkuriti – odkuriti jo*), in v primeru, ko je zveza glagola in osebnega zaimka edina možna in obvezna, glagol pa brez takšne kolokacije ne obstaja (*primahati jo, podurhati jo, ucvretili jo*).

Avtorica ugotavlja, da je osebni zaimek v sklonu, ki ga desnovezljivi glagol (glede na notranjo zgradbo, op. N. L.) zahteva povsem regularno (*pobrisati jo 'zbežati' in 'pobrisati kaj' (npr. pobrisati mizo)*).⁹⁷ Navadno gre za tožilnik, pri glagolih, ki imajo prosti morfem *se/si*, pa je osebni zaimek v rodilniku (*nacediti se ga, naložiti si ga, nabrati se ga*). Po številu se zaimek ravna po potencialni referenci oz. semantični skupini, v katero frazem oz. glagol sodi. Navadno je le v ednini ali v množini, pri nekaterih primerih v četrti semantični skupini pa je njegova oblika nedistinktivno variantna (*fasati jo/jih, stakniti jo/jih*). Glede na spol prevladuje moška oblika *ga* nad žensko *jo*, najmanj frekventni pa so glagoli z zaimkom *jih*, vendar je kolokativnost odvisna tudi od semantične skupine (to še zlasti velja za prvo in drugo skupino), pri čemer se zdi, da osebni zaimek nekako nadomešča potencialno referenco (in se z njo spolsko in številsko ujema).

⁹⁶ Da so te zveze zelo produktivne, kaže med drugim tudi to, da postopno nastajajo njihove nove semantične (pod)skupine. Določene frazeme lahko namreč le pogojno uvrstimo v že naštetih (*odnesti jo 'biti živ, biti rešen', razdirati jih 'šaliti se' ipd.*). (Primeri navaja A. Žele.) Na širjenje oz. generalizacijo pomena semantičnih skupin v zadnjem času je bilo že opozorjeno (prim. Kržišnik 2001: 245).

⁹⁷ Glede na pomenskoskladenjsko vezljivost se ti glagoli torej uvrščajo v razred, za katerega je značilna absolutna oz. popolna vezljivost. To pomeni, da izkazujejo edino možno ali prevladujočo vezljivost oz. da je klitična oblika osebnega zaimka v sklonu, ki ga glagol zahteva pri udeležencih tudi v svojih drugih pomenih (*kronati ga 'delati neumnosti' – kronati ga 'kronati kralja'*). Več o tem: Žele 2001a: 14.

E. Kržišnik ugotavlja tudi, da glagolski frazemi oz. idiomatični glagoli nastajajo po nekakšnem modelu, in sicer v treh stopnjah: evfemizacija, krajšanje in oblikovno ter pomensko poenotenje modela. Pri evfemizaciji gre za zamenjavo polnopomenske komponente z zaimkovno zaradi negativnega vrednotenja dejanja, ki ga frazem poimenuje. Substitucijo polnopomenske sestavine lahko dokažemo za vse semantične skupine, razen za drugo, saj obstajajo frazemi z variantno polnopomensko komponento (*odnesti jo – odnesti celo glavo/kožo*). Frazološke strukture nastajajo tudi po krajšanju zaradi izpuščanja posameznih komponent frazema (*dobiti jih (po glavi)*), takšni so frazemi v semantičnih skupinah 3–5. Najpomembnejša stopnja nastajanja frazemov z osebnozaimkovnim elementom pa je modelizacija oz. poenotenje modela. Nastopi lahko šele po izvršitvi prvih dveh stopenj, ko je stopnja pomenske izpraznjenosti posameznih elementov frazema maksimalna. Pri tem postopku dobimo analogne zveze, ne da bi prišlo do krajšanja ali/in evfemizacije. Osebni zaimek je po avtoričinem mnenju le še element, ki glagol oz. frazem uvrsti v določeno semantično skupino in mu tako doda konotativni pomen (če zaimkovni element nima reference, se navadno specializira – *jo* signalizira, da gre za prvo semantično skupino, *ga*, da gre za drugo).

»Modelnost« glagolov oz. frazemov s strukturo glagol + osebni zaimek v klitični obliki torej odpira tudi vprašanje njihove motiviranosti. Avtorica ugotavlja, da so te zveze lahko motivirane (če frazem nastane z evfemizacijo), delno motivirane (pri metaforičnih prenosih (*naložiti jih (komu) – dati udarce*)) in nemotivirane oz. idiomatične (*usekati jo, lomiti ga*). Prva in druga semantična skupina sta navadno nemotivirani, frazemi v ostalih skupinah pa so vsaj nekoliko motivirani.

Zaradi kompleksnosti zgornjih ugotovitev E. Kržišnik meni, da je odgovoriti na vprašanje, ali so zveze določenih glagolov z osebnimi zaimki v klitični obliki besedne zveze ali glagoli z zaimkovnimi prostimi morfemi, problematično. Ugotavlja, da obstajata dva argumenta, ki potrjujeta udeleženskost osebnega zaimka, in sicer obstoj reference, na katero se zaimek nanaša, in sprememba sklona osebnega zaimka pri negaciji. Vendar pa hkrati poudarja, da si pri prvi semantični skupini reference v sinhronem smislu ne moremo zamisliti (njen obstoj pa potrjuje Glonarjev *Slovar slovenskega jezika* iz leta 1936, kjer je kot varianten element frazema naveden samostalnik *pot* (*ucvreti jo/pot, ubrisati jo/pot*) – danes je ta navezava za celo

semantično skupino le potencialna), pri drugi⁹⁸ pa ni določljiva, prehod iz tožilnika v rodilnik pa pri osebnih zaimkih *ga* in *jih* formalno ni dokazljiv. Pri zaimku *jo* je takšen prehod sicer viden, vendar pa ni realiziran dosledno, saj se to pretvorbena pravilo v slovenščini postopno umika (tožilnik ob zanikanem povedku se še dosledneje ohranja v stalnih besednih zvezah), poleg tega pa so tovrstni frazemi najbolj frekventni v jezikovnih zvrsteh (gre zlasti za govorjena besedila), v katerih prehod tožilnika v rodilnik ob negaciji ni obvezen. Glede na navedeno avtorica ugotavlja, da je presenetljivo, da korpusni podatki kažejo, da se zaimek v obravnavanih frazemih pravilu stavčne negacije (dosledno) podreja (pregledani so bili zgledi rabe frazemov *pobrisati jo* in *ucvreti jo* v korpusu FIDA), vendar hkrati opozarja, da je korpus FIDA korpus pisnih in ne govorjenih besedil.

3.1.1.4 Andreja Žele

A. Žele se s prostimi glagolskimi morfemi ukvarja pri obravnavi vezljivosti v slovenskem jeziku (Žele 2001a: 79; 2003a: 17; 2003c: 153). Strinja se z Dularjem, da (osebno)zaimkovni glagolski morfemi z zasedbo udeleženca prizadeto/prejemnik vezljivostne zmožnosti glagola krčijo oz. zapirajo. Osebnozaimkovne proste glagolske morfeme uvršča med leksikalizirane proste glagolske morfeme. Glagoli, ki takšne proste morfeme imajo, so vedno frazeološki oz. so frazemi (ali deli frazemov), avtorica pa tovrstne zveze deli na dve večji skupini: na besedne frazeme in besednozvezne frazeme. V prvo skupino sodijo glagoli, ki niso motivirani oz. pri katerih si ni mogoče misliti reference, na katero bi se osebnozaimkovni prosti morfem nanašal (*udariti jo*, *ucvreti jo*, *mahniti jo*, *lomiti ga*, *pihniti ga*), v drugo pa se uvrščajo frazemi, pri katerih je motiviranost vidna (*odnesti jo (glavo)*, *imeti ga (alkohol) pod kapo*, *napeti jih (očitke)*). A. Žele ugotavlja tudi, da gre pri osebnozaimkovnih prostih glagolskih morfemih za neudeležensko tožilniško določilo, ki na funkcijskoskladenjski ravni opravlja vlogo dela

---

⁹⁸ Zaznati je mogoče tudi avtoričino previdnost pri opredeljevanju v zvezi z enobesednostjo zvez, pri katerih udeleženskost osebnozaimkovnega elementa ni dokazljiva (*lomiti ga*). Recesivnost osebnozaimkovnega elementa (sicer značilna za prosti morfem *se/si* in vzpostavljena po analogiji z njim) se ji ne zdi relevanten kriterij, saj meni, da so vezljivostne lastnosti glagolov kot delov frazemov specifične, recesivnost pa lahko povzročajo tudi besede, ki so v nefrazeološki rabi "polnopomenske" (prim. Kržišnik 2004: <<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/GraLiS%202004/Krzisnik%20Frazemy.htm>>). O spremenjeni vezljivosti glagolov, če so ti del frazeoloških zvez, piše tudi Dular (prim. Dular 1982: 132–133).

zloženega povedka.⁹⁹ Vezljivost glagolov z osebnozaimkovnimi prostimi morfemi po njenem mnenju usmerja oz. določa pomen frazema. Opredeli štiri semantične skupine: frazemi lahko pomenijo 'ravanje' (*biksati ga, pokidati ga/jo*), 'premikanje' (*cvreti jo*), 'rekanje' (*razdirati jih, napeti jih*) in 'ovrednotenje stanja ali lastnosti' (*odnesti jo, izkupati jo/jih*).

3.1.2 Glagoli z zaimkovnim prostim morfemom *se/si*

3.1.2.1 Jože Toporišič

Toporišič pri predstavitvi morfemskega sestava glagola v *SKJ 3* (Toporišič 1967: 111) opozarja, da imajo nekateri glagoli prosti (ločljivi) morfem *se*, ki ga opredeli kot morfem povratnosti. Implicitno je navedena tudi trditev, da prosti morfemi spreminjajo vezljivost glagolov in da zaimkovni prosti glagolski morfem desno vezljivost glagolov ukinja (Toporišič 1967: 118).

Avtor ugotavlja tudi, da se izrazno enaki glagoli s *se* razvrščajo v štiri skupine (Toporišič 1967: 122–123):

1. V prvo skupino sodijo glagoli, pri katerih *se* ne pomeni ničesar, ohranjen pa je pri vseh glagolskih oblikah (*smejati se*). Pri nekaterih glagolih je tak prosti morfem varianten (*jokati – jokati se*).
2. V drugo skupino se uvrščajo glagoli, pri katerih je *se* mogoče nadomestiti s *sebe* ali kakšnim drugim samostalniškim zaimkom oz. samostalnikom (*umivati se – umivati (sebe/ga/otroka)*).
3. Tretjo skupino sestavljajo glagoli, ki izražajo neprehodno dejanje (*ubiti se* 'umreti zaradi nesreče'). Isti glagoli se lahko uvrščajo tudi v drugo skupino (*ubiti (se/koga)* 'narediti samomor', 'umoriti koga').
4. V četrto skupino sodijo glagoli, kadar njihovega prostega morfema ne moremo nadomestiti s samostalniškim predmetom, ampak le s splošnim osebkom (*Govori se* 'ljudje (na splošno) govorijo'). Glagoli v takšnih strukturah so vedno v 3. osebi ednine. V isto skupino Toporišič uvršča tudi strukture tipa *Otava se kosi v poznem poletju*, vendar pa hkrati opozarja, da je zadnja struktura pasivna, vse ostale pa so

---

⁹⁹ Besednozvezni frazemi nimajo osebnozaimkovnih prostih morfemov, ampak gre za zveze osebnega zaimka in glagola. Na funkcijskoskladenjski ravni zaimek opravlja vlogo predmeta v tožilniku.

aktivne. Podobna je tudi struktura v neknjižni rabi tipa *Išče se mlajšo žensko*, ki pa jo doživljamo kot tvorno.

Toporišič opozarja tudi, da imajo nekateri glagoli namesto prostega morfema *se* morfem *si*, ki ima različne vloge. Lahko je obvezen pri vseh glagolskih oblikah (*prizadevati si*), nadomestiti ga je mogoče s samostalniško besedo (*pomagati si – pomagati (sebi/bratu)*), lahko pa je tudi nekako odvečen (*misliti si – misliti*), za ta tip avtor meni, da kot da zamenjuje osebek. Nekateri glagoli imajo prosti morfem varianten, njihov pomen se ne spremeni, če se rabijo s prostim morfemom *si* ali *se* (*upati si/se, premisliti si/se*). Če funkcijo povedka opravljata dva glagola z zaimkovnim prostim morfemom, se en prosti morfem izpušča (*Bal se je smejati*) (Toporišič 1967: 123).

Opisi posebnih tipov stavkov v *SKJ 4* (Toporišič 1970: 151–153) kažejo, da se glagoli z zaimkovnim prostim morfemom *se* pogosto pojavljajo v enodelnih stavkih (*Tod se hodi na Triglav, Mrači se, Kolcalo se mu je*).

Slovenska slovnica pri opisu glagolov z zaimkovnim prostim morfemom ne prinaša večjih sprememb, pojasnila so le natančnejša. Avtor omenja, da prosti morfem *se* glagolu odvzema prehodnost (*Steklenica se je razbila, Vlak se je iztiril*), glagoli tipa *ubiti se* pa zato postanejo procesualni. Natančnejši je tudi opis tvornih struktur s splošnim vršilcem dejanja in struktur tipa *Išče se mlajšo žensko*. Avtor ugotavlja, da so značilne predvsem za pogovorni jezik in da prosti morfem glagolov v takih strukturah izraža splošnega vršilca dejanja. Opozarja tudi na prej še neomenjeno skupino glagolov s prostim morfemom *se*, na vzajemne glagole (*srečati se*), ki jih uvršča v isto skupino kot glagole tipa *umivati se* (Toporišič 1976: 291, 294–295).

Nova slovenska skladnja (Toporišič 1982: 59, 340) eksplicira spoznanje, da se prosti glagolski morfemi uporabljajo za spremembo glagolske vezljivosti. Bistvenih sprememb kasnejši Toporišičevi opisi ne prinašajo.

3.1.2.2 Janez Dular

Dular obravnava funkcijo prostih glagolskih morfemov pri ugotavljanju njihovega vpliva na vezavo glagolov (Dular 1982: 147–149). Meni, da zaimkovni prosti morfem

se/si povzročata recesivnost, zato vezljivostna mesta glagola zapira oz. onemogoča njihovo odpiranje (*ubiti – ubiti se* 'smrtno se ponesrečiti'). Iz združene vezave glagolov¹⁰⁰ dobimo zato enojno, iz enojne vezave pa nevezavne glagole, poleg tega pa se spreminja opisni pomen glagola. Pri tem je treba ločevati med »paradigmatičn[imi] skladenjsk[imi] pretvorben[imi] možnost[mi]« (pri refleksivizaciji in pasivizaciji) in »leksikalizirani[mi] in analogični[mi] primer[i]« (Dular: 1982, 147) (glagolske oblike *s se – glagoli s se*). Dular torej kot eden prvih opozarja na ločevanje med leksikaliziranimi in neleksikaliziranimi prostimi morfemi,¹⁰¹ vendar delitev ni vedno uresničena, kar se kaže tudi pri opisu vezave glagolov z zaimkovnimi prostimi morfemi.

Prosti morfem *se* je po Dularju pomensko izpraznjena tožilniška oblika povratnega zaimka *sebe*, zato je z njo mogoče fiktivno zadostiti glagolovim površinskim skladenjskim zahtevam po tožilniški vezavi tudi takrat, kadar udeleženca, na katerega glagolsko dejanje prehaja, ni ali kadar je istoveten z levovezljivim udeležencem, ki se na funkcijskoskladenjski ravni navadno udejanja z osebkom. Avtor meni, da prosti morfem zasede vezljivostno mesto, ki bi ga pri vzporednici brez prostega morfema zasedlo tožilniško dopolnilo, izjema so po njegovem mnenju glagoli s podvojeno tožilniško vezavo (*učiti se nemščino*).¹⁰² Zelo pomembna je tudi avtorjeva ugotovitev, da je prosti morfem *se* zaradi številnih leksikaliziranih primerov postal slovnični simbol odpravljenih oz. okrnjenih desne vezljivosti.¹⁰³

Dular ugotavlja, da je pri združeni vezavi slovenskih glagolov (nepredložni) tožilniški predmet navadno prvo desno določilo. Pri glagolih z zaimkovnim prostim morfemom pa je to mesto že zapolnjeno, zato zasede mesto prvega (nefiktivnega) vezavnega določila netožilniški predmet (lahko tudi predložni tožilniški predmet), ki bi bil sicer drugo določilo (*zahvaliti vse svetnike – zahvaliti se vsem svetnikom*).¹⁰⁴ Ker imajo glagoli v slovenščini največ tri desnovezljive udeležence, ki se na funkcijskoskladenjski

¹⁰⁰ Tj. kadar glagol odpira več vezavnih (ne)obveznovezljivih desnih skladenjskih položajev (prim. Dular 1983/84: 289).

¹⁰¹ Ravno zato pa preseneča avtorjeva trditev, da ostajajo primeri tipa *iti se vojsko* nepojasnjeni (prim. Dular 1982: 147).

¹⁰² Pravzaprav ne gre za izjemo, saj je to skladenjsko mesto tudi pri tem tipu zasedeno. Izjemen je ta tip le v tem, da se ob glagolu *s se* pojavlja nefektivno tožilniško določilo.

¹⁰³ Lahko bi rekli, da gre za morfologizacijo skladenjskih zvez.

¹⁰⁴ (Funkcijskoskladenjski) status zaimkovnega prostega glagolskega morfema *se/si* ni povsem jasen, saj avtor enkrat govori o fiktivnem, drugič pa o realnem predmetu oz. o enojni ali dvojni vezavi (Dular 1982: 147–148, 184–185). Omahovanje je vidno zlasti pri določanju funkcijskoskladenjske vloge neleksikaliziranim prostim morfemom pri povratnih glagolih in v pasivnih strukturah.

ravni udejanjajo kot predmeti, imajo lahko po avtorjevem mnenju glagoli z zaimkovnim prostim morfemom največ dva realna udeleženca, ki opravljata funkcijskoskladenjsko vlogo predmeta. Med glagoli, pri katerih prvo predmetno določilo ni (nepredložno) tožilniško, je po avtorjevih ugotovitvah največ glagolov z zaimkovnim prostim morfemom *se* (*spomniti se (koga/česa/na koga/kaj)*, *vdati se (komu/čemu)*, *seznaniti se (s kom/čim)*).

Prosti morfem *si* ima po Dularju le malo glagolov. Ta navidezno zasede mesto dajalniškega določila, zato takšni glagoli ne morejo imeti realnega udeleženca, ki bi se izražal z dajalnikom, pogosto pa imajo tožilniško določilo (*zapomniti si številko*, *prizadevati si zmagati/za zmago*).

Enako kot Toporišič tudi Dular meni, da je pri morfemih *se* in *si* zaradi njune pomenske in funkcijske izpraznjenosti včasih možna zamenjava¹⁰⁵ (*oddahnniti si/se*, *premislniti si/se*, *upati si/se*), včasih pa tudi izpustitev (*jokati (se)*, *smučati (se)*, *drsniti (se)*, *mislniti (si)*, *ogledovati (si)*), pri tem pa se glagolski pomen ne spremeni. Prostih morfemov ni mogoče izpustiti pri glagolih, ki imajo še kakšno nefiktivno desnovezljivo določilo, avtor jih imenuje reflexiva tantum¹⁰⁶ (*naveličati se (česa)*, *prilastiti si (kaj)*), in pri glagolih, pri katerih prosti morfem nevtralizira s predpono podeljeno desno vezljivost (predpona zato spreminja le vid in opisni pomen, ne pa vezljivosti, kot jo določa koren glagola) (*spati – naspati se – prespati noč*).

3.1.2.3 Martina Križaj-Ortar

Z delom M. Križaj-Ortar dobimo v slovenskem jezikoslovju prvo sodobno in kompleksno triravninsko obravnavo vezljivosti¹⁰⁷ (Križaj-Ortar 1982: 189–213;¹⁰⁸ 1989: 129–140). Natančno je pojasnjen tudi status prostih glagolskih morfemov. Avtorica opozarja, da se ob istem glagolu lahko spreminja sklon predmeta, na kar pa vpliva predvsem spremenjen pomen – torej je pomen glagola tisti, ki odločilno vpliva

¹⁰⁵ Dular sicer omenja, da je raba dajalnika nekako zaznamovana, in sicer v smeri osebne zavzetosti oz. čustvenosti (Dular 1982: 170).

¹⁰⁶ Kot reflexiva tantum so v priročniku *AAL* opredeljeni glagoli z leksikaliziranim zaimkovnim prostim glagolskim morfemom (prim. Hajič et al. 1999: 289).

¹⁰⁷ Nastavke zanj najdemo že v Dularjevi disertaciji, le da avtor projicira vezavo kot kategorijo izrazne ravnine na celotno vezljivostno raven (prim. Križaj-Ortar 1989: 133–134).

¹⁰⁸ V prvi razpravi je nekoliko nenavadna avtoričina trditev, da primične enote ne zahteva noben glagol. Kot desno vezljivost M. Križaj-Ortar zato obravnava le vezavo predmeta (prim. Križaj-Ortar 1982: 193).

na njegovo vezljivost oz. jo določa. V zvezi s tem M. Križaj-Ortar poudarja, da glagoli s prostimi morfemi (lahko) predstavljajo posebne lekseme, ki imajo lasten pomen in vezljivost (*bliskati – bliskati se, bati se – bati se za, bežati – bežati pred*). Avtorica je torej prva, ki dosledno upošteva ločevanje med leksikaliziranimi in neleksikaliziranimi prostimi morfemi. Prosti morfem *se* je po njenem mnenju morfem sobesedila, če se pomen glagola kljub dodanemu prostemu morfemu ne spremeni (*spomniti se na mladost – spomniti babico na mladost*), če pa se pomen glagola zaradi dodanega prostega morfema spremeni, je to znak, da je prišlo do leksikalizacije prostega morfema, zato je *se* morfem glagola (*vrniti – vrniti se*).

3.1.2.4 Chikako Shigemori Bučar

C. Shigemori Bučar predstavi funkcije prostega morfema *se/si* ob kontrastivni analizi izražanja povratnega, vzajemnega in samodejnega dejanja v japonščini in slovenščini (Shigemori Bučar 1992a: 143–157; 1992b: 365–383; 1993: 245–358). Povratno, samodejno in vzajemno dejanje primerja s prototipnim glagolskim dejanjem, prehodnim dejanjem, in raziskuje, kako se dejanja razlikujejo in kakšno vlogo ima v slovenščini pri tem zaimkovni prosti glagolski morfem.

Avtorica ugotavlja, da prosti morfem *se* prvotno izvira iz povratnoosebnega zaimka, ki je del sistema osebnih zaimkov oz. njegovega vzporednega sistema, in da njegove različne vloge danes najdemo na zelo širokem območju, saj ima predvsem slovničnoproductivno vlogo. Predstavi dva tipološka pregleda glagolov z zaimkovnim prostim morfemom. V enem prikaže vlogo teh glagolov v različnih stavčnih strukturah, v drugem pa glagole z zaimkovnimi prostimi morfemi uvršča v različne semantične skupine. Avtoričini shemi bomo prikazali v nadaljevanju.

Pri uvrščanju v semantične skupine C. Shigemori Bučar glagole z zaimkovnim prostim morfemom umešča najprej v dve skupini, v skupino z ustreznim prehodnim parnim glagolom in skupino brez njega, glagole obeh skupin pa deli še na tiste, ki predmet zahtevajo, in takšne, ki predmetnega dopolnila nimajo. Glede na skladenjsko vlogo in pomen se glagoli z zaimkovnimi prostimi morfemi uvrščajo v naslednje semantične skupine:

1. Skupino 1 sestavljajo glagoli, ki izražajo neprehodno dejanje, opredeljuje jih lastnost [volja+].
2. Skupino 2 sestavljajo desnovezljivi glagoli, ki izražajo odnose in lastnosti, opredeljuje jih lastnost [sprememba-].
3. Skupina 3 se deli na dve podskupini. V prvo (3a) se uvrščajo glagoli, ki izražajo samodejne pojave, opredeljujejo jih lastnosti [volja-, sprememba+]. Drugo podskupino (3b) pa sestavljajo glagoli, ki izražajo povratna dejanja, opredeljujejo jih lastnosti [volja+, sprememba+].
4. Skupino 4 sestavljajo glagoli, ki izražajo vzajemna dejanja, opredeljuje jih lastnost [volja+].
5. Skupino 5 sestavljajo glagoli, ki izražajo naravne pojave, opredeljujejo jih lastnosti [volja-, sprememba+].

Glede na zgornje semantične skupine deli C. Shigemori Bučar glagole z zaimkovnim prostim morfemom po spodnji shemi.

Glagoli brez prehodnega parnega glagola¹⁰⁹ (*se* ni nadomestljiv s *sebe*)

Prosti morfem <i>se</i> je varianten	1a <i>jokati se</i> ¹¹⁰
Prosti morfem <i>se</i> je obvezen	
Brez predmeta	1b <i>smejati se</i> 5 <i>mračiti se</i> (le 3. os. ed. sr. sp.) 4a <i>pogovarjati se</i>
Predmet je obvezen	2a <i>bati se</i>

Glagoli z ustreznim prehodnim parnim glagolom (brez *se*)

Predmet je obvezen (<i>se</i> ni nadomestljiv s <i>sebe</i>)	2b <i>veseliti se</i>
Brez predmeta	
<i>Se</i> ni nadomestljiv s <i>sebe</i>	3a <i>odpreti se</i>
<i>Se</i> lahko nadomesti <i>sebe</i>	3b <i>obleči se</i>
<i>Se</i> ni nadomestljiv s <i>sebe</i>	4b <i>srečati se</i>

Tabela 3: Glagoli z zaimkovnim prostim morfemom.

Po avtoričinem mnenju je morfem *se* v pomenskih skupinah 3b in 4b pomenski morfem, ki prvotno desnovezljivemu glagolu dodaja pomen 'sam sebe' (3b) in 'eden drugega', 'med seboj' ipd. (4b). *Se* v skupini 3a pa je slovnični morfem, iz prvotno desnovezljivega glagola napravi glagol brez desne vezljivosti s pomenom samodejnega pojava (*Vaza se je razbila*) ali dejanja (*Izgubil sem se*). *Se* pri glagolih v skupinah 1a, 1b in 5 nima ne posebne slovnične ne pomenske vloge. Skupini 3a so ti glagoli podobni, ker v skupini 5 izražajo samodejne pojave (vsi so naravni pojavi), skupina 1 pa izraža neprehodna dejanja. V skupini 2a in 2b so glagoli, ki izražajo prehodna dejanja, pri katerih pri predmetu ne vidimo neposredne spremembe. *Se* zasede mesto tožilniškega predmeta, zato mora prvi premi predmet biti v nekem drugem sklonu. Funkcija zaimkovnega prostega morfema je po C. Shigemori Bučar torej skoraj vedno slovnična.

¹⁰⁹ Bolj ustrezno bi bilo govoriti o skupini z leksikaliziranim in skupini z neleksikaliziranim zaimkovnim prostim morfemom. Shema, ki jo uveljavlja avtorica, namreč ne omogoča ločevanja med glagoli tipa *delati – delati se, iti – iti se* ipd., saj zgledi ne prikazujejo "parnih" glagolov. Poleg tega pa kategorijo prehodnosti navadno povezujemo s sposobnostjo odpiranja skladenjskih mest, zato je poimenovanje lahko dvoumno. V razdelku 4 bomo opozorili tudi na to, da je "prehodnost" glagolov, ki se izraža z zaimkovnimi prostimi morfemi, vprašljiva (zaradi pretežno slovnične vloge prostih morfemov).

¹¹⁰ Skupina 1 je sicer enotna, podkupini opozarjata le na (ne)variantnost leksikaliziranega prostega morfema.

Glagoli z zaimkovnim prostim morfemom lahko po avtoričinem mnenju nastopajo tudi v spodaj navedenih stavčnih strukturah, ki jih delimo glede na njihove skladijske in pomenske lastnosti. Navadno jih izbiramo zaradi želje po spremenjeni hierarhizaciji, pri čemer prihaja do zamenjave (tipičnih) skladijskih mest, ki jih udeleženci navadno zasedejo na funkcijskoskladijski ravni.

Stavki z morfemom *se* (*se* ni nadomestljiv s *sebe*)

1 Stavki brez imenovalnika¹¹¹ (glagoli so v 3. os. ed. sr. sp., lahko so desnovezljivi ali ne)

1a Brezosebni stavki (brez vršilca dejanja)¹¹²

Tod se hodi na Triglav

1b Stavki samodejnega dejanja (vršilec dejanja je izražen z dajalnikom)

Zeha se mi

2 Trpni stavki (brez vršilca dejanja,¹¹³ samo desnovezljivi glagoli)

Otava se kosi poleti

Tabela 4: Stavčne strukture z glagoli z zaimkovnim prostim morfemom.

Pomen zgornjih skladijskih struktur avtorica opredeljuje takole:

1. Skupina 1 se deli na dve podskupini. Strukture v prvi podskupini izražajo posplošenost, znanje na podlagi izkušnje in možnost. V drugi podskupini pa so strukture, ki pomenijo nenamerno, nezavestno prehodno oz. neprehodno dejanje. Parafraza s 1. in 3. os. mn. je v prvi podskupini možna, v drugi pa ne.
2. V skupino 2 sodijo strukture, ki označujejo prehodno dejanje, pri čemer vršilec dejanja ni omenjen.

Vse tipe dejanj, ki jih navadno izražamo z glagoli z zaimkovnimi prostimi morfemi, C. Shigemori Bučar primerja s prehodnim dejanjem, za katerega je značilno, da obstajata vršilec dejanja in prizadeti. Dejanje prehaja od vršilca dejanja na prizadetega. Vršilec

¹¹¹ V to skupino sodijo stavki s *se* brez osebk.

¹¹² Pravzaprav ne gre za brezosebne stavke, ampak za stavke s splošnim vršilec dejanja.

¹¹³ Vršilca dejanja te strukture seveda imajo, vendar v stavku ne zavzema nobene funkcijskoskladijske vloge.

dejanja s svojo voljo [volja+] izvrši glagolsko dejanje, ki na prizadetem povzroči določeno spremembo [sprememba+] (*Janez tepe Tomaža*).

Samodejno dejanje C. Shigemori Bučar opredeljuje kot dejanje, pri katerem je v središču pozornosti neki udeleženec, glagol pa opisuje (trajajoče) stanje oz. spremembo stanja pri njem. Gre za dejanje, pri katerem sta volja oz. zavest glavnega udeleženca dejanja odsotna, zato avtorica meni, da je samodejno dejanje vmesno stanje med dejanjem in pojavom.¹¹⁴ Pri samodejnem dejanju oz. pri strukturi, ki ji avtorica pravi stavek samodejnega dejanja, je glagol v tretji osebi ednine srednjega spola, nosilec stanja pa je izražen z dajalnikom (*Na sestanku se mu je ves čas zehalo*). Glagoli, ki jih za izražanje te strukture uporabljamo, navadno ne poznajo desne vezljivosti in sodijo na področje fizioloških pojavov, ki jih ne moremo zavestno nadzorovati (*zehati, kolcati, smejati se, spati, dremati, megliti se, sanjati, blesti, zanohtati se, zmešati se*). Vršilec dejanja oz. nosilec stanja teh dejanj ne opravlja, ampak se pri njem dogajajo sama od sebe. C. Shigemori Bučar meni, da gre pri takšnem skladenjskem vzorcu za navidezno prehajanje neprehodnega dejanja k prehodnemu, raba morfema *se* pa daje občutek, da obstaja neki drugi vršilec dejanja, ki dejanje vrši pri glavnem udeležencu propozicije.

Avtorica opozarja še na strukturo, ki je na funkcijskoskladenjski ravni homonimna s strukturo stavkov, ki izražajo samodejno dejanje, v pomenskem smislu pa je ravno nasprotna. Gre za strukture tipa *Janezu se pleše, Petru se pije vino*. V tem primeru pri vršilcu dejanja obstaja volja [volja+], da se dejanje izvrši, izvršitev dejanja je celo zelo zaželena.

C. Shigemori Bučar opredeljuje povratno dejanje kot obliko prehodnega dejanja, pri katerem sta vršilec dejanja in prizadeti ena in ista oseba. Dejanje opravlja vršilec dejanja (oz. prizadeti) s svojo voljo, rezultat dejanja pa je viden pri njem samem. Povratno dejanje izražamo z ustreznim desnovezljivim glagolom in povratnoosebim zaimkom.

---

¹¹⁴ O. Kunst Gnamuš deli glagolske dogodke na stanje, dejanje in dogajanje. Stanje je statični, dejanje in dogajanje pa sta dinamična glagolska dogodka. Pomenske prostore glagolov dogajanja avtorica prikaže z zgledi *Dežuje, Deček raste, Veter piha, Veter raznese listje po dvorišču*. Pri obravnavi denotacije oz. pomenskih kategorij predmetnosti pa kot eno od kategorij navaja dogodka, kamor uvršča dejanja, stanja in procese (Kunst Gnamuš 1981: 40–45, 91). Zdi se torej, da gre pri dogajanju (oz. procesu) za vmesno stopnjo med stanjem in dejanjem. Glede na pomenske kategorije glagolov in stavčnih struktur z morfemom *se* v razdelku 4 izražajo glagolske dogodke, ki sodijo med dogajanje, glagoli, ki pomenijo naravne pojave, samodejna dejanja, položajni odnos med predmetoma (pogojno tudi nehotena dejanja), ter strukture, ki izražajo samodejnost pojavov.

Ta ohranja svojo prvotno vlogo le še pri izražanju povratnih dejanj, saj je le pri njih prosti morfem *se* mogoče nadomestiti z zaimkom *sebe*.¹¹⁵

Glede na pomensko-skladenjske značilnosti deli avtorica glagole, s katerimi izražamo povratna dejanja, v tri skupine:

1. *Obleči se, obuti se, sezuti se, sleči se* ipd.
2. *Obriti se, opeči se, počesati se, poškodovati se, raniti se, umivati se* ipd.
3. *Kopati se, prhati se, prijaviti se* ipd.

Glede na strukture, ki so jih sposobni tvoriti glagoli, ki navadno izražajo povratno dejanje, C. Shigemori Bučar loči 2 skupini glagolov:

1. Glagoli (zgornja tretja skupina), pri katerih je prizadeti udeleženec izražen s tožilnikom: *kopati otroka – kopati se/sebe (prijaviti se, kopati se, prhati se)*.
2. Glagoli, pri katerih sta možni dve strukturi (sem sodita zgornji prva in druga skupina). V prvi povratnoosebni zaimek v tožilniku izraža predmet dejanja¹¹⁶ oz. vršilca dejanja: *obleči otroka – obleči se, raniti roparja – raniti se*. Kadar pa nas ne zanima, kdo je prizadeti, ampak želimo bolj natančno opredeliti, kateri telesni del bo po dejanju spremenjen, kateri predmet bo povzročil spremembo ipd., pa povratnoosebni zaimek preide v dajalnik, v tožilniku pa stoji nova samostalniška besedna zveza, ki natančneje opredeljuje dejanje: *obuti otroku čevlje – obuti si čevlje (poškodovati se, raniti se, urezati se, umiti se, obriti se, počesati se)*. Glagoli, ki poznajo obe strukturi, ponavadi pomenijo oblačenje, umivanje ali ranitev.

Avtorica ugotavlja tudi, da lahko določeni glagoli izražajo ali povratno ali vzajemno dejanje. Pomenijo zaznavanje ali socialno interakcijo. Do dvoumnosti lahko pride, če jih rabimo v dvojini ali množini. Kadar z glagolom izražamo povratno dejanje, je prosti morfem mogoče nadomestiti s *sebe*, če pa gre za vzajemno dejanje, lahko prosti morfem nadomestimo z besednimi zvezami *eden drugega, drug drugega, med seboj* ipd. (*gledati se, prepoznati se, tepsti se, slišati se, dotakniti se, poškodovati se*).

¹¹⁵ Ker takšen prosti morfem označuje prizadetega udeleženca, ga bomo imenovali participantski prosti morfem. Enako bomo obravnavali tudi neleksikalizirani zaimkovni prosti morfem glagolov v pravih vzajemnih dejanjih, ki ga lahko nadomestimo s samostalniško zvezo.

¹¹⁶ Besedeno zvezo moramo razlagati kot 'udeleženec, na katerega dejanje prehaja' in ne kot udeležensko vlogo predmet oz. orodje dejanja.

Vzajemno dejanje je po C. Shigemori Bučar dejanje, pri katerem nastopata dva udeleženca, vršilec dejanja in prizadeti. Posebnost tega dejanja je, da sta oba udeleženca istočasno vršilca dejanja in prizadeta. Vršilec dejanja s svojo voljo [volja+] (le pri nehotenih dejanjih tipa *David in Lucija sta se zaletela* je volja udeležencev odsotna [volja-]) vrši dejanje, ki prehaja na prizadetega, prizadeti (ki hkrati prevzema vlogo vršilca dejanja) pa istočasno vrši isto dejanje, ki prehaja nazaj na vršilca dejanja (ki zato prevzema vlogo prizadetega). Od pomena glagola je odvisno, ali bo pri obeh udeležencih nastala sprememba (pri glagolih, ki pomenijo fizične stike, spremembo družbenega statusa ipd.) ali ne (npr. pri glagolih, ki pomenijo družbene stike) [sprememba+/-]. Gre pravzaprav za varianto prehodnega (oz. povratnega, op. N. L.) dejanja. Avtorica ugotavlja še, da je pojmu vzajemnosti v slovenščini (in japonščini) blizu pojem skupnosti ali solidarnosti.

Vzajemni glagoli se po C. Shigemori Bučar navadno pojavljajo v tipičnih strukturah. Udeleženca vzajemnega dejanja na funkcijskoskladenjski ravni najpogosteje opravljata vlogo osebka (*Janez in Ana sta se tepla*), kadar pa je glagol v ednini, en udeleženec zasede mesto osebka, drugi pa mesto predmeta v orodniku¹¹⁷ (*Janez se je tepel z Ano*). Avtorica meni, da s takšno strukturo opozarjamo na manj aktivno vlogo udeleženca, izraženega z orodniškim predmetom, v dejanju. Seveda je v določenem kontekstu možno udeleženca, ki je izražen z orodnikom, izpustiti, čeprav je glagol vzajemen (*Janez se pogosto tepe*). Skladenjska vloga prostega morfema *se* v vseh strukturah pa je, da nakazuje, da sta oba udeleženca (obe skupini udeležencev) hkrati vršilca in prejemnika dejanja.

V nadaljevanju bomo povzeli tudi ugotovitve, ki jih avtorica navaja pri opisu vzajemnih glagolov v japonščini (in slovenščini), vendar pa so značilne tudi za slovenščino (čeprav avtorica tega ne omenja vedno eksplicitno).

C. Shigemori Bučar ugotavlja, da vzajemno dejanje izražajo glagoli, ki pomenijo fizično ali socialno interakcijo med ljudmi. V slovenščini lahko pri teh glagolih obstajajo ustrezni prehodni glagoli ali ne (tj. vzajemni glagoli lahko imajo leksikaliziran prosti morfem *se/si* ali ne, op. N. L.), druge skupine glagolov ne moremo uporabiti, če

---

¹¹⁷ Avtorica včasih omenja, da ta udeleženec opravlja funkcijskoskladenjsko vlogo prislovnega določila (Shigemori Bučar 1992b: 374).

ne obstajata najmanj dva (dve skupini) udeleženca dejanja. Vzajemne glagole lahko razvrstimo v naslednje pomenske skupine (isti glagol se lahko uvršča v več skupin, op. N. L.):

1. Fizični stiki med ljudmi (lahko tudi med ljudmi in živalmi oz. stvarmi), lahko tudi nehoteni (*dotakniti se, lepiti se, poljubiti se, zaleteti se, rokovati se, boriti se, tepsti se, spotakniti se, objemati se*).
2. Govorna dejanja, pogosto z namenom sklepanja dogovorov ali odločanja (*pogajati se, posvetovati se, obljubiti si, prepirati se, pogovarjati se, priseči si*).¹¹⁸
3. Dejanja, pri katerih se imata udeleženca za sovražnika (*prepirati se, pogajati se, vojskovati se, tepsti se, boriti se*).
4. Družbena dejanja, ki zahtevajo partnerja (*zaročiti se, poročiti se, razvezati se, ločiti se, družiti se, pogovarjati se, sestati se, poljubljati se, pogajati se, srečati se, ljubiti se*).
5. Dejanja, ki pomenijo izmenjavo predmetov (*dopisovati si, obdarovati se, podariti si, izmenjati si, pisati si, mejlati si*).
6. Dejanja, ki pomenijo srečevanje med ljudmi (*srečati se, družiti se, sestati se, videti se, približati se*).
7. Dejanja, ki pomenijo zaznavanje (*videti se, slišati se, vohati se, čutiti se, zagledati se*).

Avtorica meni, da glagoli izražajo pravo vzajemno dejanje takrat, kadar je povedi, v kateri nastopajo, če sta oba udeleženca izražena s priredno zloženim osebkom, mogoče dodati zveze *eden drugega, drug z drugim, drug drugemu, med seboj* ipd., ne da bi se pomen povedi spremenil. Prosti morfem v tem primeru zasede mesto prizadetega udeleženca, ki bi se izrazil s predmetom v tožilniku.¹¹⁹ Vzajemni glagoli pa ne izražajo vedno vzajemnega dejanja, C. Shigemori Bučar navaja vsaj tri vrste dejanj:

1. Vzajemno dejanje, pri katerem sta vršilca dejanja hkrati tudi prizadeta od dejanja (*Janez in Ana sta se tepla*).

¹¹⁸ Avtorica meni, da bi lahko vzajemne glagole z leksikaliziranim zaimkovnim prostim morfemom v pomenu, ko zahtevajo še tretjega udeleženca dejanja z udeležensko vlogo cilj/vsebina dejanja, uvrstili v semantično skupino 2a (glej uvrstitev v semantične skupine). Poleg pomenske sestavine 'vzajemnost' imajo še sestavino 'skupnost'. Glagoli z neleksikaliziranimi prostimi morfemi pomena 'skupnosti' nimajo (Shigemori Bučar 1992b: 377).

¹¹⁹ Zato ga bomo imenovali participantski prosti morfem. Drugačna pa je funkcija prostega morfema v primeru, ko eden od udeležencev ne želi sodelovati pri vzajemnem dejanju, ampak mu le prisostvuje (*David se prepira z Lijo* 'David Liji nekaj prepirljivo očita, vendar se Lija ne želi prepirati'). Prosti morfem takrat ni participantski.

2. Skupno dejanje, pri katerem imata dva vršilca skupen oz. isti objekt dejanja. Oba delata isto dejanje, vendar nobeden ni prizadet od dejanja drugega, gre le za solidarnost. Pomen povedi, s katero izražamo takšno dejanje, se ne spremeni, če ji dodamo besedo *skupaj* (*Janez in Ana sta se tepla s Tomažem*).
3. Vzoredno dejanje, pri katerem imata oba udeleženca vsak svoj cilj oz. objekt dejanja, njuno dejanje pa je enako. Pomen povedi se ne spremeni, če ji dodamo besede oz. zveze *oba*, *vsak od njiju* ipd. (*Janez in Ana sta se poročila (Janez z Micko, Ana pa s Tomažem)*).¹²⁰

Avtorica pa opozarja tudi na variantne tipe zgornjih dejanj, ki jih izražamo z vzajemnimi glagoli (*Onadva se borita s težavami*, *Onadva se borita proti raku*, *Onadva se borita za mir*, *Onadva se borita s Tomažem za mir*, *Onadva se s Tomažem borita proti sovražniku*¹²¹). Pojasnjuje, da se vzajemnemu glagolu, če izraža dejanje, pri katerem je udeleženec, ki se izraža z neimenovalniškimi sklonom, neživ, pri tem (iz)oblikuje drug pomen (tj. nastane nov leksem) ali nov pomen (semem), glagol namreč pridobi(va) pomensko sestavino 'delati za skupen cilj'. Meni tudi, da lahko vzajemno dejanje izrazimo tudi z glagolsko-imenskim povedkom (*Lija in David se imata rada*, *Midva sva si všeč*).¹²²

Vzajemno dejanje vedno povzročajo ljudje oz. bitja s svojo voljo. Kadar pa sta udeleženca neživa, gre za vzajemnemu podobno dejanje, ki ga avtorica imenuje položajni odnos med dvema predmetoma. Glagoli, ki izražajo takšno dejanje, pomenijo stike med stvarmi (*Cesti se križata pod pravim kotom*, *Veji se dotikata*, *Avto in tovornjak sta se zaletela*).

¹²⁰ Prosti morfem pri vzajemnih glagolih, ki izražajo vzoredna in skupna dejanja, ni participantski.

¹²¹ Posebej omenjamo še zelo pogosto varianto zgornjih dejanj, ki je avtorica ne omenja, in sicer v zgledih *Grdo se gledam z računalnikom*, *Na vsakem koraku se srečujem s težavami*, *Spopadam se s kilogrami* ipd. Takšna dejanja bomo imenovali enostranska dejanja, saj vršilec dejanja ni hkrati prizadeti udeleženec istega dejanja. Vloga zaimkovnega prostega morfema kot pomensko in slovnično oslabljenega označevalnika za vzajemnost dejanj se izgublja, zato prosti morfem tudi v teh primerih ni participantski. Pri zgledih, ki jih navaja C. Shigemori Bučar, gre za kombinacijo skupnega in enostranskega dejanja, določitev vloge prostega morfema pa je zato problematična. E. Kržišnik opozarja, da je pojasnjevanje skladišne vloge prostih morfemov glagolov, ki izražajo enostranska dejanja (in tudi sicer), lahko problematično (npr. v zgledu *Spopadam se s kilogrami*), ker so prosti morfemi včasih del leksemov ali zvez leksemov, ki so na meji tega, kar je še mogoče pojasniti s semantiko strukturalnega tipa, oz. že prestopajo na raven, ki jo uspešno pojasnjuje le kognitivna semantika. Ali je do leksikalizacije prostega morfema že prišlo, je zato težko reči (o tem E. Kržišnik ustno).

¹²² Oba udeleženca morata v takih strukturah na funkcijskoskladišni ravni zasedati mesto osebka.

3.1.2.5 Andreja Žele

A. Žele ob obravnavi problematike glagolske vezljivosti ugotavlja, da prosti glagolski morfemi lahko tvorijo del pomenskosestavinskosti glagola (če so leksikalizirani) ali pa jo samo dodatno pomensko in izrazno poudarjajo (kadar so vezavnovezljivi), pomenske sestavine prostih morfemov pa so vedno udeležene tako pri pomensko- kot strukturnoskladenjski vezljivosti. Meni tudi, da zaimkovni prosti morfemi z zasedbo udeleženca prejemnik/prizadeto vezljivostne možnosti glagola ožijo (Žele 2003a: 17; 2003c: 152–153).

Avtorica v nasprotju s C. Shigemori Bučar, ki trdi, da imajo zaimkovni prosti morfemi zlasti slovničnoproductivno vlogo, ugotavlja, da je stopnja pomenske izpraznjenosti pri zaimkovnem prostem morfemu *se/si* različna, vendar prosti morfem pomensko nikoli ni povsem izpraznjen, vsaj 'povratnost'¹²³ je njegova stalna sestavina.

Glede na (razločevalno)pomenski prispevek k pomenskosestavinskosti glagola deli zaimkovni prosti glagolski morfem *se* na:

1. *Se* samopremikanja (*premikati se, utopiti se, zgubiti se* nasproti *premikati koga/kaj, utopiti koga/kaj, zgubiti koga/kaj*).
2. *Se* samodelovanja (*razdajati se, najesti se, dolgočasiti se* nasproti *razdajati kaj, jesti kaj, dolgočasiti koga*).
3. *Se* stanja oz. počutja (*kesati se, naveličati se, jokati se, smejati se, zdeti se, bati se, veseliti se* nasproti *strašiti koga/kaj, razveseliti se koga/kaj*).
4. *Se* pojavnosti (*daniti se, svitati se, temniti se, kolcati se (komu), zehati se (komu)*).
5. *Se* splošnovršilske navajenosti oz. navadnosti (*Tod se hodi na Triglav*).

Zaradi visoke stopnje pomenske izpraznjenosti je raba zaimkovnega prostega morfema lahko izbirna (*premisлити se/si, upati se/si*). Pri obravnavi glagolov z variantnim zaimkovnim prostim morfemom pa avtorica ugotavlja, da (ne)prisotnost takega morfema na vezljivost glagola ne vpliva, da pa je raba včasih pomenskorazločevalna. V zgledu *On smuča* je npr. izpostavljen pomen 'obvladati, znati', v zgledu *On se smuča po*

---

¹²³ V zvezi z ohranjanjem pomenske sestavine 'povratnost' tudi M. Križaj-Ortar ugotavlja, da »se zdi, da je vsak *se* v bistvu tožilniški, npr. *smejati se* ← *spravljati sebe v smeh*, *lotevati se dela* ← *spravljati sebe k delu* ipd.« (Križaj-Ortar 1985: 74.)

strminah pa pomen 'voziti se'. Avtorica zato opozarja, da je prosti morfem na izrazni ravni zgolj nekakšen zgradbeni označevalec z različnimi pomenskoskladenjskimi vlogami. Na izrazni in strukturoskladenjski ravni je en zaimkovni prosti morfem lahko celo nosilec več različnih pomenskoskladenjskih vlog (*Bal se je umivati*). Pomembna je tudi ugotovitev, da je meja med udeleženskimi prostimi morfemi in prostimi morfemi lahko precej zabrisana, zato so pomensko- in strukturoskladenjske ter vezljivostne možnosti glagolov z zaimkovnim prostim morfemom odprte.

3.1.3 Glagoli s predložnim prostim morfemom

3.1.3.1 Jože Toporišič

Na dokaz, da je Toporišič menil, da predlogi ob nekaterih glagolih na pomenski ravni sodijo h glagolu, naletimo že v *SKJ 1* (Toporišič 1965: 70), saj avtor navaja, da se povedkovo določilo pojavlja tudi ob glagolih *izbrati za* in *imeti za*. V *SKJ 3* (Toporišič: 1967: 111) pa ob obravnavi morfemskega sestava glagola ugotavlja, da imajo nekateri glagoli kot obrazilo prehodnosti še poseben morfem, ki ga imenuje vezavni predlog (*hoditi za*). Vendar pa pri avtorjevi obravnavi desne vezljivosti glagolov in funkcije predlogov lahko zasledimo, da še ne ločuje povsem dosledno med leksikaliziranimi in neleksikaliziranimi predložnimi prostimi glagolskimi morfemi. Ugotavlja namreč, da je glagol *hoditi* v zgledu *Jure hodi za Lenčko* 'Jure ima rad, ljubi Lenčko' desnovezljiv, v drugih pomenih pa ne, in omenja, da lahko iz glagolov brez desne vezljivosti delamo desnovezljive glagole tudi s predlogi (*hoditi za, priti ob*) (Toporišič 1967: 118). Poudarja tudi, da se nekateri predlogi rabijo v zvezah, ki zamejujejo glagole (*biti ob, priti ob, hoditi za*), podobno vlogo pa imajo tudi predlogi, ki se pojavljajo pred povedkovim določilom (*biti za svata, začeti z delom, spremeniti se v kačo*) (Toporišič 1967: 172).

V *Slovenski slovnici* (Toporišič 1976: 291–292) se prvič pojavijo izrazi kot "predlog kot prosti glagolski morfem", "glagoli s predložnim prostim morfemom" ipd., vendar pa ločevanje med leksikaliziranimi in neleksikaliziranimi udeleženskimi predložnimi prostimi morfemi in neudeleženskimi predlogi še ni vedno povsem dosledno izpeljano. Poleg tega avtor kot posebno skupino navaja še glagole s predložnim predmetom (*Beži*

od dela, Zavisi od staršev) (Toporišič 1976: 292), predložni prosti glagolski morfem pa včasih še vedno imenuje vezavni predlog (Toporišič 1976: 284).

V *Novi slovenski skladnji* je tipologija vezljivosti že izdelana, saj avtor opozarja na obveznost in neobveznost sestavin v stavku oz. glagolski zvezi (Toporišič 1982: 226). Omenja, da so lahko prislovna določila vezljiva, pravi jim vezavna, ali družljiva, vendar ugotavlja, da to področje v slovenskem jezikoslovju še ni bilo teoretsko obdelano. V prikazu ločuje tudi udeleženske predložne proste morfeme (*vstopiti v hišo, oditi iz hiše*) in vezavnodružljive predloge (*hoditi po cesti*) (Toporišič 1982: 110). Za zveze tipa *priti do tu* pa ugotavlja, da je prislov v njih samostalnik oz. posamostaljeni prislov (Toporišič 1982: 70).

Avtor opozarja na nujnost ločevanja med različnimi funkcijami predloga, in sicer med predlogi kot morfemi glagola, pridevnika, izglagolskega in izpridevniškega samostalnika ter morda tudi povedkovnika (*misliti na mater, misel na mater, norost na gobe, nor na gobe*) in predlogi z drugačno funkcijo (*čriček za pečjo, noč pred vstajo*) (Toporišič 1982: 53). Predložni prosti morfemi sodijo po Toporišiču h glagolu in ne k samostalniški zvezi, ki jo vežejo (Toporišič 1982: 93), za predlog pa avtor pravi, »da je praktično morfem, in sicer verjetno glagola (in pridevnika).« (Toporišič 1982: 333.) Na zelo obsežnem in raznovrstnem gradivu prikaže skupine predlogov, ki vežejo isti sklon, pravzaprav gre za prikaz leksikaliziranih predložnih prostih morfemov (Toporišič 1982: 93–100).¹²⁴ Pomembna je tudi trditev, da glagoli, ki ne poznajo desne vezljivosti, lahko postanejo desnovezljivi s predlogi ob spremenjeni vezljivosti, vendar ni natančneje pojasnjena (Toporišič 1982: 59).

3.1.3.2 Janez Dular

Status predložnih prostih glagolskih morfemov skuša Dular definirati ob odgovoru na vprašanje, ali so obglagolski predlogi lahko vodilni členi vezave.¹²⁵ Ugotavlja, da kadar je predložni sklon kot celota zajet že v priglagolski vezavi, o pripredložni vezavi ne

¹²⁴ Ločevanje med leksikaliziranimi in neleksikaliziranimi prostimi morfemi sicer še ni povsem natančno.

¹²⁵ Vezavo (kot del glagolske vezljivosti) Dular definira kot »vpliv skladenjsko odločilnih slovarskih lastnosti besedne podstave prvega člena skladenjske zveze na izbiro kategorialnih (neslovarskih) lastnosti drugega člena (njegovo slovnično obliko) oziroma predvidljivost teh lastnosti na podlagi slovarskih lastnosti prvega člena.« (Dular 1982: 78.)

moremo govoriti. Kot dokaz navaja obstoj dvojnične, tj. variantne vezave tipa goli : predložni sklon (*Čakati brata/na brata*). Poleg tega pojasnjuje, da so predlogi nepolnopomenske besede s statusom slovničnih morfemov, in kategorialnih lastnosti drugih besed iz njihovega leksikalnega pomena ni mogoče napovedati. Zato pravi, da je »predlog sam [...] hkrati s sklonsko končnico besede, pred katero stoji, izbran pod vezavnim vplivom kake tretje besede, funkcionira samo kot del (prosti morfem) od te besede napovedane predložne vezavne oblike (za premagovanje večpomenskosti golih sklonov) ali pa se (po »napačni dekompoziciji«) obravnava kot del (prosti morfem) glagolskega leksema[.]« (Dular 1982: 89.) V prvem primeru torej predlog samo modificira, ne pa tudi veže golo sklonsko določilo, v drugem primeru pa je sestavina slovarske podstave glagolskega leksema (Dular 1982: 90). Avtor pojasnjuje, da je za odločitev, ali je predlog del leksema ali del sklonske oblike, pomembna pomenska razčlemba posameznih primerov (Dular 1982: 186). V sistematični predstavitvi priglagoške vezave delitev ni izpeljana.¹²⁶

Dular pa dopušča možnost, da pripredložna vezava obstaja v primeru, če je predlog del prostega adjunkcijskega člena in ni predvidljiv člen vezljivostnega polja glagola (Dular 1982: 91).

Predložni skloni se po Dularju največkrat uporabljajo primično. Vezavni so v primeru, da se njihov konkretni (časovno-prostorski ipd.) pomen nevtralizira – izjema so vezavna prislovna določila. Če pride še do metonimizacije celotne zveze, kot npr. v tipu *hoditi za sosedovo* 'biti zaljubljen v sosedovo', je predlog prosti morfem glagola, zato je vezava sklonska (Dular 1982: 110). O pravi predložnosklonski vezavi je mogoče govoriti le, če je predlog še vedno del sklonske oblike – ta je zaradi njega seveda funkcijsko in pomensko modificirana. V poštev pridejo predvsem prvotni predlogi. Ker pa se razmerja med predlogi ob glagolih in samostalniškimi zvezami spreminjajo, je meja med primikom in vezavo težko določiti (Dular 1982: 110–111).

Nastajanje predložnih prostih morfemov je po Dularju posledica premajhne razločevalne zmogljivosti nepredložnih sklonov in želje po čim natančnejšem izražanju. Za izražanje vedno bolj zdiferencirane množice pomenskih razmerij je predložnih

---

¹²⁶ Takšna delitev glede na cilj avtorjeve raziskave niti ni relevantna.

sklonov premalo, zato se ti nevtralizirajo (postanejo večpomenski oz. večfunkcijski) ali pa postanejo analitični oz. predložni. Ker pa se tudi (prostorsko-časovni, vzročni ipd.) pomen predložnih sklonov hitro nevtralizira, nastajajo predložne vezavne dvojnice z različno slogovno vrednostjo (Dular 1982: 162).

3.1.3.3 Martina Križaj-Ortar

M. Križaj-Ortar poudarja, da vezljivost izhaja iz pomena, slovnični stavčni vzorec pa je le rezultat vezljivosti oz. odraz pomenskega stavčnega vzorca. Ločuje med leksikaliziranimi¹²⁷ in neleksikaliziranimi predložnimi prostimi glagolskimi morfemi, opozarja pa tudi na nujnost ločevanja med udeleženskimi in neudeleženskimi zvezami oz. med prostimi glagolskimi morfemi in predlogi kot deli vezavnodružljivih samostalniških zvez. Pojasnjuje, da imajo glagoli s predložnimi prostimi glagolskimi morfemi svoj pomen in svojo (desno) vezljivost, in opozarja na pomanjkljivosti pri predstavitvi glagolske vezljivosti v *SSKJ*, zlasti z vidika predložnomorfemske problematike (Križaj-Ortar 1982: 189–213; 1989: 129–140).

3.1.3.4 Ada Vidovič Muha

A. Vidovič Muha v kritiki *Nove slovenske skladnje* (Vidovič Muha 1984: 144–145) ugotavlja, da se ob glagolih z (neleksikaliziranim, op. N. L.) predložnim prostim morfemom lahko pojavljajo tako samostalniki kot prislovi (*prihajati od hiše, prihajati od tam, pripeljati do tu*), zato meni, da bi bilo treba raziskati sklonsko vplivnost tega glagolskega morfema, ki je lahko končniško izražena (pri samostalniku) ali neizražena (pri prislovu). Poudarja, da bi za jasno ločevanje med različnimi funkcijami predloga oz. prostega morfema morali vzporedno predstaviti glagolskomorfemske in predložne (sklonske) pomene, saj gre po njenem mnenju pogosto le za izrazno, ne pa tudi pomensko prekrivne množice. Na primeru roditeljskega ugotavlja, da zveze z vezavnodružljivim predlogom izražajo svojilnost, snovnost in sestavinskost (*(kdo/kaj) od očeta, (ograj) iz lesa, (zbor) iz učiteljev*), vezljivi roditeljski prosti glagolski morfem pa izraža ciljnost, izvornost oz. izhodiščnost (*priti do sosedu, oditi od tam*).

---

¹²⁷ Zdi se, da ločevanje med neleksikaliziranimi udeleženskimi predložnimi prostimi morfemi in leksikaliziranimi predložnimi prostimi morfemi včasih še ni izpeljano povsem dosledno.

Avtorica meni tudi, da so predlogi pri »predložnih sklonskih prilastkih« (Vidovič Muha 1984: 147) različnega izvora, lahko so predložni prosti morfemi glagola, pridevnika in iz njiju tvorjenega samostalnika ali pa predlogi neobveznih samostalniških zvez. Vpelje tudi zanimivo objektivno merilo (tj. sposobnost opravljanja prilastkovne vloge) za ločevanje prostega morfema in predloga ob samostalnikih, ki so nosilci vezljivosti, saj ugotavlja, da se (predložni) prilastki izpridevniškega in izglagolskega samostalnika ne dajo poprideviti (*misel (misliti) na mater, norost (nor) na gobe*).

V zvezi z obvestilnostjo *SSKJ A*. Vidovič Muha opozarja na ne povsem dosledno prikazovanje različnih slovnično-pomenskih vlog predložnega prostega glagolskega morfema (Vidovič Muha 1993: 45).

3.1.3.5 Andreja Žele

Najnatančnejšo opredelitev prostih glagolskih morfemov, zlasti predložnih, na pomensko- ter strukturoskladenjski in izrazni ravni imamo v delih A. Žele (Žele 2001a: 82–95; 2003a: 16–23; 2003c: 150–159). Prosti morfemi po njenem mnenju različne pomene glagolskega leksema modificirajo in usmerjajo. Poleg tega lahko novi leksemi oz. leksemski pomeni nastajajo tudi s t. i. morfemskim širjenjem. Gre za proces, ki ga na pomenskosladdenjski ravni napoveduje širjenje vezljivostnega polja določenega leksema. Predložni prosti glagolski morfemi uvajajo desno vezljivost. V nasprotju z (osebno)zaimkovnimi prostimi morfemi vezljivostne (z)možnosti glagola zaradi dodatnega pomensko-izraznega izpostavljanja njegovih vezljivih pomenskih sestavin uvajajo ali širijo. Pogostejša raba prostomorfemskih glagolov kljub siceršnji usmeritvi v neposredno tožilniško izražanje je po avtoričinem mnenju posledica težnje po natančnosti pri sporočanju.¹²⁸

A. Žele meni, da že samo dejstvo, da naj bi se predlogi razvili iz prostorskih prislovov, kaže na njihov obglagolski pomenskosladdenjski položaj. Izhodiščno gre torej za proste

---

¹²⁸ Težnja po analitičnosti v izražanju povzroča tudi spreminjanje vezljivosti glagola. Ob slabljenju oz. nevtralizaciji prvotnega časovnega, krajevnega ipd. pomena predložnega prostega glagolskega morfema se pojavlja nekakšno vezljivostno nihanje. V prvi fazi nastajajo predložne dvojnice (*trčiti, zadeti, udariti ob/v kamen*), nato pa prosti morfem ohranja le še upravljalno-usmerjevalni pomen z možnostjo dvojnične vezave (*čakati mater – čakati na mater*) (prim. Žele 2003a: 152).

glagolske morfeme. Predložne proste glagolske morfeme deli na leksikalizirane,¹²⁹ ki pomensko sograjujejo glagolski leksem in so del glagolske vezljivosti (*biti ob, delati na, oddaljiti se od, hoditi za*), in neleksikalizirane udeleženske,¹³⁰ ki pomensko izhajajo iz najmanj enega pomena glagolskega leksema, izražajo pa pomensko-ter strukturoskladenjsko vezljivost ter so zato del povedkove vezljivosti (*vstopati v, nadaljevati z/s, temeljiti na, živeti v*). Udeleženski predložni prosti morfemi se naprej delijo na neobveznovozljive, ki ne spreminjajo skladenjskega pomena glagola in zato ne vplivajo na izbiro glagolskega pomena, ampak ga samo dodatno pomensko potrjujejo (*živeti v spominu, živeti ob krompirju*), in obveznovozljive, ki so lahko izraženi (*živeti v mestu*) ali ne (*živeti doma*). Obveznovozljivi navadno ohranjajo prvotne prislovne pomene, neobveznovozljivi pa imajo drugotne, prenesene pomene. Udeleženski predložni prosti glagolski morfemi omogočajo obvezno vezljivost samo prislovnih določil kraja. Nekoliko posebni so tudi v tem, da je le pri njih končniška sklonska vplivnost prostega morfema lahko izražena (*živeti v mestu*) ali ne (*živeti doma*).¹³¹

Predlogi ob glagolu so lahko še vezavnodružljivi. A. Žele ugotavlja, da ima glagol nanje le sklonski vpliv, zato to niso prosti glagolski morfemi, ampak predlogi, ki imajo samo strukturoskladenjsko oz. sklonskodoločevalno vlogo, pomenskosckladenjsko pa so del predložnih prislovnih določil (*hoditi po cesti*).

Različne pomenskosckladenjske vloge predložnih prostih glagolskih morfemov lahko po A. Žele vplivajo na različno skladenjsko uporabo glagolskega pomena. Najlažje razlikovanje med leksikaliziranimi in neleksikaliziranimi prostimi morfemi avtorica

¹²⁹ Avtorica ugotavlja, da ima leksikalizirani predložni glagolski morfem naslednje vloge: 1. Uvaja desno vezljivost. 2. Prvotno predhodnim glagolom lahko spremeni pomen (*vleči na, gnati v*). 3. Povzroči pomenski prehod v neprostorsko vrednotenje stanja (*nagibati se k, oddaljiti se od*). Izpostavi tudi pomenske lastnosti izbranih udeležencev (*zagreti se za stvar, vstati proti sovražniku*). Več o tem: Žele 2001a: 89–90; 2003a: 20–21.

¹³⁰ Udeleženski predložni prosti morfem: 1. Uvaja nove udeleženske vloge. 2. Ohranja vezljivost glagolov z morfemskim *se/si*. 3. Vzpostavlja različna pomenska razmerja s predpono oz. predponskim obrazilom. 4. Je lahko stalni (stilno nezaznamovani) prosti morfem. 5. Je pri določenih glagolih neobvezen. Več o tem: Žele 2001a: 90–91; 2003a: 22–23.

¹³¹ V tem primeru gre samo za pretvorbo obveznega predložnega določila v izsamostalniški prislov (*živeti na domu – živeti doma*). Obvezni primik je možen le pri omenjenih pretvorbenih različicah in pri prislovnih zaimkih, ki so samo paradigmatična zamenjava za izsamostalniške prislove (*živeti tam*). Udeleženca oz. okoliščino ob glagolih premikanja, ki izraža izhodiščnost in ciljnost (*priti od tam, iti do tu*) moramo dodatno izražati z udeleženskim predložnim prostim morfemom (Žele 2001a: 83–84, 87).

ugotavlja za širokopomenske primarne¹³² glagole in glagole s širokim pomenskim obsegom.¹³³ Leksikalizirani predložni prosti glagolski morfemi se navadno pojavljajo ob nepolnopomenskih primarnih glagolih (*biti ob hišo, imeti (koga) za pametnega, delati na projektu*), neleksikalizirani pa ob polnopomenskih primarnih glagolih (*biti za hišo, dati na mizo, delati na polju*). Pri glagolih s širokim pomenskim obsegom pa se leksikalizacija prostih morfemov pojavlja pri prvotno pomensko dovolj specializiranih glagolih oz. pomenih (*seči po cigaretah, spopasti se z debelostjo, sklanjati se nad knjigo*), zato ti postanejo širše pomenskoskladenjsko uporabni. Neleksikalizirani udeleženski obveznovezavni prosti morfemi s prislovnim ali prostorskoupravljalnim pomenom pa navadno natančneje določajo in aktualizirajo prvotno splošnejše glagole s širokim pomenskim obsegom oz. njihove splošnejše pomene (*upravljati z orožjem, napravljati iz sadja*). Leksikalizacija predložnih prostih morfemov polnopomenskih neprimarnih glagolov njihove prvotne specializirane pomene posploši, leksemom se odpirajo nova desnovezljiva skladenjska mesta, zaradi tega pa pridobijo še dodatno čustveno, funkcijsko- ali socialnozvrstno oznako (*leviti se v, zaplesti se v, razrasti se v*).

Udeleženski predložni prosti glagolski morfemi lahko pri sklonskih delovalniških določilih ohranjajo svoj prvotni prostorsko-usmerjevalni pomen ali pa samo upravljalno-usmerjevalni pomen. Avtorica ugotavlja, da je s tipom pomena povezana tudi funkcijskoskladenjska vloga predložnih določil, ki je lahko prislovnodoločilna ali predmetna, nanjo pa močno vplivajo tudi pomenske lastnosti udeležencev. Kadar se prvotni konkretni ali specialni prislovni pomen udeleženskega predložnega prostega morfema zaradi prilagoditve pomenskim lastnostim udeležencev (npr. človeškost,¹³⁴ neprostorski pomen) posploši, tj. spremeni v upravljalno-usmerjevalnega, je prosti morfem del predložnega predmeta (*stanovati pri starših*). Ob prostorskih udeležencih pa neleksikalizirani prosti morfem obdrži prvotni konkretni oz. specialni prislovni pomen, zato je del vezavnega prislovnega določila (*stanovati pri gledališču*), hkrati pa je modifikator povedkovega glagola in vezavnega razmerja, ki prostorsko, časovno ali načinovno natančneje določa dejanje.

---

¹³² Avtorica skupine primarnih glagolov natančno ne opredeljuje, iz primerov pa lahko vidimo, da gre za prave glagolske primitive (*biti, imeti, delati*) in njihove fazne podskupine (*narediti, dobivati/dobiti, postati/postajati, dati/dajati*).

¹³³ Gre za slovnično kvalifikatorsko pojasnilo iz *SSKJ*, ki označuje glagole z največ možnimi skladenjskimi pomeni.

¹³⁴ Kategorija človeškosti je ena od udeleženskih pomenskih lastnosti, ki najodločilneje vplivajo na vezljivostne posebnosti glagola in funkcijskoskladenjsko vlogo udeležencev (prim. Žele 2001a: 86).

A. Žele povzema Admonijeve in Helbigove ugotovitve, da je pri opredeljevanju določil ob predložnih prostih glagolskih morfemih nujno upoštevati tudi funkcijskoskladenjski vidik. Ugotavlja namreč, da so predložni predmeti navadno zamenljivi z zaimki, predložna prislovna določila pa s prislovi. Pojasnjuje, da če je udeleženski prosti glagolski morphem na funkcijskoskladenjski ravni voden tako glagolsko kot udeležensko, je njegov upravljalno-usmerjevalni pomen izpraznjen. Ker prosti morphem izgubi prvotni prislovni pomen, je njegov izbor z vidika obveznega udeleženca z neprostorskim pomenom ozko določen. Ob udeležencu s prostorskim pomenom pa je izbira možnih predložnih prostih morfemov bistveno večja, prehaja pa v družljivost. Prosti morfemi s prislovnim pomenom so lahko absolutno obveznovezljivi (npr. ob glagolu *stanovati*) ali delno obveznovezljivi¹³⁵ (npr. ob glagolu *živeti*). Z delno obvezno vezljivostjo se spreminja tudi skladenjski pomen glagola, saj se znotraj glagolskih pomenov odpirajo nove skladenjske možnosti – pri nekaterih glagolovih pomenih je prosti morphem nujen, pri drugih nenujen.

Prislovnost udeleženskega predložnega prostega glagolskega morfema ima zato pogosto odločilno pomensko vlogo (*prerekati se za hišo* 'prepirati se v zvezi s hišo' (predmet) – *prerekati se za hišo* 'prerekati se zadaj, za hišo' (prislovno določilo)). Na funkcijskoskladenjsko opredelitev predložnih prostih glagolskih morfemov pa vplivata še členitev po aktualnosti (*Leži na zemlji* (prislovno določilo) – *Na zemlji leži* (predmet)) in pomenski poudarek glede na pomenske lastnosti udeležencev (*Leži na slami*). V zadnjem primeru lahko funkcijskoskladenjsko vlogo določila, ki ga uvaja udeleženski predložni prosti morphem, določimo le iz sobesedila (*Leži na slami ali na senu* (predmet) – *Leži na slami ali pod njo* (prislovno določilo)).

Avtorica opozarja še na to, da se s stopnjevanim pomenskim oddaljevanjem predložnega prostega morfema s prislovnim pomenom od glagolskega pomena udeleženski predložni prosti morphem preko neobvezne vezljivosti približuje predlogu in postaja nevezljiv. Na podoben način pa tudi leksikalizirani prosti morphem prehaja v neleksikaliziranega (in obratno).¹³⁶

¹³⁵ Pri večini leksemov lahko govorimo o absolutni obvezni predmetni vezljivosti, hkrati pa le o delni obvezni prislovnodoločilni vezljivosti (izjema so glagoli tipa *stanovati*, *trajati*, ki absolutno obvezno prislovnodoločilno vezljivost poznajo) (Žele 2003c: 155).

¹³⁶ Za celovito predstavitev vloge prostih morfemov v povedkovi rabi bi bilo nujno upoštevati še prostomorfemske samostalnike in predvsem pridevnike, zlasti zato, ker je raba pridevnikov s predložnimi

3.2 Povedkovo določilo (in povedkovnik)

3.2.1 Jože Toporišič

Toporišič v *SKJ 1* (Toporišič 1965: 70–71) ugotavlja, da je povedkovo določilo del podredno zloženega povedka, zato ni stavčni člen, ampak le njegov del, ki se naslanja na vez ali kopulo, tj. pomožni glagol *biti* in druge pomensko ne dovolj popolne glagole, npr. *izbrati za*, *zdeti se*, *imeti za* ipd. Povedkovo določilo je lahko golo ali podredno oz. priredno zloženo (*Bil je dokaj lahek*, *Andrej je bolan in siten*), lahko pa je tudi stavčno.

V *SKJ 3* avtor pojasnjuje, da poznamo poleg čisto glagolskih povedkov tudi povedke, sestavljene iz osebne glagolske oblike in povedkovnega določila (*Kdo si upa dvomiti*, *Kdor dvomi*, *je izdajalec*, *Po rožah na oknih se vidi*, *da je mlada pri hiši*, *V naših časih je to vse drugače*, *saj imamo*, *hvala bogu*, *cesto do vsakega zelnika*, *Rad bi vam vsakemu posebej odgovoril*, *Imenovali so ga Peter*). Povedkovo določilo se rabi ob pomensko nepopolnih glagolih, npr. (poleg zgoraj že omenjenih, op. N. L.) *postati*, *imenovati*, *izvoliti za*, *veljati za*, *učiti se za*, *kazati se + tož.*, *spremeniti se v*, *ostati* ipd. Toporišič meni, da vsi ti izrazi pomenijo, da kdo (kaj) je, nastane, še naprej biva ipd. Ugotavlja tudi, da gre pri zvezah osebnih glagolskih oblik naklonskih in faznih glagolov z nedoločniki (*Upam si dvomiti*, *Začnem dvomiti*) ter zvezah glagolskih izrazov z nedoločniki (*Treba je začeti*, *Lahko je začeti*, *Lahko govorim*) za gole povedke (Toporišič 1967: 186–187).

Glede ujemanja osebka s povedkovodoločilnim povedkom Toporišič pojasnjuje, da se pridevniški del povedka v imenovalniku z osebkom ujema v spolu in številu. Če so elementi priredno zloženega osebka različnih spolov, je pridevniško povedkovo določilo v moškem spolu. Samostalniško povedkovo določilo pa se v spolu z osebkom ne ujema vedno (*Njegova žena je kustos*), posebno ne takrat, ko s povedkovim določilom izražamo primero (*Ta ženska je pravi medved*). Če je osebek v množini, samostalniško povedkovo določilo pa v ednini (ali obratno), se povedek (tj. kopula, op. N. L.) v številu ujema z množinskim samostalnikom (*To mesto so Brežice*, *Brežice so*

---

prostimi morfemi vezana izključno na povedkovodoločilno vlogo. Vendar se zaradi obsežnosti in kompleksnosti te problematike pregleda opisov prostomorfemskih samostalnikov in pridevnikov v slovenskem jezikoslovju nismo lotili, tudi zato, ker v predlogu za prilagoditev priročnika za označevanje posebnih analitičnih oznak za te proste morfeme ne predvidevamo.

mesto) (Toporišič 1967: 188). (Razen omenjenih izjem veljajo tudi za glagolsko-imenske povedke vsa ostala določila o ujemanju osebka in povedka, op. N. L.)

V *SKJ 4* (Toporišič 1970: 106–107) avtor omenja, da lahko opravlja vlogo povedkovega določila ob pomensko oslavljenjem oz. nepopolnem glagolu tudi medmet (*Petelinček poje kikiriki, Žaga reče žiga žaga*).

V članku *Esej o slovenskih besednih vrstah* (Toporišič 1974/75: 295–305) se kaže vpliv funkcionalističnostrukturalne usmeritve. Toporišič opredeli besedno vrsto kot množico besed z enakimi skladenjskimi vlogami in drugimi lastnostmi (kategorialne lastnosti, konverznost, tvorjenost ipd.), ki morajo biti razločevalne, zato v slovnčni opis uvede novo besedno vrsto, povedkovnik ali predikativ, ki opravlja samo funkcijskoskladenjsko vlogo povedkovega določila. Najpogosteje se rabi v brezosebkovih stavkih ob veznih glagolih v 3. osebi ednine (*(Bilo je) tiho, tema, dolgčas, mraz, prav, škoda*). Zelo redko je v stavkih s povedkovnikom osebek (*Jaz sem tiho, Ti si mu všeč*), nosilec stanja pa je lahko izražen tudi z dajalnikom (*(Meni je) žal, težko, slabo*). Nekateri povedkovniki so prehodni (*Škoda je te moke*). Avtor ugotavlja, da bi morali med povedkovnike verjetno šteti tudi primere tipa (*Bilo je*) *oblačno, temačno, zadušljivo*.

V *Slovenski slovnici* je skladnja obravnavana kompleksno, z upoštevanjem pomenske, funkcijskoskladenjske, struktornoskladenjske in izrazne ravni. Problematika besednih vrst je predstavljena skozi prizmo njihovih skladenjskih vlog, zato Toporišič v jezikoslovnem opisu povedkovnik natančno opredeli. Gre za besede, ki se rabijo samo kot povedkova določila in zaznamujejo:

1. Naravne pojave (*(Bilo je) vetrovno, deževno, soparno, megleno, lepo, vroče, vlažno, temačno, zadušljivo, tema, mraz*).
2. Stanje in razpoloženje zunanjega in notranjega okolja (*(Bilo je) dobro, nezdravo, dolgočasno, dolgčas, zanimivo, težko, slabo, tiho, res, kasno*).
3. Vrednotenje (*(Bilo je) zadušno, čudno, krasno, prijetno, prav, zaman*) (Toporišič 1976: 347).

Sama opredelitev povedkovega določila se v *Slovenski slovnici* ne spremeni bistveno, opis je samo natančnejši. Toporišič ugotavlja, da je osebna glagolska oblika – navadno gre za glagole stanja in poteka – v stavku lahko samo povedkova vez, ki kaže čas,

naklon, način, osebo, število (ter včasih spol in sklon), predmetnopomenski del povedka pa je samostalniška (*Hrast je drevo, Izvolili so ga za predsednika*) ali pridevniška besedna zveza¹³⁷ (*Hiša je sosedova, Postal je čuden, Čigav je ta roman, Sobe ima pospravljene*), nedoločnik (*Moram vam povedati, Hočem vam pomagati*), prislov (*Besed mi je dovolj, Temno je*), povedkovnik (*Bilo je dolgčas*) ipd. (Toporišič 1976: 249, 281, 347, 464, 481). Stavčno povedkovo določilo je povedni odvisnik (*Hoditi v šolo je, da si privilegiran, Sedaj si, kar si hotel biti, Bilo mu je, kot da se je znova rodil*) (Toporišič 1976: 509). Povedkovo določilo se pojavlja ob pomensko nepopolnih glagolih, njihov seznam se glede na prejšnje Toporišičeve opise ne razlikuje bistveno, poudarjena je le trditev, da se nedoločniško povedkovo določilo nahaja ob naklonskih, faznih in fraznih glagolih¹³⁸ (*Vršimo popravila nogavic, Ne delaj greha*) ter da se različne vrste pomožnih glagolov lahko kopičijo (*Moral boš postati pametnejši, Treba bo postati skromen*) (Toporišič 1976: 481–482).

V zvezi z ujemanjem povedka oz. povedkovega določila z osebkom je nova Toporišičeva ugotovitev, da se povedkovo določilo v sklonu največkrat ujema z osebkom, vendar to ni nujno (*Tone je kovač, Tone je dobrega zdravja, Tone je pri zdravju*). Če pa je v povedkovem določilu samostalnik v množini ali dvojini, osebek navadno nima vpliva na obliko povedka, saj se vez ujema s številom povedkovega določila (*Ta par sta Rodinova ljubimca*) (Toporišič 1976: 487, 480).

V članku *Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa* (Toporišič 1979/80: 201–205) Toporišič razširja kategorijo leksemov, ki sodijo med povedkovnike in zato primarno opravljajo vlogo povedkovih določil. Ugotavlja, da so ob pomožnem glagolu povedkovniki tudi opisni deležniki na -l, -n in -t,¹³⁹ ob faznih in naklonskih glagolih pa

¹³⁷ Toporišič ugotavlja, da kadar se pridevniška beseda ali kakšna druga besedna vrsta rabi izključno v vlogi povedkovega določila, to ni več pridevnik, samostalnik ipd., ampak povedkovnik. Odpira tudi vprašanje, katere pridevniške besede in besedne zveze se (lahko) pojavljajo v povedkovodoločilni vlogi (Toporišič 1976: 469–470).

¹³⁸ V 4. izdaji *Slovenske slovnice* so dodane še zveze tipa *Spremenila se je v laboda, Postavili so se v krog* ipd. (prim. Toporišič 2000: 612), ki jih Toporišič v 1. izdaji umešča med zveze s prislovnim določilom izida (v 4. izdaji so med prislovna določila izida umeščene zveze druge vrste (prim. Toporišič 2000: 624–625)). Na težavnost označevanja funkcijskoskladenjske vloge pri tovrstnih zvezah glagola z imenskim delom opozarja avtor s tem, da trdi, da prislovno določilo izida spominja na povedkov prilastek (Toporišič 1976: 493), v *Novi slovenski skladnji* pa pri določevanju istih zvez omahuje med prislovnim določilom in povedkovim določilom (prim. Toporišič 1982: 108).

¹³⁹ O funkciji oz. besedni vrsti teh kategorij se Toporišič sprašuje že v *Eseju o slovenskih besednih vrstah* (prim. Toporišič 2003: 65), vendar jih takrat uvršča še med glagole zaradi njihove sposobnosti pregibanja po spolu in številu.

tudi nedoločnik. Povedkovnika tudi ne opredeljuje več kot sorazmerno nefrekventne besedne vrste. Opozarja, da je v jeziku veliko konverznih povedkovnikov, vendar morajo biti prehodi med besednimi vrstami v tem primeru formalno ali kako drugače dokazljivi. Navadno je tak prehod mogoče dokazati s spremembo značilnih kategorialnih lastnosti, npr. z njihovo okrnitvijo ali izgubo (navaja npr. izgubo določnosti pri pridevniku), lahko pa leksemi pridobijo nove kategorialne lastnosti (*Bilo je zelo tema – Tema je bila velika*). Avtor ugotavlja tudi, da je njegova teza o nepregibnosti povedkovnikov deloma napačna, saj se pri njih lahko spreminjata spol in število, vendar pa se ne sklanjajo oz. spregajo.

Nova Slovenska skladnja prinaša zelo natančen popis glagolskih besednih zvez z glagolom in imenskim delom kot povedkovim določilom. Toporišič pravi, da se glagol lahko veže z glagolom le v primeru, da je eden od njiju pomensko nepopoln. Nepopolni glagol vedno stoji pred popolnim in je nosilec slovničnih kategorij (oseba, število, naklon, način), zato je kopula ali vez, pomensko popoln glagol pa ima obliko nedoločnika in funkcijskoskladenjsko vlogo povedkovega določila. Vlogo nedoločniškega povedkovega določila opravljajo tudi vsi neprvi pomožni glagoli glagolske zveze. Kadar je glagolska besedna zveza sestavljena iz polnopomenskega glagola in več pomožnih glagolov, stojijo vsi razen prvega v nedoločniku (*Moram začeti delati*) (Toporišič 1982: 100).

Glagoli se v glagolsko zvezo razvrščajo po natančno določenem vrstnem redu. Skrajno desno je vedno polnopomenski glagol, levo poleg njega je fazni glagol, sledijo pa mu naklonski glagoli raznih vrst. Mesto posameznega pomožnega glagola se ne spremeni, če ga zaradi večje razumljivosti razvežemo v glagolski stavek: *Ni mogoče, da bi se moralo splačati ... začeti navajati z veseljem poskušati učiti se slišati (peti) ptičko.*¹⁴⁰ Pomožnih glagolov in njim ustreznih besednih vrst in zvez¹⁴¹ je po Toporišiču najmanj

¹⁴⁰ Rayno možnost razvezave v različne sklonske oblike je razlog, da drugi avtorji (npr. Dular 1982: 113, 193, Žele 2001a: 107) določenim nedoločnikom v glagolski zvezi pripisujejo vlogo predmetov in ne povedkovih določil. Na možnost takšne opredelitve nedoločnika ob glagolu opozarja tudi avtor sam (prim. Toporišič 1976: 485).

¹⁴¹ Da so nedoločniki ob njih povedkova določila v istem poglavju sicer ni izrecno navedeno (najdemo pa tak opis drugje (prim. Toporišič 1982: 384)), to pa potrjujejo tudi avtorjevi prejšnji opisi (prim. Toporišič 1967: 186–187; 1976: 485).

štirinajst vrst¹⁴² (vrste z nekaj primeri so našteje tako, kot se razvrščajo v glagolski besedni zvezi od leve proti desni, op. N. L.) (Toporišič 1982: 100–102):

1. Možnosti ali možnostni (*moči, zmoči, utegniti, dati se, biti zmožen, biti mogoče*).
2. Nujnosti ali nujnostni (*morati, imeti, biti potrebno, biti prisiljen*).
3. Presoje ali presojevalni (*splačati se, biti lepo*).
4. Hotenja ali hotenjski (*hoteti, želei, marati, upirati se, biti pripravljen, biti voljan*).
5. Pomaganja ali pomagalni (*pomoči, pomagati, biti v pomoč*).
6. Zapovedi ali velevanjski (*veleti, ukazati, naročiti, prisiliti, biti prisiljen*).
7. Upravičenosti ali upravičevalni (*smeti, imeti se (za kaj), biti upravičen, imeti pravico, lahko*).
8. Dovoljenja ali dovoljevalni (*smeti, dovoliti, pustiti, drzniti si, dovoliti si, prepovedovati*).
9. Duševnega stanja (*sramovati se, biti sram*).
10. Fazni (*začeti, pričeti, jenjati, nehati, odnehati, nadaljevati, začenjati se*).
11. Navade ali navajenosti (*navaditi se, biti navajen, imeti navado*).
12. Razpoloženja ali razpoloženjski (*veseliti (koga peti), rad (peti), z veseljem (peti)*).
13. Obvladanja ali obvladovalni (*učiti, učiti se, naučiti, naučiti se, biti sposoben*).
14. Zaznavanja ali zaznavalni¹⁴³ (*videti, slišati, čutiti, slutiti*).¹⁴⁴

O zvezah pomožnega glagola z imenskim povedkovim določilom Toporišič meni, da so sporočilno samozadostne le, kadar stojita glagolski in imenski del drug ob drugem. Ugotavlja, da je težko določiti, kateri so tisti glagoli, ki takšno določilo sploh zahtevajo, zato prinašajo jezikoslovni opisi zelo različne sezname takšnih glagolov. Večinoma so levovezljivi, lahko pa so tudi desnovezljivi (*Imeti kosilo že kuhano*), nekateri se lahko

¹⁴² Na povedkovodoločilnost nedoločnika ob naklonskih glagolih (našteva 6 pomenskih skupin) opozarja Toporišič že v *Slovenski slovnici*, vendar ne pojasni natančno, ali ima tudi nedoločnik, ki se rabi "vezano", vedno funkcijskoskladenjsko vlogo povedkovega določila (prim. Toporišič 1976: 336–338, 481).

¹⁴³ To skupino glagolov Toporišič izloči kot skupino, ki tvori strukture iz dveh enot (*Slišala sem ptičko, Ptička je pela* → *Slišala sem ptičko peti*). Polnopomenski glagol takih enot ima torej funkcijskoskladenjsko vlogo povedkovega prilastka.

¹⁴⁴ Različni seznamami pomenskih kategorij glagolov in drugih izrazov, ob katerih se pojavljajo nedoločniki v funkciji povedkovih določil, se pred tem pojavljajo še v člankih *Raba nedoločnika* (Jesenovec 1969: 33–37) in *Slovenski in angleški nedoločnik* (Petrič 1974: 283–298). Jesenovec poleg zgornjih skupin navaja še skupino pomožnih glagolov in njihovih ustreznikov, ki izražajo namero (*nameravam, imam namen, mislim*), ter natančneje opredeli funkcijo glagolov *biti* in *imeti* ob nedoločnikih, J. Petrič pa izpostavi še glagole (in izraze) verjetnosti (*verjetno je*), obotavljanja (*nimam veselja, oklevam, ne upam si*) in rekanja (*svetovati, povabiti, siliti*).

pasivizirajo (*biti imenovan za direktorja, Miklavž Prosenec se imenuje za direktorja*) (Toporišič 1982: 103–105).

Pomensko nepopolne glagole, ki zahtevajo povedkovo določilo, Toporišič deli na levovezljive in desnovezljive.¹⁴⁵ Desna vezljivost je lahko povedkovodoločilna ali vezavna.¹⁴⁶ Glede na desno vezljivost loči naslednje tipe (prikazani so tudi morebitni levovezljivi udeleženci):¹⁴⁷

Simbolizacija	Primer
1. Sam ₁ Glag Sam ₁ /Prid ₁ Glagoli: <i>ostati, postati, zdeti se, počutiti se, pokazati se, delati se, izkazati se</i> itd.	<i>Janez je tesar/mlad</i>
2. Sam ₁ Sam ₃ Glag Prid ₁ Glagoli: /	<i>Janez mi prihaja mlad</i>
3. Sam ₁ Glag <i>se kot</i> Sam ₁ /Prid ₁ Glagoli: <i>odlikovati se kot, pokazati se kot, prijaviti se kot</i>	<i>Počuti se kot norica/nora</i>
4. Sam ₁ /4/ Glag <i>za</i> Sam ₄ Glagoli: <i>izkazati se</i>	<i>Učila se je za šiviljo</i>
5. Sam ₁ Sam ₄ Glag Sam ₁ Glagoli: <i>imenovati, zvati, zmerjati, nazivati</i>	<i>Klicali so jo Ančka</i>
6. Sam ₁ Sam ₃ Glag Sam ₁ Glagoli: <i>reči, dejati</i>	<i>Pravili so ji Ančka</i>
7. Sam ₁ Sam ₃ <i>se</i> Glag Sam ₁ Glagoli: <i>spraviti se (se pravi)</i>	<i>Temu se reče ključ</i>
8. Sam ₁ Sam ₄ Glag <i>do</i> Sam ₁ Glagoli: /	<i>Pripravili so jo do priznanja</i>
9. Sam ₁ Sam ₄ Glag Prid ₄ Glagoli: /	<i>Hišo imam pospravljeno</i>
10. Sam ₁ Sam ₄ Glag Sam ₄ Glagoli: <i>klicati, najti, napraviti</i>	<i>Imenovali so jo za kraljico</i>
11. Sam ₁ Sam ₄ Glag <i>za</i> Sam ₄ /Prid ₄	<i>Velja za poštenjaka/za pošteno</i>

¹⁴⁵ Na drugem mestu avtor sicer ugotavlja: »Pomožni glagoli so neprehodni, če so prvotni.« (Toporišič 1982: 87.) V opombi kot prvotne pomožne glagole navaja *biti, postati, nehati, morati* ipd., kot izjemo pa izpostavlja desnovezljivi glagol *imeti*. Poudarja še, da bi bilo omenjeno trditev treba še dokazati (prim. Toporišič 1982: 87).

¹⁴⁶ Zdi se, da Toporišič govori o vezavni desni vezljivosti, če opravlja funkcijo povedkovega določila neimenovalniška zveza.

¹⁴⁷ Avtor opozarja, da seznam ni izčrpan in da so ti glagoli v določenih zvezah pomensko nepopolni, v drugih pa popolni (Toporišič 1982: 108).

- Glagoli: *imeti, imeti se*
12. Sam₁ Sam₄ Glag *se* Sam₄/Prid₄ *Čutila se je mater/novo*
 Glagoli: /
13. Sam₁ Sam₄ Glag *za* Sam₄ *Izberimo jo za vodičko*
 Glagoli: *izvoliti za, imenovati za, poklicati za, smatrati za, določiti za, spoznati za, sprejeti za predlagati za, označiti za* itd.
14. Glag₃ *za* Sam₄ *Šlo je za pravico*
 Glagoli: /
15. Sam₁ Sam₄ Glag *v* Sam₄ *Povišali so jo v paznico*
 Glagoli: *spremeniti v*
16. Sam₁ Sam₄ Glag *kot* Sam₄ *Čislajo jo kot delavko*
 Glagoli: *ceniti kot, poznati kot, omeniti kot, sprejeti kot, priznati kot, krstiti kot, označiti kot* itd.
17. Sam₁ Glag *po* Sam₅ *Dišati po gnoju*
 Glagoli: *smrdeti po, zaudarjati po*
18. Sam₄ Glag *z* Sam₆ *Pitali so ga z medvedom*
 Glagoli: *zmerjati, klicati, krstiti*
- (Simbolizacija: Sam = samostalnik; 1, 2, 3, 4, 5, 6 = sklon samostalnika; Prid = pridevnik; Glag = glagol)

Tabela 5: Pomensko nepopolni glagoli (in njim ustrezajoče zveze), ki ob sebi zahtevajo povedkovo določilo.

Nova slovenska skladnja prinaša tudi eksplicitno opredelitev, da je vse, kar stoji v (povedkovi, op. N. L.) zvezi desno od pomožnega glagola, povedkovo določilo oz. povedkovnik. Toporišič loči povedkovnike, ki so to že po izvoru oz. (s sinhronega stališča) po prvotnem statusu (*tihó, treba, mraz* ipd.), in izimenske ter izglagolske povedkovnike, opozarja pa tudi na stavčne (in polstavčne) povedkovnike.¹⁴⁸ Nekonverzni povedkovniki so lahko neosebni (*Je (bilo) treba/mraz*) in osebni (*Bil/-a/-o*

¹⁴⁸ Namesto o stavčnih in polstavčnih povedkovnikih bi bilo treba govoriti o stavčnih in polstavčnih povedkovih določilih.

je tiho/v skrbeh) ter brez desne vezljivosti (*biti tiho/mraz*) in desnovezljivi¹⁴⁹ (*biti treba* (*česa*), *biti v skrbeh* (*za kaj*)) (Toporišič 1982: 113, 115–116).

3.2.2 Boris Misja

Misja (1967: 21–25) meni, da je problematika povedkovega določila v jezikoslovnih opisih večinoma predstavljena nejasno in pomanjkljivo. Opozarja na napačnost trditve, da povedkovo določilo pomensko nepopolnim glagolom določa pomen, ampak ugotavlja, da ga le dopolnjuje in da je zveza kopule in povedkovega določila vedno polnopomenska.

Za kopule je po Misjevem mnenju značilno, da niso neposredno prehodni glagoli, čeprav imajo nekateri tožilniška dopolnila. Vendar to niso predmeti, ampak povedkova določila, kar dokazuje dejstvo, da se nekatere kopule vežejo s tožilniškim ali imenovalniškim povedkovim določilom (*Izkaže se mož/moža*).

Misja pojasnjuje tudi, da je glavna pomanjkljivost opisov povedkovega določila v tem, da ne vključujejo nedoločniškega povedkovega določila, ampak to kategorijo opredeljujejo kot tožilniški predmet. Dokazuje, da je vloga nedoločnikov ob določenih glagolih (*hoteti, morati, moči, smeti*) in nekaterih zvezah (*treba je, mogoče je*) drugačna, saj ti »nimajo narave samostalnikov« (Misja 1967: 24), zato jih z njimi ne moremo nadomestiti, kot lahko nadomestimo nedoločnike v vlogi osebka, predmeta ali prilastka. Poleg tega »nesamostalniški« nedoločniki, za razliko od vseh drugih, ne morejo imeti lastnih stavčnih členov. Nedoločniki v zvezah z določenimi glagoli v osebni glagolski obliki izkazujejo izrazit glagolski pomen, zato na funkcijskoskladenjski ravni opravljajo vlogo povedkovih določil. Kot dodaten dokaz avtor navaja dejstvo, da za določene glagole, ki se vežejo z nedoločnikom, velja, da niso neposredno prehodni, vedno pa zahtevajo nedoločniško dopolnilo. Brez njega jih ni mogoče rabiti. Kadar se zdi, da ga nimajo, je prišlo do elipse, npr. *Hočem (videti) mater, Moram (iti) v mesto*. Kadar kot kopule nastopajo glagoli, ki so v svojih drugih pomenih sicer desnovezljivi (*dati, imeti*), imajo desno vezljivost blokirano.

¹⁴⁹ V 4. izdaji *Slovenske slovnice* avtor pojasnjuje še, da je desna vezljivost povedkovnikov lahko enomesta (*gorje* + R, *všeč/mar/slabo* ipd. + D) ter dvomestna (*žal* + D, R, *strah/groza/sram* + T, R, *hudo* + D, *za* T ipd.). Ločuje pa nevezljive, levovezljive, desnovezljive in obojestransko vezljive povedkovnike (Toporišič 2000: 412, 596).

Eden od pomembnejših dokazov za povedkovodoločilnost nedoločnika v zvezah z določenimi glagoli pa je po avtorjevem mnenju prehod nedoločniškega predmeta ob negaciji iz tožilnika v rodilnik (*Smem govoriti resnico – Ne smem govoriti resnice*). Trditev drugih opisov, da je zveza nedoločnika, ki je opredeljen kot predmet, z drugim predmetom tako močna, da seže moč nikalnice še nanj, se mu zdi napačna. Ugotavlja, da se prehod zgodi, ker je povedek sestavljen iz kopule in nedoločniškega povedkovega določila, predmet pa se zato podreja pravilom negacije. Po Misji pri vezljivih predmetih drugih nedoločnikov to pravilo navadno ne velja¹⁵⁰ ali pa se postopno uveljavlja po analogiji z vedenjem predmeta ob nedoločniškem povedkovem določilu.

3.2.3 Ivanka Kozlevčar-Černelič

I. Kozlevčar-Černelič je ena prvih, ki pri obravnavi besednih vrst in definiranju njihovih funkcijskoskladenjskih vlog upošteva tudi pomensko raven besed, ki te vloge zasedajo. Ugotavlja, da lahko beseda ali besedna vrsta opravlja svojo drugotno funkcijskoskladenjsko vlogo le v primeru, če prevzema zlasti pomenske in tudi kategorialne in skladenjske značilnosti besed, pri katerih je ta vloga prvotna. V povezavi s tem opredeljuje pomensko tipologijo samostalnikov in pridevnikov v funkcijskoskladenjski vlogi povedkovega določila (Kozlevčar 1968: 11–15; 1969/70: 210–215; 1971: 1–13).

---

¹⁵⁰ Zdi se, da se vezljiva določila nedoločnika v vseh funkcijskoskladenjskih vlogah podreajo pravilom negacije, zato takšen dokaz verjetno ni relevanten. Čeprav Misja ugotavlja, da predmet nedoločniškega osebka v zanikanih stavkih ne prehaja iz imenovalnika v rodilnik (Misja 1967: 24) – takšen prehod se sicer zgodi le pri negaciji polnopomenskega glagola *biti*, rodilniški osebek pa se pojavlja le še pri redkih drugih glagolih (*Vode zmanjkuje, Vode ne zmanjkuje*) – je to predvsem posledica dejstva, da se nedoločnik v osebkovih vlogi večinoma pojavlja v stavkih, v katerih je povedek sestavljen iz kopule *biti* in povedkovega določila (*Živemu volku šteti zobe je nespametno* – opisi namreč povedke v tovrstnih zvezah opredeljujejo kot povedkovodoločilne). Pri tem je treba upoštevati Toporišičevo spoznanje: »Po našem mnenju se 1. delovalnik ob glagolu *biti* prestavlja iz imenovalnika v rodilnik ob nikalnici le tedaj, če gre za pomene *nahajati se, obstajati, dogajati se* in temu sorodno[.]« (Toporišič 1982: 84–85.) Vendar opozarjamo, da tudi ta trditev ni nujno povsem pravilna, saj menimo, da je v izreku *Ljubljana ni v Avstriji, ampak v Sloveniji* imenovalniška oblika osebka možna. V nasprotju z Misjo menimo, da se prehod iz imenovalnika v rodilnik pri negaciji tipa *Danes ni mogoče kupiti knjige* lahko zgodi, kar verjetno kaže na to, da glagol *biti* pomensko ni povsem izpraznjen (o tem glej še razdelka 4.1.2 in 4.1.3). Tudi predmet predmetnega nedoločnika, če ga seveda definiramo kot takšnega, ob negaciji redno prehaja iz tožilnika v rodilnik (*Niso mu branili kupovati knjig*) (to možnost sicer upošteva tudi Misja). Samo predmet prilastkovnega nedoločnika ob negaciji iz imenovalnika oz. tožilnika v rodilnik ne prehaja (*Ljudje pogosto ne odobravajo navade kaditi marihuano, Navada kupovati knjige se pri Slovencih ni razširila*), kar pa se s pravili zanikanja ujema.

Avtorica pravi (Kozlevčar 1968: 11–15; 1971: 1–8), da je pomen besede temeljna kategorija, ki odloča o tem, ali beseda funkcijskoskladenjsko vlogo povedkovega določila lahko opravlja. Samostalniki se v povedkovi rabi ne pojavljajo enako pogosto in tudi njihova pomenska vloga je različna. Osnovno samostalniško vlogo poimenovanja samostalniki ohranijo v stavkih tipa *To je miza* in pri nadrednem poimenovanju oz. kategorizaciji stvari, izraženih z osebkom, npr. *Češnja je drevo, Konj je žival*. V prvem stavčnem tipu lahko funkcijo povedkovega določila opravljajo vsi samostalniki. Če je povedkovo določilo v drugem tipu pod stavčnim poudarkom, zaznamuje kvaliteto (*Moj konj je žival, da ni take*). V isti vlogi, tj. vlogi izražanja kvalitete, lahko nastopajo tudi samostalniki z drugačnim osnovnim pomenom (*On je duša*).

V povedkovodoločilni vlogi se po I. Kozlevčar-Černelič zelo pogosto pojavlja pomenska kategorija samostalnikov, ki poimenuje osebe glede na poklic ali naziv. Samostalnik pa ne pomeni osebe, ampak opredeljuje osebo, ki jo navadno izraža samostalnik v osebku, glede na dejavnost (*Moj sosed je zdravnik, Je odlična plesalka*). Podobno funkcijo imajo tudi samostalniki, ki pomenijo delujoče osebe (*On je zagovornik novih predpisov*) in imajo roditeljsko določilo. Povedna raba je značilna tudi za skupino samostalnikov, ki pomenijo osebe ali stvari z določenimi lastnostmi oz. v določenem stanju (*On je lenuh, Je težek bolnik*). Tudi v tem primeru samostalnik ne poimenuje več osebe, ampak zgolj lastnost ali stanje. V enaki vlogi se pojavljajo tudi metaforični pomeni samostalnikov z drugačnim osnovnim pomenom (*Cunja si in ne gospodar, On je baba*). Samostalnik sam lahko v povedkovodoločilni vlogi izraža stanje sorazmerno redko, ta pomen navadno izražajo samostalniške predložne zveze (*biti brez skrbi, biti pri zavesti, biti pod nadzorom*). Podobna struktura, vendar z dajalnikom (*biti komu v pogubo, biti komu na razpolago*), pa izraža odnose oz. razmerja. Samostalniki, ki poimenujejo vlogo osebe glede na druge osebe, lahko v povedkovodoločilni funkciji izražajo medsebojne odnose (*Ona je njegova sestra, Mi smo sosedje*). Avtorica ugotavlja, da ti samostalniki postopno (vsaj v neknjižni rabi) že prehajajo v novo besedno kategorijo, saj se stopnjujejo (*Zelo smo prijatelji*). Podoben pomen imajo v povedkovodoločilni vlogi tudi abstraktni samostalniki, ki v osnovnem pomenu izražajo čustveno stanje ali odnos med osebo in stvarjo, dejstvom ipd. (*Otroci so naša ljubezen, To je naša tolažba*). Tak pomen oz. pomenski prenos je možen le v povedkovodoločilni rabi samostalnika in je ekspresiven.

Kot posebno skupino avtorica navaja samostalnike, ki izražajo stvari, pojave ali dejanja, v povedkovodoločilni funkciji pa vrednotijo stvari, ki jih izraža osebek, ki je lahko tudi stavčni (*Njegovo ozdravljenje je čudo, Bedarija je, kar si rekel*). V navedenih primerih je že mogoča brezosebna raba. Stavčni tip *Laže, da je kaj* pomeni stopnjo tega, kar izraža glavni stavek. Samostalniki v večinoma brezosebni rabi ob nedoločniku pa izražajo vrednotenje dejanja glede na njegovo (ne)prijetnost (*Veselje ga je bilo poslušati, Groza je pospravljati za vami*). V brezosebni ali osebni povedni rabi lahko samostalniki izražajo podnebne razmere (*Zunaj je bil(o) mraz*), podobne strukture v brezosebni rabi in z nosilcem stanja v tožilniku oz. dajalniku (in z določilom v rodilniku) pa tudi počutje oseb (*Zelo strah me je, Zelo mraz mi je*). Te samostalnike avtorica obravnava kot poseben tip prislovov, ki pa samostojnih glagolov in pridevnikov ne morejo pomensko pojasnjevati.¹⁵¹ Samostalniki v povedkovodoločilni vlogi lahko izražajo tudi naklonskost (*Dolžnost ti je poslušati in ubogati, Tvoja naloga je pripeljati jih čez reko*). Raba je osebna.

I. Kozlevčar-Černelič ugotavlja, da lahko samostalnike v povedkovodoločilni vlogi nadomeščajo glagoli in pridevniki ter redko prislovi. Raba ene ali druge besednovrstne kategorije ima v tem primeru navadno različno stilno vrednost. Samostalniki pogosto ohranjajo prvotne slovnične kategorije, takrat jih je navadno mogoče razvijati s pridevniki, ali pa nadomeščajo glagolsko izražanje, v tem primeru jih razvijajo prislovna določila in predmeti. Občasno samostalniki v povedni rabi že izgubljajo svoje prvotne kategorialne lastnosti in postopno prehajajo v posebno skupino prislovov.

Tudi pri obravnavi pridevnika v povedni rabi (Kozlevčar 1969/70: 210–215; 1971: 8–13) I. Kozlevčar-Černelič ugotavlja, da se vsi pridevniki v povedkovodoločilni (in prilastkovni) vlogi ne pojavljajo enako pogosto, saj je sposobnost oz. pogostost opravljanja te vloge odvisna predvsem od vrste in pomena pridevnika. Nekateri se pojavljajo izključno kot povedkova določila. Poudarja še, da pridevnik v prilastkovni vlogi samostalnike pomensko opredeljuje, pridevnik v povedkovodoločilni vlogi pa navadno pomensko že določenemu pojmu prisoja kakšno lastnost.

---

¹⁵¹ V isto skupino I. Kozlevčar-Černelič (Kozlevčar 1971: 7) le v enem od člankov vključuje tudi samostalnike, ki izražajo podnebne razmere.

Razlika v funkcijskoskladenjski in pomenski vlogi pridevnikov je po I. Kozlevčar-Černelič najboljše vidna pri pridevnikih, ki so lahko ali vrstni ali kakovostni (*človeški, funkcionalen*). Vrstni pridevniki pomensko razmejujejo samostalnike, z njimi so v tako tesni odvisnosti, da gre samo za eno, vendar dvočlensko poimenovanje (*funkcionalni predmeti, človeška kri*), medtem ko kakovostni pridevniki samostalniku zaradi sposobnosti stopnjevanja samo prisojajo večjo ali manjšo mero določene lastnosti, ki na samostalnik ni vezana pomensko (*Ta predmet je zelo funkcionalen, S kaznjenci je bil zelo človeški*). Za kakovostne pridevnike je zato povedkovodoločilna vloga značilna.

Enako vlogo pripisuje avtorica tudi pridevnikom stanja (*Njegov oče je zelo bolan*). Tudi ti se lahko stopnjujejo. Obe omenjeni skupini pridevnikov, za katere je povedkovodoločilna vloga značilna, poznata vezljivost, ki pa je odvisna od pomena vsakega pridevnika (*Huda je, ker nič ne pišeš – Hud je na ves svet*). Vezljivost je za avtorico torej eden od kriterijev za določanje znotrajpomenskih razmerij pri pridevnikih (stanja), saj ugotavlja, da se ti pridevniki »s stališča pomena [...] razlikujejo glede na to, ali imajo dopolnilo ali ne.« (Kozlevčar 1969/70: 212.) Po I. Kozlevčar-Černelič namreč niso vezljivi vsi pridevniki iz obeh skupin. Največkrat je vezljivost vezana na pridevnike, ki izražajo lastnost oz. stanje osebe v razmerju do drugih ljudi ali stvari. O vplivu vezljivosti na funkcijskoskladenjsko vlogo pridevnikov je mogoče sklepati tudi iz avtoričine trditve, da lahko stanjski pridevniki, kadar izražajo določen odnos ali razmerje, »nastopajo le v povedni rabi in so po vezavi podobni glagolu, imajo namreč dopolnilo, nekateri celo tožilniško, in včasih določeno predložno vezavo. [...] Vezanost teh pridevnikov na povedno rabo in dopolnilo in oddaljevanje od pridevniškega pomena jih uvršča v posebno skupino.« (Kozlevčar 1971: 10.) Po pomenski vezanosti na določilo so tej skupini podobni pridevniki, ki izražajo razsežnost, količino oziroma vrednost (*Hiša je dolga 5 metrov*). Samo v povedni rabi pa se pojavljajo tudi naklonski pridevniki (*Vsi smo dolžni skrbeti za red*), ki poznajo nedoločniško ali predmetno vezljivost.

Pridevniki v brezosebni rabi imajo po I. Kozlevčar-Černelič vse skladenjske in pomenske možnosti, ki so značilne tudi za samostalnike. Ker pri teh strukturah ujemanja razmerja z osebkom ni, lahko v njih nastopa tudi besedna vrsta, ki ujemanja ne pozna. Pridevniki v brezosebnih stavkih zato po morfonoloških lastnostih sovpadajo s prislovi in tvorijo njihovo posebno skupino, ki se pojavlja le v povedni rabi. Ta

skupina je zelo obsežna, izraža pa vremenske pojave ali razmere v okolju (*Bilo je brezvetrovno*), subjektivne ugotovitve (*Na izletu je bilo fantastično*), z nedoločnikom in odvisnikom izraža naklonskost (*Nujno je bilo, da so to storili, Ni mogoče priti pravočasno*) in vrednotenje (*Grdo je, da tega nisi povedal, Težko je živeti v takih razmerah*), s smiselnim osebkom v dajalniku pa fizično ali psihično stanje oseb (*Na toplem nam je prijetno*). Pridevniki v omenjenih pomenih tudi v strukturah z nedoločnikom¹⁵² in stavkom v osebki vlogi formalno sovpadajo s prislovi, čeprav opravljajo pridevniško vlogo.¹⁵³

Avtorica meni, da so tudi pridevniki v povedkovi funkciji pogosto nadomestljivi s samostalniki, glagoli in prislovi, zamenjava pa lahko ima (drugačno) stilno vrednost. Pridevnik z določenim pomenom lahko opravlja isto vlogo kot povedkov glagol, tj. izraža razmerja med osebkom in drugimi stavčnimi členi, ne izraža pa dejanj.

Zanimiva je tudi avtoričina opredelitev povedkovnika, saj mu pripisuje zgolj skladenjsko in ne besednovrstne vloge. Predlaga namreč, da bi »izraz predikativi [...] za pridevnike tipa [*dolžen*],¹⁵⁴ za izpeljanke iz pridevnikov na -o, za samostalniške izraze oziroma prislove in prislove tipa [*žal, všeč, res, prav*]¹⁵⁵ ipd., ki opravljajo funkcijo vrednotenja, izražajo stanje ali naklonskost, lahko prevzeli, čeprav bi jih glede na morfološke značilnosti po tradiciji uvrščali v ustrezno besedno vrsto.« (Kozlevčar 1971: 12.)

I. Kozlevčar-Černelič se loteva tudi problematike definiranja glagolov, ob katerih se pojavlja imensko povedkovo določilo (Kozlevčar-Černelič 1975/76: 76–81). Ugotavlja, da je opredelitev tovrstnih nepolnopomenskih glagolov zelo kompleksna: »V slovenski jezikoslovni literaturi so se ti glagoli obravnavali različno, predvsem glagol *biti* se je omenjal še posebej.« (Kozlevčar-Černelič 1975/76: 77.) Meni, da bi morali glagol *biti*

¹⁵² V zvezi s tem je presenetljiva avtoričina trditev, da je v stavčnem tipu *Živeti je težko* nedoločnik osebek, »na kar opozarja tudi besedni red v razmerju do [*T*]ežko je živeti.« (Kozlevčar 1969/70: 215.)

¹⁵³ Zanimiva je tudi ugotovitev, da se kot povedkovo določilo lahko pojavi prislov celo v primeru, da kot osebek nastopata zaimka *vse* in *to* (*To je zdaj drugače, Vse je res, kar ste navedli*) (Kozlevčar 1969/70: 215).

¹⁵⁴ Tudi ta definicija opozarja na (desno) vezljivost kot na eno ključnih kategorij, ki besedam omogočajo, da opravljajo funkcijskoskladenjsko vlogo povedkovega določila.

¹⁵⁵ Posegi v citat so, razen enega izpusta, tipografske narave. Pri pridevnikih tipa *dolžen* gre za desnovezljive pridevnike stanja, pri pridevniških izpeljankah na -o pa za izpridevniške prislove.

obravnavati posebej¹⁵⁶ le, če je brezpomenski in je le še nosilec slovničnih kategorij, tj. osebe, števila, časa in naklona. Če pa pomen ima, četudi je zelo splošen, pa sodi v isto skupino kot drugi nepolnopomenski glagoli, v njej pa mora imeti osrednje mesto. Ugotavlja namreč, da ni dileme, da *biti* tvori z določilom en stavčni člen, da pa so o enakih zvezah z drugimi glagoli mnenja različna. Posebno problematični naj bi bili desnovezljivi glagoli, avtorica pravi, da »bi kazalo še razmisliti, kakšno vlogo imajo v okviru prehodnih glagolov sploh in kakšen je odnos njihovega dopolnila glede na povedkovo določilo oziroma predikativni prilastek.«¹⁵⁷ (Kozlevčar-Černelič 1975/76: 81.)

3.2.4 Janez Dular

Dular obravnava samo del povedkovodoločilne problematike. Nedoločnik je po njegovem mnenju večinoma vezavna kategorija, katere slovnične lastnosti so ob omejenih pomenskih krogih glagolov napovedljive. Kot kategoriji z notranjo predikacijo mu je v zvezah osebna glagolska oblika + nedoločnik mogoče pripisati ali sklonsko ali nesklonsko obliko, vendar je nezaznamovana nesklonska. Sklonska oblika nedoločnika ima skladijsko vzporednico v različnih sklonih in predmetnih *da*-jevskih odvisnikih, zato ji na funkcijskoskladijski ravni pripisujemo vlogo predmeta (*Odvadil se je krasti/Odvadil se je kraje, Silil me je piti/Silil me je k pitju/Silil me je, naj pijem*) (Dular 1982: 113, 193). Ob določenih glagolih (tj. glagolih percepcije, op. N. L.) je funkcijskoskladijska vloga nedoločnika povedkovoprilastkovna (*Slišala je ptičko peti*) (Dular 1982: 174).

Drugačno vlogo pa ima po Dularju nedoločnik ob naklonskih in faznih glagolih. Gre za nesklonsko obliko nedoločnika, ki je na funkcijskoskladijski ravni povedkovodoločilni del povedka. Pretvorba v sklonske oblike ni možna (*Moral je krasti /*Moral je krajo*), razen pri faznih glagolih, vendar se s takšno pretvorbo spremeni tudi funkcijskoskladijska vloga določila, povedkovo določilo se pretvori v predmet (*Začnem piti/Začnem s pitjem oz. pitje*). Vlogo povedkovega določila ima nedoločnik tudi ob nekaterih drugih (neglagolskih) povedkovih izrazih (*treba je, nujno je*). Meja

¹⁵⁶ Na podoben način deli glagole, ki imajo ob sebi t. i. dopolnilnik, B. Pogorelec. Glej razdelek 3.3.2.

¹⁵⁷ Večina opisov kaže na to, da nepolnopomenski glagoli niso desnovezljivi. Glej Toporišič 1982: 83–84, 87, Misja 1967: 22, Žele 2001a: 105 ipd. Vendar Toporišič na drugem mestu med nepolnopomenske glagole umešča tudi desnovezljive glagole (*imeti kosilo že skuhan*) (prim. Toporišič 1982: 104, 106).

med povedkovodoločilno in predmetno vlogo nedoločnika ob osebni glagolski obliki je včasih nejasna, saj lahko poteka med različnimi sememi istega leksema (Dular 1982: 193).

Dular pojasnjuje tudi, da je izključno vezavna oblika tudi namenilnik. Napovedljiva je iz slovarske podstave zelo omejenega kroga glagolov. Njegova sklonska ustreznica so predložni skloni, vendar se pri njih vezavnost zaradi prevelike variantnosti možnih predložnih sklonov, katerih izbira ni odvisna od glagola, ampak od samostalniške besedne zveze, izgublja (*Grem delat/na delo, Grem počivat/k počitku*), zato gre za primične elemente. Na funkcijskoskladenjski ravni namenilnik zaseda vlogo prislovnega določila namena (Dular 1982: 113, 115, 193).

Povedkova določila glagolsko-imenskih povedkov Dular omenja pri vezavi frazeoloških glagolov. Najizrazitejši skupini, v katerih takšna povedkova določila nastopajo, sta multiverbizacijske zveze s pomensko zelo splošnimi glagoli (oz. njihovimi različnimi pomeni) in klišeizirani tropi. Avtor meni, da glagoli v prvi skupini zaradi zelo pogostega nastopanja v različnih zvezah izgubijo ves predmetni pomen, postanejo kopule in so le še nosilci slovničnih kategorij. Njihov predmetni pomen kot povedkova določila največkrat dopolnjujejo izglagolski ali izpridevniški samostalniki v tožilniku (*imeti vpliv, delati greh, izvajati pritisk*).¹⁵⁸ Vlogo povedkovega določila klišeiziranih tropov pa največkrat opravljajo nekdanji predmeti oz. nevezavna prislovna določila (*pokazati pete, dati vetra, izbiti iz glave, vbiti v glavo, pihati na dušo, položiti na srce, buditi upanje*)¹⁵⁹ (Dular 1982: 132–133).

¹⁵⁸ Tudi Toporišič pravi, da je pri t. i. frazeološki vezi, tj. zvezi glagola z zelo splošnim pomenom s posebnim notranjim predmetom (*delati greh*), glagolski pomen oslabljen v smeri k vezi, zato je tožilnik ob njem povedkovodoločen (Toporišič 2000: 615).

¹⁵⁹ Nenavadno je (glede na njegovo opredelitev vezave), da Dular v razvrstitvi glagolov glede na sistemske možnosti vezave v slovenščini (upoštevata zlasti izrazno in pomenskoskladenjsko pa tudi funkcijskoskladenjsko raven), povedkovodoločilne funkcijskoskladenjske vloge imenskih besed sploh ne omenja, kljub temu da pravi: »Vezava pa pogosto nastopa že znotraj povedka, in sicer ali med splošnim pomožnim glagolom in samostalnikom v vlogi povedkovega določila [...] ali med naklonskim in faznim glagolom in nedoločnikom [...] ali če imamo v povedku frazeološki glagol [...] (frazeološka vez).« (Dular 1982: 114.) Avtor sicer pojasnjuje, da imenovalniške vezave ne omenja, čeprav jo priznava, zaradi njene predvidljivosti, vendar pa bi pričakovali, da bo opozorjeno na neimenovalniško povedkovodoločilno vezavo. Zdi se, da je Dularjev termin vezava vsaj v določeni meri treba razumeti, kot da opredeljuje tudi pomenskoskladenjsko obveznost, tj. udeleženskost sklonskih oblik (na to kaže tudi raba termina primik) (povedkova določila kot obvezna neudeleženska določila zato niso omenjena). Dokaz za to je npr. avtorjeva trditev: »Mnenje, da je predmet vezavno dopolnilo povedka, se včasih celo preveč posplošuje. K problematizaciji tega mnenja nas med drugim napeljujejo vprašanja v zvezi s prostim [dajalnikom].« (Dular 1982: 114–115.). Na drugem mestu namreč Dular pravi: »Za izhodiščne, slovarsko predvidene vezavne oblike v slovenščini štejemo[:] a) gole sklone [...]; b) predložne sklone

3.2.5 Olga Kunst Gnamuš

O. Kunst Gnamuš obravnava problematiko povedkovega določila v razpravi o slovnični zgradbi in pragmatični vlogi stavkov, ki imajo v podstavi dve samostalniški besedni zvezi in pomožni glagol *biti* (Kunst Gnamuš 1992/93: 267–280). Na funkcijskoskladenjski ravni so to stavki, pri katerih ena od samostalniških besednih zvez opravlja vlogo osebk, druga pa povedkovega določila. Avtorica pri njihovem definiranju upošteva spoznanja funkcijske, pomenske in strukturalne skladnje.

Določevanje skladske vloge besednim zvezam v stavku po O. Kunst Gnamuš navadno ni problematično, saj glagol s pravili vodenja določi globinska razmerja med njimi, njihove funkcijskoskladske vloge pa urejajo pravila o ujemanju in navezovanju. Skladske sestave stavkov s strukturo samostalniška besedna zveza + pomožni glagol *biti* + samostalniška besedna zveza (v nadaljevanju SZ1 + *biti* + SZ2) pa s temi pravili ni mogoče opisati, saj imajo v podstavi dve samostalniški besedni zvezi, ki druga druge ne vodita. Avtorica zato meni, da so takšni stavki pogosto slovnično dvoumni, zato so tudi njihovi opisi pomanjkljivi. Ne pojasnijo na primer, katera od obeh povedi *Mostar je bil lepo mesto oz. Mostar je bilo lepo mesto* je pravilna in kakšna je pomenska razlika med njima, če sta pravilni obe, ne opredelijo, zakaj se zdi poved *Starši sta oče in mati* nesprejemljiva, čeprav se z opisi ujema ipd. Zato poudarja, da je treba te stavke raziskati tudi s pomenskega in funkcijskega vidika.

Avtorica prevzame Hallidayevo tipologijo pomenske razvrstitve stavkov. Stavke s strukturo SZ1 + *biti* + SZ2 uvrsti v pomensko skupino stavkov, s katerimi izražamo relacijske procese obstajanja. Poznamo dva tipa takšnih stavkov, prisojevalne in istovetnostne. V prisojevalnih stavkih je nosilcu pripisana kakovostna lastnost, pomensko pa ti stavki izražajo, da je 'x član razreda a' (*Ivan je pesnik, Ana je pametna*). V istovetnostnih stavkih pa realiziramo netavtološko istovetnost. A in x sta različni bitnosti, ena je identificirajoča, druga pa identificirana. Pomensko s temi stavki ne izražamo pripadnosti razredu. Razmerje med samostalniškima besednima zvezama je takšno, da ena od njiju zavzame status imena, druga pa vrednosti, tj. pomena, referenta, položaja oz. vloge (*Kralj Henrik je bil kralj Anglije*). Te bitnosti se nato povezujejo ali z

---

[...]; c) odvisnike ([*da*]-jevske, oziralne, vprašalne); č) premi govor; d) nedoločnik; e) namenilnik.« Tudi A. Žele ugotavlja, da gre pri Dularjevi vezavi pravzaprav za vezavno vezljivost (Žele 2001a: 46).

identificirajočo ali z identificirano samostalniško besedno zvezo, razmerje pa je obrnljivo. Temeljna razlika med obema vrstama stavkov je torej v (ne)obrnjivosti. Prisojevalni stavki so neobrnljivi in nesimetrični, istovetnostni pa obrnljivi oz. simetrični. Simetričnost stavkov avtorica definira s sposobnostjo, da obliko pomožnega glagola določata obe samostalniški besedni zvezi.

Razmerja med samostalniškima besednima zvezama v stavkih s strukturo SZ1 + *biti* + SZ2 skuša O. Kunst Gnamuš pojasniti glede na rezultate empirične raziskave tvorjenja, razumevanja in analiziranja teh stavkov pri naravnih govorcih. Ugotavlja, da jih je v slovenščini mogoče ločiti na simetrične (*Mostar je bil/bilo lepo mesto*) in nesimetrične (*Matematika je bila moj največji problem*). Težnja po simetričnosti oz. nesimetričnosti stavka je povezana s konvencionalnimi ali intencionalnimi pomeni besednih zvez oz. s pripadnostjo istim ali različnim duševnim prostorom. Če se duševna prostora obeh samostalniških besednih zvez ujemata, je stavek navadno simetričen, sicer pa ne. Ugotavlja tudi, da za stavčni osebek ponavadi izberemo tisto samostalniško zvezo, ki označuje neko referenco v zunanjem svetu, za povedkovo določilo pa zvezo, s katero izražamo stališče do te reference. Opredelitev funkcijskoskladenjskih vlog je v zelo majhni meri odvisna od besednega reda, bolj odločilno jo opredeljuje pomenska podstava povedi.

Hallidayevo opredeljevanje stavkov s strukturo SZ1 + *biti* + SZ2 na obrnljive in simetrične in neobrnljive in nesimetrične se zdi avtorici ustrezno, vendar pa meni, da se je njegova delitev na prisojevalne in istovetnostne stavke izkazala za neustrezno oz. nepopolno. Pri pomenski tipologiji teh stavkov bo po O. Kunst Gnamuš treba upoštevati še druge pomenske kriterije. Avtorica opozarja tudi, da imajo izrazno enaki stavki s strukturo SZ1 + *biti* + SZ2 različno pomenskoskladenjsko strukturo in pomensko podstavo, zato opisovanje zgolj izraznih in funkcijskoskladenjskih razmerij v njih ni dovolj, ampak moramo za ustrezen opis izhajati iz pomenske skladnje in upoštevati še odvisnost stavkov od sporazumevalnih vlog.

3.2.6 Andreja Žele

A. Žele se s kategorijo povedkovega določila in povedkovnika ukvarja z leksikološko-leksikografskega in vezljivostnega vidika. Povedkovo določilo definira kot obvezno

določilo neudeleženske glagolske oz. povedkovodoločilne vezljivosti. V njenih delih lahko sledimo razvoju njene jezikoslovne misli od natančnejše opredelitve povedkovnika kot besedne vrste do njegove postopne ukinitve in definiranjem povedkovnika kot izključno skladijske in pomenonosne sestavine.

Z leksikološko-leksikografskega vidika A. Žele povedkovnik opiše ob pregledu slovničnih kvalifikatorskih pojasnil, s katerimi je na povedkovodoločilno vlogo besed opozorjeno v *SSKJ* (Žele 2000: 57–65). Ugotavlja, da ta pojasnila niso dovolj natančna, zato besedišče, ki je v slovarju označeno z njimi, glede na pomenskoskladijsko prvotno ali drugotno povedkovo vlogo razdeli na prvotne oz. prave povedkovnike in drugotne oz. konverzne povedkovnike.

Za povedkovnike so torej značilne naslednje lastnosti:

1. Povedkovniki opravljajo funkcijskoskladijsko vlogo povedkovnih določil. Ta vloga je pri pravih povedkovnikih prvotna in prevladujoča, pri konverznih pa drugotna. Pravih povedkovnikov ni mogoče uvrstiti v nobeno drugo besedno vrsto.
2. Povedkovniki izražajo stanje ali lastnost, vezljivi pa tudi različna razmerja oz. odnose. Od tipičnih glagolskih kategorij se ohranjata vezljivost in naklon (tipičen naklonski povedkovnik je npr. *rad*).
3. Povedkovniki ne razvijajo drugih besednih vrst. Imajo nekaj značilnosti prislovov, navadno so nespremenljivi in nepregibni (le izprislovni se stopnjujejo, pridevniški se pregibajo po spolu in številu, samostalniški pa po številu), vendar se vežejo le z vezjo ali skladijsko-pomensko oslavljenimi glagoli.

Leksemi, ki imajo v *SSKJ* slovnično kvalifikatorsko pojasnilo v *povedno-prislovni rabi* (gre zlasti za izpridevniške in izsamostalniške prislove (v morfonološkem smislu) ter nekatere medmete, op. N. L.), imajo po A. Žele drugotno povedkovodoločilno vlogo, saj niti v tvorbeno-pretvorbenem smislu niti skladijskopomensko niso povedkovniki, vendar pa jim pomenskost dopušča tudi povedkovniški skladijski pomen, ki pa ne more biti prvoten ali prevladujoč (*Čudež je bil(o), da je ostal živ, Če se ne vrne, bo joj*). Nekaj leksemov s to oznako pa ima prevladujočo povedkovodoločilno rabo, zato so pravi povedkovniki (*dolgčas, mar, mraz, okej, sram, škoda, tema* ipd.).

Oblikovno-skladenjsko so prvotnemu povedkovniku najbližje izpridevniški prislovi,¹⁶⁰ zato jih avtorica v okviru konverznih povedkovnikov uvršča v posebno skupino. Izražajo različna stanja in razmerja:

1. Stanje v naravi (*zatohlo, sončno, megleno, oblačno, hladno*).
2. Stanje v okolici (*dušljivo, hrupno, nevšečno, nevzdržno, prijetno*).
3. Psihično stanje ljudi (*tragično, mirno, mrtvo, samotno, sijajno, smešno, spokojno, živahno*).
4. Ocenitev ali ugotovitev položaja (*čudno, fantastično, imenitno, koristno, neprijetno, očitno, težavno, značilno, zoprno*).¹⁶¹

V isto skupino uvršča še neizpridevniške krajevne in časovne prislove, ki pa so redki (*Danes je prežgodaj*).

Kot najpogostejše konverzne povedkovnike¹⁶² avtorica omenja neizglagolske (ne)stanjske pridevnike (*On je kriv, Jazen je name, Je tečen*), izglagolske samostalnike (*To je bil zanj dogodek, Odkritosrčnost je zame ukaz*), manj pogosto pa povedkovodoločilno vlogo opravljajo neizglagolski samostalniki (*To je dejstvo, Vojska je vrag*).

Pravim povedkovnikom A. Žele dodaja še določila pridevniški, samostalniški ali prislovni, in sicer glede na to, katere slovnične (morfo(no)loške) kategorije besednih vrst ohranjajo, predvsem glede na obliko povedkovnikov na izrazni ravni. Pridevniški povedkovniki se stopnjujejo in pregibajo po spolu in številu, samostalniški po številu, prislovni pa se stopnjujejo.

¹⁶⁰ Naklonski izpridevniški prislovi, ki izražajo razmerja oz. odnose, so pravi povedkovniki (*gotovo, verjetno*) (Žele 2000: 59, 62).

¹⁶¹ Podobno delitev t. i. brezosebni predikativov imamo že v *Slovenski slovnici ruskega jezika* (Jakopin 1968: 334–335). Avtor jih deli na naslednje pomenske skupine: stanje v naravi, stanje v okolici, psihično stanje človeka, modalno obarvano stanje, ocenitev in ugotovitev položaja in moralna ali etična ocena.

¹⁶² Izjemno pogosti drugotni povedkovniki so po A. Žele tudi metaforična poimenovanja za človeka (navadno s slovarsko stilno oznako). Gre za specificirajoče metafore (*Ta človek je prava kača, On je tič*) (prim. Vidovič Muha 2000: 144–149). Značilni sta dve pomenski skupini: živalska poimenovanja v zvezi s človekom in poimenovanja človeka s telesnim delom (*On je tič, Ta človek je čisto navadna rit, Ta človek je goflja*) (Žele 2000: 62–63).

Najštevilnejši so pridevniški (ker ohranjajo nekatere tipične kategorialne lastnosti pridevnikov, npr. stopnjevanje) povedkovniki, ker izražajo stanjskost. Avtorica jih deli na vezljive izglagolske (*Bil je deležen pozornosti, Dolžan mu je hvaležnost*), njihovo posebno podskupino sestavljajo vezljivi prostomorfemski pridevniški povedkovniki (*Blazna je od obupa, Kar bolan je od sreče*), in nevezljive neizglagolske (*Je prijazen in ljudski, Janez je domač*), njihova podskupina so nepregibni¹⁶³ neizglagolski pridevniški povedkovniki (*flegma, fuč, kaput, nobel, okej, tešč, ad acta*) (*To je sedaj ad acta, On je flegma*).

Številni so tudi prislovni (zaradi tipične nepregibnosti, izjema je stopnjevanje, in oblikotvornih morfemov) povedkovniki (*bot, dolgčas, mraz, larifari, napak, napoti, nared, naprodaj, mar, plonk, prav, prida, res, tema, všeč, zaman, žal*) (*Zdaj sta si bot, Jim je dolgčas, Vse skupaj je larifari*). Kot posebno podskupino avtorica loči naklonske prislovne povedkovnike, ki se pogosto vežejo z nedoločnikom (*gotovo, mogoče, očitno, pomembno, potrebno, nesmiselno, rad, treba, nujno, verjetno*) (*To je skoraj gotovo, Ni mogoče tako delati*).

Samostalniške (pregibni so le po številu, imajo pa tipične oblikotvorne lastnosti) povedkovnike A. Žele deli na: izglagolske (*navada, sram, škoda, škandal, zakon*) (*Kajenje je navada, Bilo ga je sram*), znotraj njih loči prostomorfemske (*reklama za*) samostalniške povedkovnike in samostalniške povedkovnike, ki se zelo frekventno vežejo z nedoločnikom (*veselje, užitek*) (*Hoditi skozi gozd je užitek, Veselje ga je gledati*), in neizglagolske, ki so lahko vezljivi (*kos (komu/čemu), last (koga/česa), tip (koga/česa)*) (*Ni kos nalogi, Avto je last podjetja*) ali nevezljivi (*fakt, luksuz, nonsens, nič, politikum*) (*To je fakt*).

Med prave povedkovnike pa po A. Žele sodijo še izglagolski medmeti (navadno so vključeni v stavčno poved, v nasprotju z drugimi tipičnimi medmeti) (*Če se ne vrne, bo joj*) in nekateri sklopi, ki so zaradi nepredvidljivih besedotvornih postopkov besednovrstno težko določljivi (*On jim je boglonaj, Z njim je bogpomagaj, Misli, da je bogve kdo*).

---

¹⁶³ Pravzaprav gre za pridevnike, ki se sklanjajo z ničto končnico.

O kategoriji povedkovnika razpravlja A. Žele tudi pri obravnavi tipologije pridevniške vezljivosti (Žele: 2001b: 163–195). Izpostavlja zlasti vezljivostne lastnosti neizglagolskih pridevnikov v povedkovi rabi (vezljivost izglagolskih pridevnikov se ne razlikuje bistveno od vezljivosti glagolov, iz katerih so pridevniki nastali, povedkovodoločilna raba pa je zanje značilna) in ugotavlja, da je desna vezljivost eno od ključnih meril, ki iz pridevnikov izloči skupino pravih pridevniških povedkovnikov.

Prvotna oz. prevladujoča povedkovodoločilna vloga navadno povzroči izgubo določenih kategorij (sklon, spol ipd.) in/ali pridobitev novih (spreganje), z oblikovanjem novih pomensko-slovničnih kategorij pa je po avtoričinem mnenju omogočen obstoj povedkovnika kot besedne vrste. Za povedkovnik je bistven specifičen skladijski pomen, ki opredeljuje neko dejansko oz. prisotno lastnostno stanje, besedna oblika (npr. (ne)pregibnost) pa ni relevantna, saj povedkovnik za specializirane skladijske pomene navadno nima specializiranih oblik. Tipičen skladijski položaj povedkovnika je ob brezosebnih okoliščinah, vendar je glede na levo vezljivost relevantna tudi delitev na t. i. osebne in neosebne povedkovnike (*Sem/si/je tiho – Bilo (me) je strah*).

Stopnjo pridevnikove povedkovniškosti A. Žele opredeli v razmerju do stopnje njegove skladijskopomenske utrjenosti v stavčnem položaju za nepolnopomenskim glagolom. Ugotavlja, da so poglobitve slovnične in pomenske kategorije, ki povedkovniškost pridevnika poudarjajo, nesklonskost (tj. neujemalnost, netipična prilastkovna vloga), naklonskost in skladijska pomenskost. Izpostavlja preneseno,¹⁶⁴ širokopomensko in oslABLJENO rabo pridevnikov, saj je pri njih stopnja povedkovniškosti višja. Na pomensko širjenje izhodiščnega morfema, in posledično povedkovniškost, opozarjajo tudi prosti pridevniški morfemi (*Volčji je na denar, Ves mrtev je na klobase*).

Ena najpomembnejših lastnosti, ki stopnjo povedkovniškosti (neizglagolskega) pridevnika zvišuje, pa je po A. Žele desna vezljivost, ki je poleg oslABLITVE pridevniškega pomena eno glavnih meril za navadno povedkovniško rabo pridevnikov. Avtorica zato ugotavlja, da se »z desno vezljivostjo povedkovodoločilnim neizglagolskim pridevnikom odpre možnost prehoda v drugo besedno kategorijo – povedkovnik.« (Žele 2001b: 170.) Zanesljivo merilo za desno vezljivost so prosti pridevniški morfemi, zato

---

¹⁶⁴ Avtorica že v svojih prejšnjih člankih ugotavlja, da je povedkovniškost pogosto vezana na pomenske prenose, s tem pa, zelo pogosto, na dodatno ekspresivnost (Žele 2000: 59).

se lahko pridevniki z obveznimi, leksikaliziranimi prostimi morfemi rabijo le povedkovodoločilno (pri pridevniki z neobveznimi prostimi morfemi pa se stopnja povedkovniškosti zvišuje).

Avtorica ugotavlja, da je v okviru neizglagolskih pridevnikov, ki so potencialno desnovozljivi, največ stanjskih pridevnikov. Pri povedkovodoločilni rabi povedkovniških pridevnikov je zato (razmerno)stanjski pomen prvoten. Drugoten pa je pridevnikov lastnostni pomen, ki izpostavlja nosilca, pri katerem določena lastnost ali ostaja ali pa se razmerno razširi še na druge potencialne udeležence. Pridevniki so v skladijskopomenskem smislu sicer lahko absolutnovozljivi, delnovozljivi ali nevezljivi. Za neizglagolski pridevnik v povedkovi vlogi je značilno, da določenemu samostalniku lastnosti samo prisoja in ne določuje, kot je značilno za pridevnik v prilastkovni vlogi. Pridevnik ima specifičen skladijski pomen, ki določa tudi njegovo pomenskoskladijsko vezljivost – nov skladijski pomen oslabi prvotni pridevniški pomen na raven razmernega skladijskega pomena. S potencialno spremembo pridevnikovih sintagmatskih lastnosti pa je povezano tudi spreminjanje paradigmatskih lastnosti, zato iz pridevnika lahko nastane povedkovnik.

Povedkovo določilo A. Žele obravnava tudi v okviru glagolske vezljivosti (Žele 2001a: 13, 18, 70–72, 105–108, 141–144). O določilih v zloženem povedku pravi: »Tu gre za neudeležensko glagolsko vezljivost v mejah [povedja] oz. povedka ob [nepolnopomenskih/pomožniških glagolih] (najtipičnejši so fazni in naklonski glagoli z nedoločniki in namenilniki) in ob [pravem pomožniku *biti* s sklonskimi/prislovnimi določili], ki so stavčnočlensko [povedkova določila]; to so lahko t. i. pravi povedkovniki, samostalniške/izsamostalniške, pridevniške/izpridevniške in prislovne besede, ki so del povedka in določajo njegov pomen.«¹⁶⁵ (Žele 2001a: 105–106.) Neudeležensko glagolsko vezljivost avtorica imenuje tudi (neudeleženska) povedkovodoločilna vezljivost. Na izrazni ravni se lahko udejanja z ujemanjem, vezavo ali primikom (Žele 2001a: 13, 18). Značilno je, da se pri neudeleženski povedkovodoločilni vezljivosti vezljivost razdeli glede na ravni – nepolnopomenski glagol usmerja strukturoskladijsko vezljivost, polnopomenski glagol (ter tudi

---

¹⁶⁵ Vse spremembe v citatu, označene so v oklepajih, so le tipografske narave.

povedkovodoločilni imenski del, op. N. L.) pa določa pomenskoskladenjsko vezljivost (Žele 2001a: 143).

Kot posebno podskupino povedkovih določil z nepredmetno prostorsko-časovno-načinovno vrednostjo A. Žele navaja pomenskoskladenjsko obvezna prislovna določila ob faznih glagolih (*začeti se, odvijati se, izbruhniti*) in nepolnopomenskih glagolih ravnanja s pomenom načina (*obnašati se, delati se, zdeti se, ravnati*).¹⁶⁶

V zvezi z nedoločniškimi povedkovimi določili avtorica ugotavlja, da gre za nesklonska določila z neko notranjo predikacijo. Povzema Dularjevo trditev, da je nedoločnik skladenjsko oz. funkcijsko sinonimen s skloni,¹⁶⁷ da pa pretvorba v sklonske oblike ni vedno mogoča. Namenilnik je, nasprotno, vedno le vezavna kategorija. Pomembna je tudi avtoričina trditev, da se nedoločnik uporablja ob nepolnopomenskih (naklonskih in faznih) in polnopomenskih glagolih, zato lahko opravlja funkcijskoskladenjsko vlogo povedkovega določila ali predmeta, vendar pa je meja med njima lahko tudi zabrisana (*Boji se tvegati – Ne želi tvegati*).

A. Žele opozarja tudi, da je vezava nedoločniškega določila odvisna od pomena povedkovega glagola (tj. od osebne glagolske oblike), vendar pa sta število in vrsta dopolnil v stavku odvisna od skladenjskopomenskih lastnosti nedoločnika.¹⁶⁸ Ta lahko nadaljnja nedoločniška določila veže, dokler v tej t. i. verižni vezljivosti (npr. *Brat se je odločil začeti voziti avto*) ne nastopi nedoločnik, ki se ne veže z drugim nedoločnikom, ampak odpira skladenjska mesta le za samostalniška določila. Verižna vezljivost nedoločniških določil po A. Žele odkriva tudi skladenjska razmerja med pomensko

¹⁶⁶ V kasnejših razpravah (prim. Žele 2003b: 9) avtorica ugotavlja, da je glede na stopnjo pomenske oslabilnosti oziroma izpraznjenosti teh glagolov povedkovniškost prislovnih določil vprašljiva.

¹⁶⁷ Podobno definira nedoločnik in namenilnik tudi M. Križaj-Ortar, saj pravi, da lahko kot sklonska določila nastopajo samostalnik, predložna zveza, namenilnik, nedoločnik ali stavek (Križaj-Ortar 1989: 138–139).

¹⁶⁸ O glagolih z nedoločniškim določilom piše s tvorbeno-pretvorbenega vidika M. Bolta. Ugotavlja, da je v tem pristopu nedoločnik opredeljen kot stavčna zgradba, upoštevano pa je tudi njegovo (na površinski ravni neizraženo) osebko mesto. Zanimiva je avtoričina ugotovitev, da pozna slovenščina nadzorovalne glagole. Ti zaradi podrejanja pravilu nadzora neizraženemu osebku nedoločnika pripišejo tudi referencialno oznako nadzorujoče samostalniške zveze (tj. vzpostavi se istovetnostni odnos med osebkom glavnega stavka in osebkom nedoločniškega stavka) (*Peter je nameraval oddati poročilo*). Drugačni so dvigovalni glagoli, ki svojemu površinskemu osebku udeleženske vloge ne pripišejo, ampak mu jo podeli nedoločniška glagolska zveza. Ti nedoločniki torej dvignejo svoj neizraženi osebek v osebek nadrednega stavka, pri tem pa postane površinsko izražen (*Špela utegne oddati poročilo* 'Špela bo verjetno oddala poročilo'). Proces dvigovanja je mogoč, ker je nedoločnikova osebko samostalniška zveza premeščena v položaj, v kateri ji je sklon pripisan, vendar pa ne dobi nove udeleženske vloge (Bolta 1986: 324–330).

popolnimi in nepopolnimi glagoli, saj poteka vezava nedoločniških določil v smeri od pomensko nepopolnih k pomensko popolnim. V zvezi z nedoločniško verižno vezljivostjo govori avtorica z vidika stavčnih vzorcev še o razširjenem prostem stavku, saj so glagoli, ki odpirajo mesta za nedoločniško vezavo, izvorno dvovezljivi,¹⁶⁹ nadaljnja vezljivost oz. vezavnost nedoločniških določil pa od izhodiščnega glagola ni neposredno odvisna.

V nadaljnjih razpravah A. Žele opažamo postopno zanikanje povedkovnika kot besednovrstne kategorije (Žele 2003b: 3–16; 2003c: 143–150). Avtorica meni, da je obravnava povedkovnika smiselna le na funkcijskoskladenjski (in pomenskoskladenjski) ravni, saj priložnostna pomenskoskladenjska raba ne more biti besednovrstno odločilna. Oblikovno in pomensko je povedkovnik nestalen, kar onemogoča njegovo besednovrstno osamosvojitvev in opredelitev. Nebesednovrstnost povedkovnika po njenem mnenju posredno potrjuje tudi uvrščanje nedoločnika in opisnega deležnika v to kategorijo,¹⁷⁰ težko uvrstljivi pa so tudi naklonski izrazi (*rad, treba, lahko* ipd.). Ugotavlja tudi, da bi bilo možno tudi besede, ki jih večina opisov uvršča med prave povedkovnike (*všeč, mar, žal, škoda, dolgčas* ipd.), (vsaj razvojno) uvrstiti med druge besedne vrste (*dolgčas, mar* kot samostalnik, *žal* kot pridevnik ipd.).

S povedkovnikom po avtoričinem mnenju navadno izražamo aktualno trenutno stanjskost. Kadar beseda nastopa v povedkovi rabi, so izražene oz. poudarjene samo nekatere njene pomenske sestavine, zato je povedkovnik samo pomenska determinanta povedka. Njeno funkcijskost in še ne besednovrstnost (povedkovnik je po A. Žele le vmesna stopnja leksikalizacije v drugotne pomene (*Bolnik je ves trhel*)) posredno potrjuje tudi vezljivost, saj veže pomenskoskladenjske lastnosti povedkovnika, tj. stanjskost, dejanjskost in posledično lastnost, na povedkovo vlogo.

A. Žele meni, da je povedkovnik v primerjavi z drugimi besednimi vrstami glede na oblikoslovna in skladijska merila nezaznamovan, zato je pogosto opredeljen kot zelo heterogena skupina besed z isto skladijsko vlogo. Zaradi kategorialnih lastnosti

¹⁶⁹ Izjema so osebne glagolske oblike ob t. i. dvigovalnih glagolih.

¹⁷⁰ Tudi A. Vidovič Muha opozarja, da je samo razvrstitvena definicija povedkovnika kot besede za vezjo povzročila, da je ta besedna vrsta zelo obsežna in heterogena. Meni, da so zaradi takšne definicije opuščene nekatere pretvorbene zmožnosti (*Tone je učitelj* 'Tone je učiteljski' (povedkovnik) – *Tone je učitelj* 'Tone opravlja poklic učitelja' (samostalnik)) (Vidovič Muha 1984: 151).

besednih vrst, ki jih vključuje oz. ohranja, ga avtorica natančneje označuje še z dodatno oznako pridevniški, samostalniški, prislovni ipd.¹⁷¹ Ravno izoblikovanje nove kombinacije pomensko-slovničnih kategorij (zaradi izgube določenih kategorialnih lastnosti in pridobivanja novih) omogoča obstoj povedkovnika kot posebne funkcijskoskladenjske kategorije,¹⁷² hkrati pa prihaja do leksikalnega osamosvajanja povedkovnika. Oblikoslovnoskladenjsko in strukturoskladenjsko so po njenem mnenju najbližje povedkovniški rabi izpridevniški prislovi.

Pri funkcijskoskladenjskem določanju povedkovnika, zlasti v stavkih z *biti* kot vezjo, je treba upoštevati še členitev po aktualnosti in pomen. A. Žele po O. Kunst Gnamuš in drugih funkcijskih jezikoslovcih povzema spoznanje, da glede na pomen besed v *biti*-stavku prisodimo funkcijskoskladenjsko vlogo osebk besedi, ki jo po pomenskih lastnostih lahko opredelimo z oznako 'konkretno', povedkovnik pa je beseda, ki ima pomensko lastnost 'vrednotenje'. Gre za razmerje osebek : povedkovnik = določano : določujoče. Določujoče je v povedi vedno pomensko poudarjeno, zato se v zaznamovanem besednem redu pojavi na začetku povedi.

Najnovejši prispevek A. Žele o povedkovniku, ki povzema in dopolnjuje vse njene dosedanje opise, kot bistveno izpostavlja pomenskoskladenjsko raven (Žele 2004a: 33–42). Avtorica pravi, da je povedkovnik »ubesedena skladenjska kategorija s stalno in zato tipično skladenjsko vlogo za glagolskim pomožnikom – v zloženem povedku je povedkovnik pomenonosna prvina.« (Žele 2004a: 33.)

Termin povedkovnik je po avtoričinem mnenju ustrezen tako s pomensko- kot strukturoskladenjskega ter izraznega vidika, ker sta besedi določilo in dopolnilo pomensko že zasedeni, v vezljivostni terminologiji namreč z njima označujemo pomenskoskladenjsko (ne)obveznost udeležencev in okoliščin – povedkovnik pa ne določuje drugih besednih vrst in ne pojasnjujejo njihovih lastnosti, ampak si kategorije s veznim glagolom razdeli. Ker pri njem nobena kategorialna lastnost ni obvezna in ker se ne sklanja oz. sprega, ga A. Žele opredeljuje zgolj kot "pomenskoskladenjsko

¹⁷¹ Pripominja tudi, da se v tem smislu ponuja primerjava z zaimki kot pridevniško, prislovno in samostalniški podvrsto in števniko kot pridevniško podvrsto (Žele 2003c: 146). Ali naj torej tudi povedkovnike razumemo kot podvrsto samostalniške, pridevniške, prislovne besede in medmeta?

¹⁷² Prim. Žele 2001b: 164, 170, kjer avtorica različnokategorialnost navaja še kot razlog za obstoj povedkovnika kot besedne vrste.

kategorijo", "kategorijo povedkove rabe" ali "povedkovo kategorijo stanja/lastnosti". Takšno opredelitev upravičuje tudi primerjalnojezikoslovni vidik, tako v slovanskem kot neslovanskem jezikoslovju je povedkovnik največkrat označen s kategorijo predikativnosti, in sicer na pomenskoskladenjski ali funkcijskoskladenjski ravni. Besednovrstni kategoriji povedkovnika se po avtoričinem mnenju približuje le nekaj razvojno heterogenih, besednovrstno neopredeljenih besed (*všeč, mar, mraz, žal, prav, lahko, treba, škoda ipd.*).

3.3 Povedkov prilastek

3.3.1 Jože Toporišič

V *SKJ 1* Toporišič ugotavlja, da prilastka nimajo samo osebek, predmet in prislovno določilo, ampak tudi povedek, povedkovoprilastkovno rabo pa kot prvi zamejuje na položaj ob polnopomenskem glagolu – opozarja namreč, da se povedkov prilastek uporablja »ob glagolih, ki so lahko že sami povedek.« (Toporišič 1965: 70.) Tak prilastek je lahko gol ali priredno oz. podredno zložen (*Sava teče motna, Sava teče motna in blatna, Sava teče vsa motna*). V *SKJ 3* ugotovitve iz *SKJ 1* še eksplicira: »Pomensko popolni glagoli imajo lahko povedkov prilastek[.]« (Toporišič 1967: 187.) Dodano je še pojasnilo, da se povedkov prilastek pri glagolih brez desne vezljivosti v sklonu, spolu in številu ujema z osebkom (*Sava teče motna, Sosedov se je vrnil iz tujine siromak*), pri desnovezljivih glagolih pa s predmetom¹⁷³ (*Očeta so našli mrtvega, Sosedovi imajo vole rejene, Sosedu tudi mrtvem ni mogel odpustiti prizadejane krivice*). Odnosnica povedkovega prilastka je po Toporišiču osebna glagolska oblika (Toporišič 1967: 189, 200). *SKJ 4* (Toporišič 1971: 183) prinaša še ključno spoznanje, da skladenjsko vlogo pridevnika določa njegov položaj v stavku (*Ima elegantno ženo – Ženo ima elegantno*).

V *Slovenski slovnici* obravnava Toporišič povedkov prilastek kot nesamostojni stavčni člen, ki je del povedka (Toporišič 1976: 249, 281). Pomensko je ta kategorija del

---

¹⁷³ Orešnik in B. Pogorelec ugotavljata, da so ugotovitve nepopolne, saj pri levovezljivih glagolih zlasti ujemanje v sklonu ni obvezno (*Dobrega srca je odpustil tudi to, Vseh srečnih je prišlo na stotine ljudi*), pri desnovezljivih glagolih pa se povedkov prilastek lahko ujema tudi z osebkom ali kakšno drugo samostalniško besedno zvezo (*Izčrpani od dolgega iskanja so našli izgubljenega otroka vsega premraženega, Vrnili se je z zdravjem že načetim*) (Pogorelec 1972: 316, Orešnik 1996: 256).

smiselnega stavka, ki osebkovi ali predmetni zvezi, morda pa tudi prislovnodoločilni,¹⁷⁴ pripisuje priložnostno oz. fakultativno lastnost. Ker povedkov prilastek pojasnjuje samostalniško besedno zvezo naknadno, ga lahko razvijemo v samostojen stavek ob glagolu *biti* (*Sava teče, Je motna. → Sava teče motna*) (Toporišič 1976: 462–464). Povedkov prilastek je oblikovno odvisen od osebkovi ali predmeta. V imenovalniku je, kadar določa osebek, če pa pojasnjuje predmet, je v katerem od drugih sklonov, ki jih zanj predvideva povedek. Kot povedkov prilastek lahko nastopata¹⁷⁵ pridevniška (*Domov je odšel ves blaten*) ali samostalniška (*Jure se je od vojakov vrnil cel možak*) besedna zveza. Obe sta lahko predložni (*Spoznali smo te za pridnega in poštenega, Spoznali smo te za pridnega delavca in velikega poštenjaka, Izvolili so ga za predsednika, Imela sem te za poštenjaka, Proglašamo vas za zmagovalca*) ali vezniški (*K vam prihajam kot poslanec, Opisujejo ga kot zanesljivega*). V isti funkcijskoskladenjski vlogi lahko nastopajo tudi druge vrste zveze, možni pa so tudi stavčni povedkovi prilastki¹⁷⁶ (Toporišič 1976: 509) (*Videla sem te iti domov, Videla sem te, ko si bežal v gozd*).¹⁷⁷

Nova slovenska skladnja (Toporišič 1982: 103) prinaša spoznanje, da je glavni kriterij je za ločevanje med povedkovim določilom in povedkovim prilastkom v stavku to, ali je stavek mogoče smiselno razstaviti na dve obvestilno samozadostni enoti (*Hoditi, Biti bos → Hoditi bos*). (V drugem stavku se mora pojaviti ista samostalniška besedna zveza kot v prvem in povedkovo določilo ob glagolu *biti*, op. N. L.) Če je takšno razvezovanje možno, gre za povedkov prilastek, sicer pa za povedkovo določilo. Avtor ugotavlja tudi, da so določene strukture dvoumne, da se lahko nanašajo na različne samostalniške

¹⁷⁴ Kot povedkov prilastek, ki pojasnjuje prislovno določilo, je najbrž treba razumeti prilastek v oklepaju navedenega zgleda *Moj oče je hodil v obleki še platneni* (prim. Toporišič 1976: 464).

¹⁷⁵ Toporišič navaja precejšen nabor tipološko raznovrstnih zgledov povedkovega prilastka, vendar gre večinoma za strukture, ki jih v vseh drugih opisih opredeli kot povedkovodoločilne. Na to opozarja že pripomba v drugi izdaji slovnice, da je te primere (tj. primere, v katerih povedkov prilastek uvaja prosti morfem *za*, op. N. L.) bolje imeti za povedkova določila (Toporišič 1984: 488). Avtor pojasnjuje, da je v prvi izdaji slovnice na podlagi članka B. Pogorelec (1972: 315–327) prišlo »do delnega, nepotrebnega, omahovanja, tako da se med primeri za glagole s povedkovim prilastkom navajajo tudi taki, ki imajo v resnici povedkovo določilo.« (Toporišič 1982: 105.)

¹⁷⁶ Kot strukture, ki lahko nastopajo kot povedkovi prilastki, avtor navadno omenja le pridevniške in samostalniške besedne zveze: »Nekateri glagoli se lahko rabijo s samostalniško in pridevniško frazo, ki bi jo samo lahko rabili kot povedkovo določilo glagola *biti*.« (Toporišič 1976: 473.)

¹⁷⁷ Na drugem mestu sicer beremo, da je povedkov prilastek s povedkom (mišljen je glagol v povedku, op. N. L.) povezan pomensko, saj kategorija natančneje določa povedek. Avtor opozarja tudi, da v primerjavi s povedjo *Sava teče motna* pri povedih *Sava teče* in *Je motna* ne gre za popolno ustreznost (Toporišič 1976: 483). Zrelativizira tudi svojo trditev, da je povedkov prilastek v imenovalniku, če pojasnjuje osebek, saj navaja zgled *Domov se je vrnila veselega srca* (prim. Toporišič 1976: 487).

besedne zveze, zato jih je mogoče imeti za povedkove prilastke ali ne (*Čuditi se ljudem dobrega srca*) (Toporišič 1982: 104). Povedkov prilastek je po Toporišiču lahko:

1. Osebkov (*teči moten, umreti mlad, hoditi bos, odraščati zanemarjen*).
2. Smiselnega osebkov (*mlademu (se sanjati), (zmanjkovati vode) pitne, (trgati po ušesih) že tako vseh ubogih*).
3. Predmetni v različnih sklonih (*bati se učitelja slabo razpoloženega, naveličati se moža čemernega, najti koga mrtvega, spoznati žensko nosečo, hrepeneti po domovini svobodni*).

V 4. izdaji *Slovenske slovnice* avtor še vedno pojasnjuje, da imajo povedkov prilastek lahko vsi polnopomenski glagoli, izvzeti pa so goli pomožni glagoli (Toporišič 2000: 589). Iz tega je mogoče sklepati, da lahko imajo povedkov prilastek tudi nepolnopomenski glagoli, če so del povedka, na kar kaže tudi Toporišičev zgled povedkovoprilastkovne rabe pridevniških besed *Sit in suh je dojenček zadovoljen* (Toporišič 2000: 344). Druge trditve o povedkovem prilastku so večinoma enake kot v prejšnjih opisih, le da so zgledi stavkov s povedkovim prilastkom in povedkovim določilom enaki oz. istovrstni, določeni pa so v različnih poglavjih knjige različno, kar razločevanje med obema strukturama še dodatno otežuje. Enaki oz. istovrstni zgledi so tako npr. *Imenujemo vas za tajnika naše organizacije, Izvolili so ga za predsednika, Poznal sem te kot reveža, Za norca me imajo, Priznavali smo ga za/kot genija* ipd.

3.3.2 Breda Pogorelec¹⁷⁸

Pri obravnavi povedkovega prilastka se B. Pogorelec (Pogorelec 1972: 315–327; 1974/75: 120–122¹⁷⁹) naslanja na spoznanja zlasti češkega jezikoslovja in pod njegovim vplivom za poimenovanje te kategorije (skupaj s delom struktur, ki jih slovensko jezikoslovje navadno umešča med povedkova določila) uvede izraz dopolnilnik. Meni, da povedkov prilastek razvija stavčni vzorec drugače kot drugi stavčni členi. Izraz povedkov prilastek namreč pove, da ta kategorija določa po eni strani povedek, po drugi strani pa samostalnik ne glede na njegovo skladijsko vlogo (osebek, predmet,

¹⁷⁸ B. Pogorelec v razpravi o povedkovem prilastku natančno opredeli še razmerja med glagoli, ki jih slovensko jezikoslovje opredeljuje kot nepolnopomenske, zato avtoričinega razmišljanja o glagolsko-imenskem povedku v prejšnjem razdelku nismo posebej izpostavili.

¹⁷⁹ Druga razprava se od prve minimalno razlikuje le v poimenovanju kategorij. Namesto skupnega izraza dopolnilnik za dopolnilnike ob glagolih popolnega pomena in dopolnilnike ob glagolih nepopolnega pomena B. Pogorelec za prvo kategorijo uvede termin dopolnilnik, za drugo pa povedkov prilastek.

prislovno določilo). V besedilih deluje kot intenzifikator, saj po svoji osnovni vlogi zgoščuje pomene.

Povedkov prilastek je po avtorici kategorija, ki razvija povedek postopno, če je ta izražen s polnopomenskim glagolom, zato je njegovo določanje fakultativno in ne obvezno, kot je določanje povedkovega določila pri nepolnopomenskih glagolih. Drugim stavčnim členom je podoben zato, ker je lahko gol ali pa priredno ali podredno razvit, loči pa ga lastnost, da določuje v dveh smereh.¹⁸⁰ Ker razvija tudi povedek, se po svoji vlogi približuje prislovnemu določilu načina, ker pa je pogosto izražen s pridevniško besedo, se oblikovno od njega razlikuje zaradi ujemanja s skladijskimi samostalniki v stavku. Pri drugih strukturnih tipih je povedkov prilastek izrazno raznolik, ujemanje je v teh primerih le potencialno.¹⁸¹

Povedkov prilastek je del povedkove besedne zveze. B. Pogorelec ugotavlja, da gre za kategorijo, katere najznačilnejši lastnosti sta postopno ter fakultativno razvijanje stavčne strukture in sorazmerno svobodna umestitev v stavek. Ker so druge lastnosti povedkovega prilastka zaradi izredno raznolike izrazne podobe kategorije drugotne, lahko pogosto ugotovimo, da oz. ali gre pri določeni strukturi za povedkov prilastek, le s pretvorbo. Pri pretvorbeni obliki je povedkov prilastek vstavljen kot del povedka nekakšnega pojasnjevalnega, tj. skladniškega, stavka v osnovno stavčno zgradbo, tj. v matrični stavek (*Aleš je pokimal nekoliko zamišljen* → *Aleš je pokimal*, (*On je bil nekoliko zamišljen*). Pretvorbena pravila določajo opustitev morfemov in prilagoditve kategorije razmeram v matričnem stavku ter njen položaj v njem, tj. mesto, kamor je povedkov prilastek v stavčno zgradbo mogoče vstaviti.

B. Pogorelec loči dva osnovna tipa povedkovega prilastka oz. dopolnilnika:

1. Neobvezni dopolnilnik (povedkov prilastek) ob polnopomenskih glagolih.

---

¹⁸⁰ Podobno ugotavlja tudi Dular: »Zelo zapleten način izražanja skladijske odvisnosti imamo pri povedkovem prilastku. Videti je, da od osebk ali predmeta poteka ujemanje v spolu in številu, hkrati pa od povedka vezava [...] Ker pa povedkov prilastek ni predviden iz individualnih slovarskih lastnosti povedkovega glagola, temveč nastane s prostim druženjem, je njegova vezavnost (in celotna vezljivost) samo pogojna.« (Dular 1982: 115.) Isto potrjuje še trditev, da »bi bilo [v zvezi s povedkovim prilastkom] primerneje govoriti o dvojnem učinku enojne vezave ([*Našli so ga mrtvega*]) kot o dvojni vezavi.« (Dular 1982: 125.)

¹⁸¹ B. Pogorelec vsem povedkovim prilastkom implicitno podeljuje status pridevniške besedne zveze, saj pojasnjuje, da lahko tudi pri nepridevniških ugotovimo "skrito" ujemanje preko kake zamišljene pridevniške besede, s katero lahko zvezo razložimo (prim. Pogorelec 1974/75: 121).

2. Dopolnilnik (povedkov prilastek) ob nepolnopomenskih glagolih (razen ob glagolu *biti*), pri katerih je tako dopolnilo obvezno.

Drugi tip povedkovega prilastka prišteva slovensko jezikoslovje navadno k povedkovemu določilu, B. Pogorelec pa meni, da je prava kopula le glagol *biti*, zato se lahko povedkovo določilo pojavi le ob njem. Povedkove prilastke ob nepolnopomenskih glagolih dokažemo z enako pretvorbo kot pri povedkovih prilastkih ob polnopomenskih glagolih, le da je pretvorba včasih nekoliko neobičajna. Navadno pa pretvorbeni postopek niti ni potreben, ker je povedkov prilastek ob nepolnopomenskih glagolih obvezna sestavina glagolskega povedka in je oblikovno določen z glagolsko vezavo.

Avtorica ugotavlja, da nastopa povedkov prilastek ob nepolnopomenskih glagolih v različnih sklonih:

1. Povedkov prilastek v imenovalniku imajo glagoli *postati*, *zdeti se*, *videti* (*Postal je popustljivejši*, *Zdel se je vesel*).
2. Z imenovalnikom in tožilnikom se vežejo glagoli *čutiti se*, *pokazati se* (*Čutil se je nepoklican/nepoklicanega*, *Pokazal se je zopet močan in velik/močnega in velikega*).
3. S predložno zvezo *za* + tožilnik se vežejo glagoli *imenovati za*, *izvoliti za*, *poklicati za*, *napraviti za*, *nameniti za*, *roditi za*, *klicati za*, *imeti za* (sem sodijo tudi povedkovi prilastki ob vzporednih glagolsko-imenskih povedkih *biti imenovan za*, *biti izvoljen za*) itd. (*Imenovali so ga za predsednika*, *Imam te za sposobnega*, *Imenovan si za predsednika*).
4. S tožilnikom se vežejo glagoli *imeti*, *pustiti* itd. (*Oči pa bo imel črne*, *Pustila ga je odprtega*).
5. Z veznikom *ko*, *kot*, *kakor* se vežejo glagoli *pokazati se*, *prijaviti se* in nekateri od že navedenih (*Pokazal se je kakor skopuh*, *Prijavil se je kakor strokovnjak*).

Povedkov prilastek ob polnopomenskih glagolih po B. Pogorelec izraža v najširšem smislu okoliščine, v katerih dejanje poteka, in sicer stanje, razpoloženje oseba ali predmeta (teoretično tudi prislovnega določila). Stoji lahko ob vseh povedkih,¹⁸² vendar

---

¹⁸² Avtoričine trditve o tem, ali lahko povedkov prilastek kot razvijajoči člen dodamo kateremu koli glagolu, so nekoliko dvoumne, saj pravi: »Dopolnilnik je samo tisti povedkov prilastek, ki postopno razvija povedek, če je ta izražen s polnopomenskim glagolom.« (Pogorelec 1972: 317.) Na drugem mestu pa beremo: »Odprto je vprašanje, ali se dopolnilniki pojavljajo ob vseh glagolih (kar je teoretično

se najpogosteje pojavlja ob glagolih, ki označujejo stanje (*stati, leteti, živeti, ostati* itd.) in spremembo stanja (*iti, priti, dvigniti se, čutiti* itd.). Kot povedkovi prilastki lahko nastopajo različne besedne vrste in besedne zveze. Največkrat so to pridevniške besede (pridevniki, pridevniški zaimki, števniki, deležniki), samostalniške besede v imenovalniku ter nekaterih drugih sklonih¹⁸³ in zveze s *kot* + samostalnik, včasih pa tudi podredni stavki in druge strukture.¹⁸⁴

V strukturnem smislu so povedkovi prilastki najpogosteje pridevniške besede. Jedro zveze je po B. Pogorelec lahko pridevnik (*Trudne so spale vasi, Bela kakor nevesta se sveti na holmu sveta Trojica*¹⁸⁵), ki ga pogosto razvijajo členki, prislovi in zaimki (*Aleš je pokimal nekoliko zamišljen, Sklanjala se je v temi, vsa drobna*) in vezavna določila (*Včasih je berač odšel, poln ponižnosti*). Prototipični povedkov prilastek je pridevnik *sam* (*Župnik je sam sprevidel*). Povedkovi prilastki so tudi števniki (*Mešele se je prvi znašel, Samo glej, da ne prideta dve nazaj*¹⁸⁶) in zaimki (*Sitno mu je bilo, da bi stopil tak pred njo, blaten in ubog popotnik, Ves sem se bil stresel*), kot njuno podskupino pa bi lahko šteli frazeologizirane zveze, ki pomen poudarjajo, npr. *drug drugega, oba, sam sebe* ipd. (*Prihajala sta drug proti drugemu, Sedeli sta druga drugi nasproti*).¹⁸⁷ V vseh primerih je dokaz povedkovoprilastkovne vloge dokaj prosta razmestitev pridevniške besede v stavek. Povedkovoprilastkovno vlogo opravljajo pogosto tudi deležniki, ki lahko zaradi ohranjanja glagolskih lastnosti tvorijo bolj kompleksne strukture kot neizglagolski pridevniki (*Godilo se mu je, v globoke misli zatopljenemu, kakor v živih sanjah*).

Vlogo povedkovega prilastka lahko opravljajo tudi druge besede in zveze:

možno).« (Pogorelec 1972: 327.) Avtorica trdi tudi: »Vstavlja se lahko [povedkov prilastek] k vsem povedkom.« (Pogorelec 1972: 319.)

¹⁸³ Orešnik se sprašuje, ali neomemba predložnih zvez, ki so pogojene vezavno, pomeni, da jih avtorica umešča med povedkova določila (tj. med povedkove prilastke ob glagolih nepopolnega pomena, op. N. L.) (Orešnik 1996: 259). Vendar B. Pogorelec opozarja, da v predstavitvi zlasti predložne zveze niso bile obravnavane natančno (Pogorelec 1972: 327).

¹⁸⁴ Avtorica kot zglede navaja predvsem citate iz literature moderne. Pri ponazoritvi smo jih včasih nekoliko prilagodili, ne da bi pri tem spremenili njihovo strukturo.

¹⁸⁵ Primer je zanimiv predvsem zato, ker avtorica z njim dokazuje, da je (ne)spremenjen besedni red eden od skladijskih kriterijev za ločevanje povedkovih prilastkov od ujemanjskih obsamostalniških prilastkov (prim. Pogorelec 1972: 321).

¹⁸⁶ Avtorica dokazuje, da se povedek ujema s samostalnikom v višjem slovničnem številu (prim. Pogorelec 1972: 322). Pri ujemanju različnoštevilskih samostalniških in pridevniških zvez torej velja enako pravilo kot pri ujemanju povedkovih določil.

¹⁸⁷ Presenetljiva oz. protislovna je avtoričina trditev, da je »v dopolnilniku [...] le jedro fraze [...], zaradi tega pa frazeologem[a] ni mogoče deliti na dve različni stavčni vlogi.« (Pogorelec 1972: 322.)

1. Samostalniške besedne zveze (*Klical ga je, svojega gospodarja, naj mu gre ..., Ko da nad svojim delom trdno spi, živ spomenik, čuvar, v obupni boli*).
2. Zveze s primerjalnim (tudi naklonskim) *kot, kakor, ko* in samostalniško oz. pridevniško (deležniško) besedno zvezo (*Pa saj sem popolnoma tuj in kakor razbojnik sem vdrl v hišo, Bližale so se cerkvi, ki je kakor pohlevna kura čepela v kotlini na razpotju dveh dolin*).¹⁸⁸
3. Stavek (*Le poglej ga dobro, ko pride, Kakor da je zamišljena, je rekla, Videl ga je, kako je prihajal*).
4. T. i. romanska zveza (gre za samostalniški polstavek, op. N. L.) (*Šel je, roke v žepu, hrbet globoko upognjen, Sončne žarke v laseh, plamene v očeh so šli svojo svetlo pot*).
5. Predložne zveze z *z* (pri zanikanih stavkih pa s predlogom *brez*) (*Zaspala je s solzami, Kot brez besed stojim, brez belih, svetlih sanj*).¹⁸⁹
6. Nedoločnik (*Videl ga je prihajati*).¹⁹⁰

Povedkovoprilastkovno vlogo teh struktur je najpogosteje mogoče dokazati s pretvorbo in s pomočjo sobesedila. Njihova umestitev v stavek je pri nekaterih tipih sorazmerno neomejena, pri drugih pa jih je mogoče vstaviti le na točno določeno mesto.

3.3.3 Janez Orešnik

Pri Orešniku je kategorija povedkovega prilastka, kot jo večinoma razume novejšje slovensko jezikoslovje, imenovana v različnih opisih različno. V zgodnejši fazi (Orešnik 1992: 139–155) ločuje t. i. proste prilastke od povedkovih prilastkov, kasneje (Orešnik 1996: 255–267) pa takšno ločevanje opusti, kot povedkovoprilastkovne pa opredeli strukture, ki jim je prej pripisoval vlogo prostih prilastkov (prejšnji povedkovi prilastki so definirani kot povedkova določila). Določila novega opisa so tudi sicer nekoliko drugačna. Novejši opis je zastavljen tudi kot komentar k opisom povedkovega prilastka pri Toporišiču in B. Pogorelec.

¹⁸⁸ Pri zvezah s *kakor/kot* gre po B. Pogorelec skoraj vedno za povedkov prilastek, za prislovno določilo načina pa le v primeru, da zveza razvija drugo prislovno določilo načina (Pogorelec 1972: 325).

¹⁸⁹ V skladniškem stavku je za te zveze treba predvidevati glagol *imeti* (Pogorelec 1972: 326).

¹⁹⁰ Struktura je med povedkove prilastke umeščena pogojno, saj B. Pogorelec pravi, da bo nedoločniški povedkov prilastek treba razložiti posebej (Pogorelec 1972: 327).

Zvezo ves žalosten v zgledu *Janez je ves žalosten ostal doma* avtor (Orešnik 1992: 139–155) pojmuje kot prosti prilastek, tj. prilastek, ki lahko stoji ločeno od samostalniške besedne zveze, ki jo razvija. Gre za kategorijo, ki je drugačna od povedkovega prilastka, o katerem lahko po Orešniku govorimo le pri tipu *Petra so izvolili za blagajnika, Izkazal se je za koristnega, Poznam te kot poštenega* ipd.

Avtor pojasnjuje, da se prosti prilastek od povedkovega loči v tem, da je po stavku lahko prostih prilastkov več (*Kot prvemu je Janez Petru ves žalosten pismo poslal kar neodprto*), več jih lahko razvija celo eno samo samostalniško zvezo (*Janez je kot prvi, sam in ves žalosten govoril*), medtem ko je povedkov prilastek lahko v stavku le eden. Ob eni samostalniški zvezi se lahko pojavljata tako prosti kot povedkov prilastek (*Janez je kot prvega razglasil za krivega Petra*), prosti prilastek pa lahko uporabimo tudi, če samostalniška zveza ni ubesedena. Glede na notranjo zgradbo so prosti prilastki lahko pridevniške, samostalniške in predložne zveze, pridevniški polstavki, (samostalniške) zveze s *kot* ipd. Navadno se prosti prilastek s samostalniško besedno zvezo ujema v spolu, sklonu in številu, ujemanje povedkovega prilastka pa pogosto ne zajema sklona (*Ti stroji so se izkazali (za) koristne*). Da gre pri zvezah *hrepeneti po domovini svobodni, mučiti se z vprašanji še neodgovorjenimi* za proste in ne povedkove prilastke, dokazuje Orešnik tudi z argumentom, da mestniški in orodniški prosti prilastki predloga nimajo, kljub temu da sta ta sklona sicer vedno predložna.

Avtor ugotavlja, da je povezava med prostim prilastkom in samostalniško besedno zvezo predvsem pomenska. Prosti prilastki so večinoma neomejevalni, zato samostalniški zvezi ob pripisovanju neke (dodatne) lastnosti ne dodajajo podatkov o njeni istovetnosti. Kategorija je pomensko povezana tudi s povedkom stavka, kar se kaže v prilastkovi pomenski podobnosti prislovnim določilom (zglede *Prestrašeni so zbežali* pomeni približno 'Ker so bili prestrašeni, so zbežali') in povedkovim določilom (zglede *Zdrav se je vrnil* bi lahko razlagali kot 'Zdrav je bil, ko se je vrnil'), njena umestitev v stavek pa je sorazmerno prosta. Prototipični prosti prilastki so po Orešniku v vseh jezikih količinski izrazi tipa *ves, cel, oba, vsak* ipd. Ob prostem prilastku t. i. navezovalnega tožilnika¹⁹¹ ne moremo uporabiti (*Les so pustili neočiščen*

---

¹⁹¹ Navezovalni tožilnik ednine je enak roditelju ednine, pojavlja pa se pri eliptični ali samostalniški rabi pridevnikov moškega, in izjemoma srednjega, spola (*Kateri kruh hočete, črnega ali belega?*) (Toporišič 1976: 252–253).

(*neočiščenega)), kar kaže na to, da jedro besedne zveze, v katero prilastek sodi, ni izpuščeno, pri povedkovem prilastku pa je raba navezovalnega tožilnika možna (*Les so razglasili za najboljši/najboljšega*), kar je dokaz za to, da samostalniška besedna zveza, s katero se povedkov prilastek ujema, vendarle ni njegovo jedro.

Glavna razlika med obema prilastkoma pa je, kot trdi Orešnik, pomenske narave. Meni, da lahko v zgledu *To dramo so še neigrano razglasili za najboljšo* prosti prilastek povežemo s tožilnikom v pomensko podstavo 'ta drama je še neigrana', ne da bi bilo to v nasprotju s pomenom celotnega zgleда, enakega postopka pa pri povedkovem prilastku ne moremo izvesti, saj je pomenska podstava 'ta drama je najboljša' glede na zgleđ kontradiktorna. Prosti prilastek stavka lahko razvežemo v priredni stavek, ki ga uvaja zveza *in pri tem* ipd. (*Sava teče motna* → Sava teče in je pri tem motna), povedkov prilastek pa v *da*-stavek, ki (v majhni meri) izraža posledično razmerje (*Vzgojili so ga za poštenega* → Vzgojili so ga tako, da je bil (od takrat) pošten). Zgleđ *Vzgajali so ga kot zvezdnika* pa lahko po Orešniku razumemo v pomenih 'vzgajali so ga, pri tem je bil zvezdnik' in 'vzgajali so ga, da je bil zvezdnik'. Nedoločniški polstavek tipa *Videla sam te iti domov* in odvisnik tipa *Takrat sem te videla, kako si hitel domov* Orešnik glede na potencialno razvezavo uvršča med povedkove prilastke, pomensko podobne zveze tipa *Takrat sem te videla hitečega domov* pa med proste prilastke.

Omeniti je treba še avtorjevo prepričanje, da prosti prilastki ne morejo razvijati samostalniških besednih zvez v povedkovi vlogi, tj. v funkcijskoskladenjski vlogi povedkovih določil. Če se v stavkih z glagolsko-imenskim povedkom pojavijo, se nujno navezujejo na osebek (*Izkušen v mnogih zadevah je Janez odvetnik*).¹⁹²

O povedkovem prilastku Orešnik meni, da »vstopa v skladenjsko vezljivost slovarske enote v svojem povedju, kar se vidi že po okolnosti, da ima taka slovarska enota brez povedkovega prilastka včasih drugačen pomen kakor ista slovarska enota z dodanim povedkovim prilastkom.« (Orešnik 1992: 140.) V zgleđu *Janeza so izvolili za poslanca* je povedkovoprilastkovna pomenska podstava 'Janez je poslanec'. Povedkov prilastek glagolom doda pomen 's takim ali drugačnim dejanjem dati/dajati (redkeje vzeti/jemati) vlogo ali lastnost', neprehodnim pa pomen 's takim ali drugačnim dejanjem

---

¹⁹² Smemo to ugotovitev razumeti kot še en dokaz, da prosti prilastek ni del glagolske besedne zveze oz. da ne opravlja funkcijskoskladenjske vloge povedka?

dobiti/dobivati (redkeje izgubiti) vlogo ali lastnost'. Isti glagoli se navadno lahko pojavijo s povedkovim prilastkom ali brez njega (*Izvolili so poslance – Izvolili so ga za blagajnika*). Za razliko od prostega prilastka gre pri povedkovem prilastku za predvidljiv (vezljivostni, obvezen, op. N. L.) element, katerega podlaga je pomen slovarske enote.¹⁹³ Orešnik predvideva, da se povedkov prilastek, če ima zapis slovarske enote več sklonov, doda tožilniku (*Vzgojili so ga poštenega človeka*) – v tvorjenih slovarskih enotah se lahko spremeni v imenovalnik (*Vzgojen je bil pošten človek*) – če pa slovarska enota tožilnika nima, je položaj povedkovega prilastka nejasen. Tudi v zvezi z notranjo zgradbo povedkovih prilastkov avtor ugotavlja, da ni povsem predvidljiva. Sklon samostalniške zveze, ki ji je povedkov prilastek dodan, se s prilastkom ne ujema vedno (*izkazati se hvaležen/hvaležnega*), izjema je le samostalniška zveza s *kot*, predložna zveza z *v* in *za* pa je vedno tožilniška.

V kasnejšem opisu Orešnik (1996: 255–267) povedkov prilastek opredeli kot nestični prilastek ubesedene ali skrite samostalniške besedne zveze, h kateri sodi, zato ni del glagolske besedne zveze, kot trdijo drugi opisi.¹⁹⁴ Trditev dokazuje z argumentom, da lahko k eni samostalniški zvezi sodi več povedkovih prilastkov, poleg tega pa lahko imajo različne samostalniške zveze vsaj po en povedkov prilastek. Ta kategorija torej ne izraža okoliščin, v katerih dejanje poteka, ampak natančneje določa katero koli samostalniško zvezo, npr. tisto, ki opravlja vlogo povedkovega prilastka (*Vrnil se je z zdravjem že načetim*), in ne le tisto, ki je na funkcijskoskladenjski ravni osebek, predmet in, izjemoma, prislovno določilo, kot ugotavljata Toporišič in B. Pogorelec.

Trditev slovenskega jezikoslovja, da se povedkov prilastek lahko pojavlja le ob polnopomenskih glagolih, Orešnik zavrača. Enega ali več povedkovih prilastkov lahko po njegovem mnenju vsebujejo vsi stavki, če imajo kakšno primerno samostalniško zvezo, ki jo povedkov prilastek lahko razvija. Ugotavlja, da »če že raba povedkovega prilastka v stavku nikakor ni usmerjana od glagola (povedka), slednjega tudi ni treba omenjati v opisu povedkovega prilastka.« (Orešnik 1996: 256.) Trdi namreč, da glagol ne odpira ne obveznih ne neobveznih¹⁹⁵ skladenjskih mest za to kategorijo, ampak

¹⁹³ Več o tem: Orešnik 1992.

¹⁹⁴ Povedkov prilastek je sedaj (prim. Orešnik 1996: 255–267) pojmovan kot to, kar je Orešnik prej imenoval prosti prilastek (prim. Orešnik 1992: 139–155).

¹⁹⁵ Gre za pomenskoscladenjsko (ne)obveznost. S stališča povedkove vezljivosti pa je povedkov prilastek skladenjsko obvezna povedkova neudeleženska sestavina (Žele 2001a: 71).

zanjo odpirajo skladijska mesta, ki so vedno neobvezna, samostalniške besede same. Nenavzočnost povedkovega prilastka stavku zato ne zmanjša sprejemljivosti. Meni tudi, da je Toporišičeva trditev, da je povedkov prilastek, tako kot osebek, predmet in prislovno določilo, neposredno povezan s povedkom, napačna, ampak pojasnjuje, da je povedkov prilastek na pomenski ravni samostojen povedek, tj. stranski povedek ali sopovedek, kar dokazujejo tudi poimenovanja kategorije v drugih jezikoslovjih (v ruskem "dopolnilni povedek", v španskem "napol povedek" ipd.). Na povedkovo vrednost povedkovega prilastka kaže po Orešniku še dejstvo, da je stavek, v katerem se pojavlja, mogoče razstaviti na dva stavka (*Sava teče, Je motna*).

Avtor se strinja z B. Pogorelec, da je povedkov prilastek (pomensko) blizu prislovnim določilom načina, saj ugotavlja, da tudi ti pogosto določajo bolj samostalniško zvezo kot povedek (*Janez je šel zamišljeno – Janez je šel zamišljen*), in zdi se mu, da če se nanašajo na bitja z voljo ali razumom, celo sistemsko nadomeščajo povedkove prilastke. Kritičen pa je do nove terminologije, ki jo je B. Pogorelec vpeljala. Pojasnjuje, da termina dopolnilnik ni mogoče sprejeti, ker poimenuje dve različni kategoriji, ki lahko hkrati nastopata v istem stavku. Poleg tega omenja, da pretvorbena oblika, ki jo je avtorica vpeljala za dokazovanje povedkovoprilastkovnosti struktur, ni uveljavljeno pravilo tvorbeno-pretvorbene slovnice in da takšno razvezovanje ni skladijske, ampak pomenoslovne narave.

Kategorijo, ki jo je Orešnik v zgodnejšem opisu pojmoval kot povedkov prilastek, opredeljuje sedaj kot povedkovo določilo. Ugotavlja, da je ločevanje med obema kategorijama (glede na novejšo ločevanje, op. N. L.) tudi sicer težavno, kar se kaže v tem, da veliko struktur, ki sta jih Toporišič in B. Pogorelec uvrstila med povedkove prilastke, sam uvršča med povedkova določila in obratno. V zvezi z določevanjem funkcijskoskladijskih vlog pravi: »Sicer pa včasih (vsaj meni) ni mogoče povsem zanesljivo izbirati med povedkovim določilom in povedkovim prilastkom, tudi če odmislimo zglede, ki se [...] pustijo tolmačiti na oba načina.« (Orešnik 1996: 264.) Enako omahovanje se po avtorjevem mnenju kaže tudi pri drugih avtorjih.

4 PREDLOG ZA PRILAGODITEV PRIROČNIKA *AAL*

Zastavljeni sistem (površinsko)skladenjskega označevanja navadno prilagajamo tudi glede na izkušnje pri ročnem označevanju. Ker pa zaradi premajhnega števila ročno označenih povedi v korpusu SDT nad tovrstno problematiko nimamo dovolj dobrega pregleda in ker je bil postopek uporabljen že pri pripravi priročnika *AAL*, pomensko-, funkcijsko- in strukturnoskladenjske sorodnosti češčine in slovenščine pa so precejšnje, smo pri predlogu za prilagoditev priročnika *AAL* za označevanje tekstov v slovenščini skušali upoštevati, kolikor je bilo to zaradi specifičnih zahtev avtomatske analize mogoče, obstoječe opise slovenske skladnje.¹⁹⁶

V nadaljevanju bomo zato primerjali jezikoslovne opise skladijskih struktur v priročniku *AAL* in v novejšem slovenskem jezikoslovju. Upoštevali bomo ugotovitve o slovenski skladnji v zvezi s pomensko-, funkcijsko- in strukturnoskladenjsko ter izrazno ravno, občasno pa opozorili tudi na spoznanja sistemsko-funkcijskega jezikoslovja in prikazali, kako na dojetanje, in posledično opis, skladijskih struktur vplivajo sobesedilni elementi. Glede na rezultate primerjave bomo predstavili predlog za prilagoditev priročnika za označevanje za slovenščino. Pristop je problemski. Večinoma bomo izpostavili tiste strukture, ki jim v novejšem slovenskem jezikoslovju na funkcijskoskladenjski ravni pripisujemo vlogo povedka.¹⁹⁷ S prikazom skušamo opozoriti na to, da se bodo podatki, ki jih bomo dobili z avtomatsko analizo površinskoskladenjskih struktur v korpusu SDT, precej razlikovali od podatkov, ki jih dajejo neračunalniško oz. nekorpusno orientirani jezikoslovni opisi.¹⁹⁸

4.1 Predlog za površinskoskladenjsko označevanje predikata

Z označevanjem enostavnega glagolskega predikata se posebej ne ukvarjamo, ker je njegova slovnična oblika skorajda stoddstotno predvidljiva (izjema so morda le redki

---

¹⁹⁶ Primerjali bomo le površinskoskladenjsko vlogo besed, ki jim običajno pripisujemo funkcijskoskladenjsko vlogo, in opredelitev funkcijskoskladenjske vloge istih besed, kot jo razumemo v slovenskem jezikoslovju.

¹⁹⁷ Seveda je bilo mogoče upoštevati samo določen, vendar sorazmerno celovit nabor struktur. Ne ukvarjamo pa se npr. s površinskoskladenjskim označevanjem frazemov v vlogi predikata, ker njihova avtomatska analiza pogosto pravzaprav ni mogoča.

¹⁹⁸ Pri strukturah, ki jih ne omenjamo, se z označevanjem, kot ga predvideva priročnik, strinjamo.

primeri, ko njegovo vlogo prevzema neglagolska prvina, npr. medmet¹⁹⁹), zato tudi pri njegovem avtomatskem površinskoskladenjskem označevanju navadno ni težav. Posebno pozornost pa smo namenili označevanju prostih glagolskih morfemov.

Posebej je treba omeniti le označevanje zanikanih predikatov²⁰⁰ (*Ne bom prišel, Peter ne more priti*). *Ne/ni* je nikalni členek, ki mu slovensko jezikoslovje (prim. Černelič 1991: 82, Jakop 2000/01: 314, Skubic 1999: 232) navadno pripisuje funkcijskoskladenjsko vlogo dela povedka,²⁰¹ čeprav je pri funkcijskoskladenjskem določanju členkov sicer mogoče zaznati previdnost.²⁰² Zato predlagamo, da nikalni členek *ne/ni*, kadar se pojavlja v naslonskem nizu pred »leksikalnim« delom glagola v povedku, tj. kadar je besedni red nezaznamovan, označujemo z analitično oznako AuxV. Za označevanje členka *ne/ni* v strukturah tipa *Pridem ne (na tekmo), jo bom pa spremljal po televiziji*, ko ima nikalni členek tudi poudarjalno vlogo, pa predlagamo analitično oznako AuxY,²⁰³ ker se členek nanaša oz. vpliva²⁰⁴ na celoten stavek.²⁰⁵

¹⁹⁹ Glede na slovenske skladenjske opise imajo takšni medmeti vedno povedkovodoločilno vlogo.

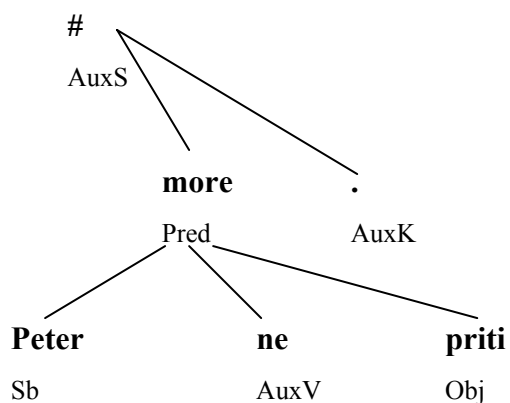
²⁰⁰ V češčini se nikalnica piše skupaj z glavnim delom glagola (kot v slovenščini pri glagolih *nočem, nisem*), zato za njeno označevanje ni predvidena posebna analitična oznaka.

²⁰¹ Enako umestitev ima tudi Toporišič pri prikazu podčrtovanja stavčnih členov (prim. Toporišič 1982: 26). Pri funkcijskoskladenjskem določanju členkov se navadno ravnamo po pravilu, da čeprav členki nimajo funkcijskoskladenjske vloge, jih prištevamo k delom stavčnih členov, ob katerih so ali na katere se nanašajo (prim. Toporišič 1976: 465). Da je nikalni členek del povedka, posredno potrjujejo tudi glagolske oblike *nisem, nočem*.

²⁰² Skubic na primer pravi, da »tudi v primerih, ko kaže, da je členek del fraze, za njegovo skladenjsko funkcijo ni najti imena (prilastek, določilo).« (Skubic 1999: 211.) Od prilastkov in določil se členki ločijo tudi po tem, da niso funkcijsko opredeljeni glede na naravo jedra besedne zveze, zato so od njega povsem neodvisni. Torej niso del besedne zveze, ampak so stavčna funkcija, saj le modificirajo razmerje med povedkom in izbranim delom propozicije (Skubic 1999: 231). Toporišič pa v *Enciklopediji slovenskega jezika* o členu govori kot o "stavčnem nečlenu", ki »v stavku sicer [je], se pa po [njem] ne moremo vprašati.« (Toporišič 1992: 308.)

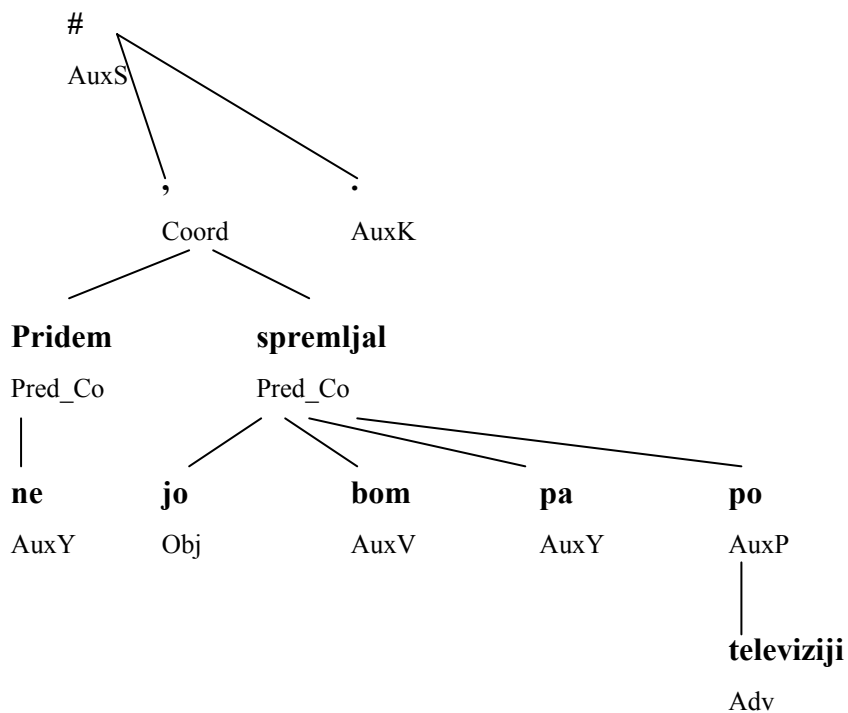
²⁰³ Takšno analitično oznako priročnik *AAL* predvideva (tudi) za t. i. stavčne adverbiale, tj. členke, ki se nanašajo na celoten stavek (večinoma imajo pastavčno vrednost) (prim. Hajič et al. 176–188).

²⁰⁴ Skubic ugotavlja, da Hallidayeva delitev naklonskih adjunktov (kamor Skubic uvršča tudi del slovenskih členkov, op. N. L.) na modalne in opombne (prvi naj bi se nanašali na določen element povedka, drugi pa na celoten stavek) za slovenščino ne velja, ker se ti lahko nanašajo ne le na povedek, ampak na poljubna mesta v stavku (udeležence in okoliščine) (Skubic 1999: 230). Ugotavlja celo, »da njihova stava sploh ni omejena na mesto pred modificiranim delom stavka.« (Skubic 1999: 231.) (Takšni delitvi je mogoče pritrditi, saj se pri ročnem označevanju korpusa velikokrat skorajda ni mogoče odločiti, ali členek modificira ves stavek ali le njegov del, op. N. L.) Glede na to, da predstavljata členka *da* in *ne* skrajna pola modalnosti, tj. njeno najnižjo stopnjo, bi Skubičevo trditev o stavi členkov sicer morali omiliti do te mere, da priznamo polarnima členkoma največjo predvidljivost stavčne stave. Dodaten razlog za označevanje *ne/ni* z analitično oznako AuxY pa je tudi ta, da je nikalni členek v omenjenih strukturah dejansko modifikator propozicije (kadar je le sredstvo zanikanja, je njegova modifikacijska vloga nekoliko manjša). Poleg negativne resničnostne določitve ima namreč zaradi poudarjanja tudi naklonsko vrednost. Več o tem: Smolej 2004: 141–155. Poleg tega Toporišič zanikanje povedka uvršča med stavčno zanikanje (prim. Toporišič 1992: 309), podobno definicijo pa zasledimo tudi v nemškem jezikoslovju in tudi v bolgarskem, kjer so nikalni členki umeščeni med modalne členke, ki imajo vlogo v stavku (povzeto po Černelič-Kozlevčar 1993: 216–217, 221).

Peter ne more priti.

Graf 30: Predlog za označevanje zanikanih predikatov.

Pridem ne, jo bom gledal po televiziji.

Graf 31: Predlog za označevanje nikalnih členkov s poudarjalno vlogo.

²⁰⁵ Glede na pravila označevanja pripišemo členku *ne* v vlogi t. i. osamelega *ne* (*Ti si to vedela, jaz pa ne*) (prim. Toporišič 2000: 501) in kadar je samostojna poved kot odgovor na vprašanje, analitično oznako ExD. Členkovni pastavek *ne* kot del povedi pa dobi oznako ExD_Co (prim. Hajič et al. 1999: 220).

4.1.1 Označevanje prostih glagolskih morfemov

Pravila priročnika za površinskoskladenjsko označevanje so, da bi zadostila kriterijem avtomatske analize jezikovnih podatkov, skrajno formalizirana, zato upoštevajo zlasti izrazno raven. Pri označevanju površinskoskladenjske vloge zaimkovnih prostih glagolskih morfemov (priročnik obravnava označevanje le tega tipa prostih glagolskih morfemov) pa sta upoštevani predvsem pomenskoskladenjska in pomenskoestavinska raven. Takšno usmeritev dokazuje raba posebne analitične oznake za leksikalizirane zaimkovne proste glagolske morfeme, pripisovanje različnih analitičnih oznak prostim glagolskim morfemom v površinskoskladenjsko istovrstnih strukturah glede na udeležence v glagolskem dejanju (*David se je premaknil – Veja se je premaknila*) ipd.

Pravila za označevanje je večinoma mogoče uporabiti tudi za označevanje korpusa slovenskih tekstov, vendar pa moramo z vidika slovenščine opozoriti na nekatere pomanjkljivosti. Pri obravnavi razlik med jezikoslovnimi opisi struktur s prostomorfemskimi glagoli v priročniku *AAL* in novejšem slovenskem jezikoslovju moramo izpostaviti tiste, ki so v glavnem posledica raziskovanja skladenjskih struktur v smeri od izraza k pomenu in poenostavitev zaradi avtomatske analize jezika. Samo včasih pa razlike v opisu kažejo na različno pojmovanje istih jezikovnih pojavov. Z označevanjem prostih morfemov se, če ni navedeno drugače, strinjamo, opozarjamo pa na površinskoskladenjske nerazločevalne poenostavitve²⁰⁶ pri označevanju kategorij, ki jih na površinskoskladenjski ravni najbrž ne bo mogoče opredeliti ustrezno²⁰⁷ (bi pa nanje morda lahko opozorili pri označevanju pomenskoskladenjske ravni – v tem primeru predlagamo, kako spremeniti sistem tektogramatičnega označevanja).

Avtomatsko označevanje površinskoskladenjske vloge prostih glagolskih morfemov je namreč izredno zahtevno, ker se leksikalizirani in neleksikalizirani prosti morfemi v izraznem smislu ne ločijo, prav tako pa jih večinoma ni mogoče ločiti glede na

---

²⁰⁶ Izraz površinskoskladenjska nerazločevalna poenostavitev nam pomeni odstopanje sistema površinskoskladenjskega označevanja od neračunalniško oz. nekorpusno orientiranih opisov. Ti se lahko med seboj precej razlikujejo, vendar menimo, da glede na to, da opozarjamo na njihove specifikke, težav pri opredeljevanju nerazločevalnih poenostavitev ne bo. Izraz lahko označuje tudi različnost označevanja istovrstnih struktur.

²⁰⁷ Ker je površinskoskladenjska raven razumljena le kot prehodna raven, najpomembnejšo vlogo pa ima pomenskoskladenjska raven, je takšna nerazločevalnost pravzaprav manj relevantna.

(ne)prisotnost in izrazne ter pomenske²⁰⁸ lastnosti (drugih) (ne)udeležencev glagolskega dejanja. Do določene mere se je napakam pri označevanju mogoče izogniti tako, da računalniku omogočimo dostop do slovarja, ki vključuje vsaj najpomembnejše podatke o vezljivosti (vendar takšen slovar zaenkrat še ne obstaja), vendar pa je proste morfeme možno natančno označiti le ročno.²⁰⁹ In celo v tem primeru je označevanje oteženo, saj je meja med leksikaliziranimi in neleksikaliziranimi prostimi morfemi izrazito prehodna, poleg tega pa je predmetni pomen dela neleksikaliziranih prostih morfemov zelo oslavljen, zato se ti morfemi po funkciji približujejo morfološkem morfemu glagola, na funkcijskoskladenjski ravni pa jih, posledično, razumemo kot dele povedka. Vsaj v prvi fazi površinskoskladenjskega označevanja bo zato v zvezi s prostomorfemsko problematiko mogoče upoštevati le nekaj spoznanj slovenskega jezikoslovja.

4.1.1.1 Označevanje zaimkovnih prostih glagolskih morfemov²¹⁰

Zaimkovni prosti glagolski morfem *se/si* ima v slovenščini naslednje funkcije.²¹¹

1. Leksikalizirani prosti morfem sograjuje leksikalni pomen glagolov, ki izražajo najrazličnejša dejanja (*smejati se, delati se, zdeti se, domišljati si, zapomniti si*).
2. Neleksikalizirani participantski²¹² ali kvaziparticipantski²¹³ prosti morfem pomensko in izrazno poudarja pomen glagolov, ki izražajo povratna dejanja

²⁰⁸ Včasih je (ne)udeležence, in posledično proste morfeme, glede na podkategorije živo+/-, človeško+/-, abstraktno/konkretno sicer možno ločiti, vendar takšno označevanje na morfosintaktični ravni navadno ni uresničeno, ker na izrazni ravni ni predvidljivo (pogosto se upošteva le kategorija živosti, ker je vrednost podkategorije vidna pri sklonilih).

²⁰⁹ Tudi v korpusu PDT bo velik del zaimkovnih prostih morfemov – (če smo prav razumeli) vsi tisti z analitično oznako Obj – natančneje označen šele na tektogramatični ravni. Iz celotnega na tektogramatični ravni označenega korpusa bo izločen še nekakšen podkorpus, t. i. model collection (MC), v katerem bodo posebno natančno ročno označeni prosti glagolski morfemi vzajemnih glagolov. Predložni prosti glagolski morfemi ne bodo upoštevani na nobeni ravni označevanja.

²¹⁰ Tako prosti morfem kot klitična oblika zaimka *se/si* bosta obravnavana skupaj – iz tehničnih razlogov bomo tudi zaimek imenovali prosti glagolski morfem – ker sta tako obravnavana tudi v priročniku *AAL*. Poleg tega je meja, ko zaimek preide v prosti morfem, pogosto zelo težko določiti, ker je določitev odvisna tudi od pomenskih lastnosti udeležencev glagolskega dejanja in od konteksta. Termin prosti morfem za klitično obliko zaimka pri tipu *umiti se* ipd. upravičujemo tudi s tem, da ima zaimek v tem primeru samo nanašalno vlogo, tj. slovnično vlogo kazanja na osebek, novega oz. drugega udeleženca pa ne vpeljuje.

²¹¹ Upoštevana je zlasti pomenska in ne strukturoskladenjska razvrstitev, ker je takšna delitev uporabljena tudi v priročniku *AAL*. V zapisu na različen status prostih morfemov ne opozarjamo (npr. na (ne)leksikaliziranost ali (ne)obveznost zaimkovnih prostih morfemov na pomenskosckladenjski ravni), zato različne tipe glagolskih morfemov pišemo enotno (*smejati se, umiti se, škodovati si, jeziti se, napisati si sporočilo, odrgniti si koleno* ipd.).

²¹² Participantskost (in kvaziparticipantskost) nam v tem primeru pomeni, da je prosti morfem (to poimenovanje je sicer pogojno) ena od paradigmatičnih možnosti v okviru samostalnikov, zato je prosti

- (*umivati se, obleči se, spomniti se, skloniti se, natakni si pulover, pogledati si knjigo, škodovati si, čestitati si*). Posebno podskupino sestavljajo zaimkovni prosti morfemi glagolov pri tipu *umiti si zobe, ohraniti si zdravje*.²¹⁴
3. Neleksikalizirani participantski ali kvaziparticipantski prosti morfem pomensko in izrazno poudarja pomen glagolov, ki izražajo nehotena dejanja (*ubiti se, raniti se, spotakniti se, urezati se, utopiti se*). V posebno podskupino sodijo prosti morfemi glagolov pri tipu *odrgniti si koleno, zlomiti si roko, izbiti si zob*.²¹⁵
  4. Lahko je leksikalizirani ali neleksikalizirani prosti morfem glagolov, ki izražajo samodejna²¹⁶ dejanja (*Valovi se širijo v vse smeri, Veja se premika, Vaza se je razbila, Voda si utira pot, Rastlina si je zakrila cvet, Reka si je izbrala najkrajšo pot do morja, Igrača se je razletela*).
  5. Lahko je leksikalizirani ali neleksikalizirani prosti morfem glagolov, ki izražajo položajni odnos med predmetoma (*Avtomobila sta se zaletela, Veji sta se prepletli, Drevesi sta si stali nasproti, Rastlini sta si delali senco*).
  6. Lahko je leksikalizirani²¹⁷ prosti morfem glagolov, ki izražajo naravne pojave (*daniti se, svitati se, megliti se*).
  7. Lahko je leksikalizirani ali neleksikalizirani prosti morfem glagolov, ki izražajo vzajemna ter skupna, vzporedna in enostranska dejanja (*srečati se, boriti se, dopisovati si, dotikati se, tepsti se, priseči si, izmenjati si*).
  8. Lahko je leksikalizirani ali neleksikalizirani prosti morfem glagolov, ki izražajo stanje oz. počutje in odnose ali lastnosti (*veseliti se, bati se, želeti si, poročiti se*).

morfem realni udeleženec glagolskega dejanja. Vse ostale neleksikalizirane zaimkovne proste glagolske morfeme imenujemo psevdoudeleženski, saj gre, tako se zdi, le za fiktivne udeležence. Meja med kvaziparticipantskostjo in psevdoudeleženskostjo je prehodna, ker je 'povratnost' ena od pomenskih sestavin vsakega zaimkovnega prostega morfema. Vezljivostna teorija ima sicer vse neleksikalizirane proste glagolske morfeme za udeleženske.

²¹³ Tako bomo imenovali zaimkovne proste glagolske morfeme, pri katerih se zdi zamenjava prostega morfema s povratnoosebim zaimkom nekoliko nasilna ali neobičajna, čeprav dejanje povzroča vršilec dejanja, sprememba pa je vidna pri njem samem (*skloniti se, spomniti se, postaviti se, utopiti se* ipd.).

²¹⁴ Lahko bi jih imeli za posebno podskupino kvaziparticipantskih prostih morfemov. Gre za nevezljive dajalnike koristi ali svojilne dajalnike.

²¹⁵ Glej op. 214.

²¹⁶ Med samodejna dejanja štejemo dejanja, ki jih opravlja (ne)znani povzročitelj oz. pobudnik dejanja ali vršilec dejanja, ki v stavčni strukturi ni izražen. Na funkcijskoskladenjski ravni zaseda mesto osebka (slovnično) neživi prizadeti udeleženec dejanja oz. udeleženec s kakšno drugo ustrezno udeležensko vlogo.

²¹⁷ *Se* je v nekaterih opisih definiran tudi kot neleksikalizirani prosti morfem glagolov, ki izražajo naravne pojave, njegova vloga je, da odpravlja prvotno desno vezljivost (*mračiti – Oblak mračí sonce, Luna se mračí*) (prim. Toporišič 1982: 83). Menimo, da vsi tovrstni glagoli načeloma določajo prosti morfem kot leksikaliziran. Takšen status zaimkovnega prostega morfema je upravičen tudi zato, ker bi sicer udeleženski prostega morfema na pomenskoskladenjski ravni implicirala, da so glagoli, ki izražajo naravne pojave, edina skupina glagolov, ki poznajo le desno vezljivost (ne pa tudi leve).

9. Lahko se pojavlja v stavčnih strukturah, ki izražajo samodejnost pojavov (*Zeha se mi, Že ves dan se mu kolca*).
10. Lahko se pojavlja v stavčnih strukturah s splošnim vršilcem dejanja (*Tod se hodi na Triglav*).
11. Lahko se pojavlja v stavčnih strukturah, ki izražajo željo oz. potrebo po tem, da se glagolsko dejanje izvrši (*Pleše se mi*).
12. Lahko se pojavlja v pasivnih stavčnih strukturah (*Otava se kosi poleti*).
13. Lahko se pojavlja v stavčnih strukturah, v katerih dejanje opravlja navidezni vršilec dejanja (*Zdravim se na polikliniki, Strižem se pri Miču*).

Isti glagoli s *se/si* se lahko uvrščajo v več zgornjih skupin. Glagoli z leksikaliziranim prostim morfemom lahko izražajo vzajemna dejanja, naravne pojave, položajni odnos med predmetoma, stanje, počutje, odnose oz. lastnosti ipd., glagoli tipa *gledati se, poznati se* ipd. lahko izražajo vzajemna ali povratna dejanja, glagoli tipa *zaleteti se* nehotena dejanja ali vzajemna dejanja itd.

Zgornje glagole oz. stavčne strukture z glagoli z zaimkovnim prostim morfemom bi lahko razdelili v 4 večje skupine. V prvo vključujemo glagole z leksikaliziranim prostim morfemom ne glede na to, kakšno vrsto dejanj z njimi izražamo. V drugo skupino se uvrščajo glagoli, pri katerih *se/si* pravzaprav ni prosti glagolski morfem, ampak je (v večini primerov) klitična oblika povratnoosebnega zaimka. Gre torej le za paradigmatično zamenjavo za samostalnik (*kopati se – kopati koga, tepsti se – tepsti drug drugega*). V to skupino se uvrščajo glagoli, ki izražajo povratna dejanja, in glagoli z neleksikaliziranim prostim morfemom, ki izražajo vzajemna dejanja (ne pa tudi skupnih, vzporednih in enostranskih dejanj), in sicer v določenih strukturah (*David in Pija sta se tepla*). Pogojno je v isto skupino mogoče umestiti tudi glagole, ki izražajo nehotena dejanja, kot specifično pa moramo v okviru iste skupine izdvojiti še skupino glagolov s kvaziparticipantskim zaimkovnim prostim glagolskim morfemom.²¹⁸ Da imajo glagoli, ki izražajo nehotena dejanja, (kvazi)participantski prosti morfem, dokazuje dejstvo, da ga lahko nadomestimo z zaimkom *sebe* (*Pri padcu je poškodoval sebe in še enega smučarja*), vendar se zavest o nefiktivnosti udeleženca, ki se izraža s prostim morfemom, pri govorcih umika (glej nadaljevanje). Tretjo skupino sestavljajo

---

²¹⁸ Na funkcijskoskladenjski ravni obema pogojnima kategorijama kljub participantskosti pripisujemo vlogo dela povedka.

glagoli z neleksikaliziranim prostim morfemom, ki ne sodijo v drugo skupino, tj. glagoli s psevdoudeleženskim²¹⁹ prostim glagolskim morfemom. V četrto skupino pa umeščamo stavčne strukture z glagoli z zaimkovnim prostim morfemom (v zgornji razvrstitvi gre za skupine 9–13).

Priročnik *AAL* predpisuje ločevanje med leksikaliziranimi in neleksikaliziranimi zaimkovnimi prostimi glagolskimi morfemi, za neleksikalizirane pa predvideva različne analitične oznake glede na pomenske lastnosti udeležencev glagolskega dejanja in tip stavčne strukture, v kateri se pojavljajo. Takšno označevanje je sicer lahko »napačno«, saj dobijo prosti morfemi, ki imajo na površinskoskladenjski ravni enako vlogo, različne analitične oznake (*David in Lija se tepeta* (oznaka Obj) – *David in Lija se pogovarjata* (oznaka AuxT)), vendar pa omogoča pravilnejšo reprezentacijo struktur na tektogramatični (pomenskoskladenjski) ravni. Gre torej za površinskoskladenjsko nerazločevalno poenostavitev. Glagoli so namreč organizatorji skladenjskih struktur na pomensko-, funkcijsko- in strukturoskladenjski ravni, zato takšno označevanje omogoča, da razločujemo med različnimi leksemi in upoštevamo glagolsko intenco.

Priročnik *AAL* predvideva, da zaimkovnim prostim morfemom glagolov, ki izražajo povratna dejanja, pripišemo analitično oznako Obj. Enako oznako dobijo tudi neleksikalizirani prosti morfemi vzajemnih glagolov (oz. glagolov v vzajemni rabi). Za proste morfeme glagolov, ki izražajo nehotena dejanja, je predvidena oznaka AuxR (*utopiti se*). Priročnik torej obravnava samo najbolj očitne primere,²²⁰ ko je *se* pravzaprav samo paradigmatična zamenjava za samostalnik, navodil za označevanje kompleksnejših primerov neleksikaliziranih prostih morfemov pa ne vključuje (izjema so prosti morfemi glagolov, ki izražajo samodejna dejanja, in prosti morfemi pri glagolih v tipičnih stavčnih strukturah). Glede na neobstoj dodatnih pravil je treba sklepati, da je bila pri pripravi sistema pravil za površinskoskladenjsko označevanje prostih morfemov upoštevana predvsem pomenskoskladenjska raven, na kateri so različni tipi neleksikaliziranih prostih glagolskih morfemov *se* opredeljeni kot udeleženski, zato dobijo analitično oznako Obj. To pomeni, da imajo ti prosti morfemi glagolov status udeležencev glagolskega dejanja, ki so na površinskoskladenjski ravni

²¹⁹ Psevdoudeleženski so po naši delitvi sicer vsi neleksikalizirani prosti glagolski morfemi, razen participantskih.

²²⁰ V navodilih za označevanje celo beremo: »The particle *se* is an object (Obj), sometimes this function is evident[.]« (Hajič et al. 1999: 289.)

izraženi kot objekti (*umiti se, srečati se, spomniti se, skloniti se*). Takšno označevanje potrjuje tudi oznaka Adv za neudeleženske zaimkovne proste glagolske morfeme.

V slovenskem jezikoslovju je pri funkcijskoskladenjskem določanju zaimkovnih prostih glagolskih morfemov *se* še nekaj nedorečenosti. Navadno delimo neleksikalizirane (ne)obveznovezljive zaimkovne proste glagolske morfeme v dve skupini. V prvo uvrščamo tiste, ki jim na funkcijskoskladenjski ravni pripisujemo vlogo predmetov, v drugo pa sodijo prosti morfemi, ki opravljajo vlogo dela povedka. Meja med obema skupinama je pogosto precej zabrisana, kar kaže omahovanje pri uvrščanju: Dular npr. govori o (ne)fiktivnih vezavnih dopolnilih oz. omahuje med enojno in dvojno vezavo (Dular 1982: 147–148), Toporišič ugotavlja, da gre pri tipu *podvreči se komu, nastaviti se komu, približati se komu* ipd. pravzaprav za tožilniški in dajalniški delovalnik, da pa je zaradi refleksivizacije prišlo do izgube občutka za tožilniško vezavo (Toporišič 1982: 92–93), neleksikalizirani prosti glagolski morfemi pri tipu *jeziti se, spomniti se, varovati se* pa nimajo statusa predmeta (Toporišič 1976: 485–486). M. Bolta predlaga, da bi imeli prosti glagolski morfem *se* v strukturah s splošnim vršilcem dejanja (pogojno) za osebek (povzeto po Orešnik 1992: 48), Toporišič pa iste strukture umešča med enodelne glagolske stavke (prim. Toporišič 1976: 499), različno je opredeljena tudi funkcijskoskladenjska vloga prostih morfemov pri glagolih, ki izražajo samodejna dejanja (prim. Toporišič 1982: 26, SSKJ 1998: 1201) ipd.

Vlogo predmeta slovensko jezikoslovje večinoma pripisuje prostemu morfemu *se* povratnih in vzajemnih glagolov²²¹ (prim. Toporišič 1976: 295, SSKJ 1998: 1201, o tem tudi A. Žele ustno), torej takrat, ko *se* pravzaprav ni prosti morfem, sicer pa je zaimkovni prosti glagolski morfem *se* opredeljen kot del povedka²²² (SSKJ 1998: 1201, Toporišič 1976: 485–486; 1982: 21, 26). Del povedka so tudi kvaziparticipantski zaimkovni prosti glagolski morfemi. Delitev kaže na neujemanje vloge, in posledično opisa, zaimkovnih prostih glagolskih morfemov na pomensko- in funkcijskoskladenjski ravni. Neleksikalizirani prosti morfem *se* je namreč na pomenskoskladenjski ravni definiran kot udeleženski, torej bi pričakovali, da bo na funkcijskoskladenjski ravni

²²¹ Mišljeni so samo glagoli z neleksikaliziranim zaimkovnim prostim glagolskim morfemom, pa tudi pri njih se občutek za participantskost prostega morfema izgublja.

²²² Na eksplicitno obravnavo vloge zaimkovnega prostega morfema na funkcijskoskladenjski ravni v slovenskem jezikoslovju naletimo redko. Večinoma je opredelitev posredna, kaže se npr. z nevključevanjem kategorije v določene teoretične konstrukte, npr. med predmete.

opravljal vlogo (dela) predmeta oz. obveznega prislovnega določila. Zdi pa se, da bi bilo v zvezi z neleksikaliziranimi zaimkovnimi prostimi glagolskimi morfemi smiselno govoriti o nekakšni psevdoudeleženskosti. Zaradi različne, večinoma pa visoke stopnje pomenske²²³ izpraznjenosti prostega morfema namreč prihaja do postopne morfologizacije skladijske zveze, zato *se* ob glagolu dobiva status slovničnega morfema, s tem pa tudi funkcijskoskladijsko vlogo dela povedka.²²⁴ Vendar pa del predmetnega pomena, in sicer 'povratnost', ohranja (prim. Žele 2003a: 17), s čimer implicira obstoj udeleženca, kar se kaže v tem, da zaimkovni prosti morfem vezljivostne možnosti glagola oži.

Do manjših diskrepanc v opisih prihaja tudi pri opredeljevanju površinskoskladijske in funkcijskoskladijske vloge neleksikaliziranega prostega glagolskega morfema *si*, saj pri označevanju sežemo na področje opredeljevanja funkcijskoskladijske vloge dajalnika. Prosti dajalnik, v priročniku *AAL* vključuje svojilni dajalnik, dajalnik ozira in del dajalnikov koristi²²⁵ (prim. Hajič et al. 1999: 283–285), ima glede na pravila priročnika na površinskoskladijski ravni adverbialno vlogo. Takšno vlogo priročnik pripisuje tudi zaimkovnemu prostemu morfemu glagolov, ki ima funkcijo dajalnika koristi, in sicer takrat, ko je *si* mogoče nadomestiti z zvezo *za sebe* oz. s povratnosvojilnim zaimkom.²²⁶ Kadar je dajalniški *si* (ne)obveznovezljivi udeleženec, dobi analitično oznako Obj.

Slovensko jezikoslovje deli dajalniška določila oz. dopolnila glede na njihovo vezljivostno predvidljivost na dve skupini, na (ne)obveznovezljiva dajalniška predmetna določila in na nevezljiva (predvsem) prislovnodoločilna dopolnila. V zvezi s prvo skupino se navadno govori o ožjih dajalnikih, drugo skupino pa imenujemo tudi prosti

²²³ Izraz pomenska izpraznjenost je tu rabljen pogojno, ker je že sam pomen zaimkov seveda težko opredeliti. Morda bi bilo bolje govoriti o »referenčni« izpraznjenosti.

²²⁴ Da postajajo zaimkovni prosti morfemi slovnični morfemi glagola (pridevnika in prislova), kaže posredno tudi Toporišičeva ugotovitev, da so deležja na -e postala pravi prislovi, ker ne ohranjajo več glagolske vezljivosti (prim. Toporišič 1979/80: 203). Ohranjajo pa neleksikalizirane udeleženske zaimkovne proste morfeme, kar kaže na to, da jih ne razumemo več kot udeleženskih.

²²⁵ Dajalnik koristi je lahko izražen z neobveznovezljivim in nevezljivim dajalniškim določilom oz. dopolnilom. Prvi ima površinskoskladijsko vlogo objekta, drugi pa adverbiala. Meja med njima je pogosto precej nejasna (poteka lahko med različnimi sememi istega leksema). Če se ne moremo odločiti, za katerega od pomenov gre, ima prednost označevanje z analitično oznako Obj (prim. Hajič et al. 1999: 284).

²²⁶ Ta del navodila implicira, da se na enak način označujejo tudi svojilni dajalniki. Priročnik *AAL* o označevanju svojilnega dajalnika tudi sicer pravi: »A possessive dative is assigned afun Adv.« (Hajič et al. 1999: 284).

dajalniki (prim. Pogorelec 1968: 146, Žele 2001a: 81–82, Korošec 1997: 59). B. Pogorelec uvršča med proste dajalnike dajalnik koristi²²⁷ ali škode, etični dajalnik, svojilni dajalnik ter dajalnike ozira, cilja, povzročitelja, dajalnik ob pridevnikih ipd. (Pogorelec 1968: 146). Korošec pa pojasnjuje, da se dajalniki v predmetni vlogi, kamor uvršča dajalnike kot pridevniška dopolnila²²⁸ (*Avtor je zvest izročilu*), preme (*Maršal je čestital brigadirjem*) in nepreme dajalnike (*Oče je dal hčeri knjigo*), od prostih dajalnikov ločijo po tem, da se pri nominalizaciji dvodelnih stavkov dosledno ohranjajo (*Avtorjeva zvestoba izročilu*). Možnost prislovnodoločilne ali predmetne funkcijskoskladenjske vloge ugotavlja za skupino svojilnih dajalnikov. Pri nominalizaciji ti dajalniki navadno izginejo, pri delu teh kategorij (gre za nepremi dajalniški predmet z možnostjo pretvorbe v svojilni pridevnik) pa se dajalnik ohrani vsaj kot možnost, zato jim avtor pripisuje predmetno vlogo. Pri razločevanju upošteva vezljivost glagolov. Težave pri določevanju skladenjske vloge se po avtorjevem mnenju lahko pojavijo tudi pri ločevanju med osebkovim dajalnikom²²⁹ in svojilnim dajalnikom, rešuje jih s pretvorbami (*Sanjalo se mi je* → *Sanjal sem*, *Sline mu kapljajo* → **On kaplja sline* → *Njegove sline kapljajo*, *V želodcu mu kruli* → *Želodec mu kruli* → *Njegov želodec kruli*, pri tipu *Odleglo mu je* pa pretvorba ni možna). Pri povedkovodoločilnih strukturah z dajalnikom razločuje med prostim dajalnikom nosilca stanja, ki ni "vzorcetvoren" (*Mraz mu je bilo*), in med dajalniškim nosilcem stanja, ki je konstituent strukture (*Žal mi je*). Med proste dajalnike uvršča tudi etični in kontaktni dajalnik (*Grem in se ti spotaknem*) (Korošec 1977: 59–67).

Funkcijskoskladenjska vloga prostega morfema *si* v slovenskem jezikoslovju ni jasno opredeljena, če pa upoštevamo funkcijskoskladenjsko določanje dajalnika, se od opisa v priročniku *AAL* ne razlikuje.²³⁰

Pri površinskoskladenjskem označevanju zaimkovnih prostih glagolskih morfemov *se* prihaja do nerazločevalnih površinskoskladenjskih poenostavitev pri vseh tipih dejanj,

²²⁷ Pri Toporišiču funkcijskoskladenjska vloga različnih dajalnikov ni natančneje pojasnjena. Dajalnik koristi je umeščen med predmetna določila (prim. Toporišič 1976: 205), svojilni dajalnik pa nima predmetne funkcijskoskladenjske vloge (prim. Toporišič 1982: 92). Na drugem mestu beremo, da avtor upošteva tudi prislovne zveze koristi, saj navaja zglede za *brata*, *bratu* (prim. Toporišič 1982: 111–112).

²²⁸ B. Pogorelec jih uvršča med proste dajalnike (prim. Pogorelec 1968: 149).

²²⁹ Toporišič ta dajalnik imenuje tudi dajalnik nosilca stanja oz. dajalnik logičnega osebkov (prim. Toporišič 1976: 205), B. Pogorelec pa dajalnik povzročitelja (prim. Pogorelec 1968: 146).

²³⁰ Tudi za zaimkovni prosti morfem *si* sicer velja večina stvari, ki smo jih v naši delitvi pripisali prostemu morfemu *se*.

ki so lahko izražena z glagoli, ki imajo leksikalizirane (ti dobijo analitično oznako AuxT) ali neleksikalizirane (tem pripišemo analitični oznaki Obj, AuxR) proste morfeme, izrazita skupina so zlasti vzajemni glagoli, ker so njihovi morfemi lahko leksikalizirani, participantski in psevdoudeleženski. (Večinoma) istofunkcijski zaimkovni prosti glagolski morfemi dobijo torej kar tri različne analitične oznake.

Z vidika slovenščine so zato problematična navodila priročnika, ki predvidevajo pripisovanje zgolj vloge udeleženca neleksikaliziranim zaimkovnim prostim morfemom, ki na površinskosladdenjski ravni opravljajo vlogo objektov, pri strukturah z vzajemnimi glagoli (priročnik obravnava vzajemne prostomorfemske glagole le pri navodilih za označevanje prostih morfemov v strukturah, ki izražajo vzajemnost), saj lahko te izražajo zelo različna dejanja, čeprav so na površinskosladdenjski ravni homonimne (*Moja otroka David in Hana sta se že poročila, David in Hana sta se srečala z učiteljem, Vsak dan znova se srečujem s težavami, David in Hana se tepeta*). Prosti morfem v njih ne zaseda vedno mesta, ki bi ga zasedel prizadeti udeleženec dejanja, ampak je pomensko do različne stopnje izpraznjen slovnični označevalnik za vzporedna, skupna ali enostranska dejanja.

Vlogo udeleženca, ki je na funkcijskosladenjski ravni izražen s tožilniškim predmetnim določilom, bi zaimkovnemu prostemu morfemu lahko pripisali le pri vzajemnih glagolih, ki izražajo vzajemna dejanja, in sicer kadar lahko prosti morfem nadomestimo z zvezami *drug drugega, med seboj* ipd. (*David in Lija sta se srečala*) – tj. kadar sta na funkcijskosladenjski ravni oba glavna udeleženca dejanja izražena z osebkom. V tem primeru dobi zaimkovni prosti glagolski morfem analitično oznako Obj, kot jo predvideva priročnik za označevanje. Kadar pa prosti morfem ne izraža več, da dejanje hkrati opravljata oba glavna udeleženca glagolskega dejanja, ki sta prizadeta od dejanja drug drugega (in sicer v zgoraj omenjeni strukturi), pa prosti morfem ni participantski, ampak psevdoudeleženski, zato predlagamo, da se pripisovanje analitične (zlasti pa tektogramatične) oznake prostim morfemom vzajemnih glagolov prilagodi glede na vrsto dejanja, ki ga glagoli izražajo, oziroma glede na izrazne in pomenske²³¹ lastnosti (ne)udeležencev glagolskih dejanj.

---

²³¹ Mišljene so predvsem semantične podkategorije živo+/-, človeško+/-, abstraktno/konkretno, ki jih zaznamujemo tudi v vezljivostnih slovarjih.

Ločevanje med vzajemnimi glagoli, ki izražajo vzajemna dejanja (*David in Lija sta se poročila (drug z drugim)*) in vzporedna dejanja (*David in Lija sta se poročila (vsak s svojim partnerjem)*), pri avtomatskem površinskoskladenjskem označevanju (zaenkrat) ni možno, saj je vrsto dejanja, ki ga ti glagoli izražajo, mogoče razbrati le iz konteksta, zato predlagamo, da pri označevanju neleksikaliziranih zaimkovnih prostih morfemov vzajemnih glagolov, ki izražajo vzporedna dejanja, ohranimo tehnično analitično oznako Obj.

Glede na lastnosti udeležencev dejanja v strukturah z vzajemnimi glagoli pa bi bilo možno razločevati strukture, ki izražajo enostranska dejanja (*Vsak dan se srečujem s težavami, Grdo se gledam z računalnikom*), saj je edino v teh strukturah z vzajemnimi glagoli eden od udeležencev dejanja, ki zasede skladijsko mesto, ki bi ga sicer zasedel sovršilec vzajemnega dejanja, neživ. Ker ta udeleženec ne more biti (so)vršilec dejanja, ampak je razmerni predmet dejanja, je prosti morfem glagola psevdoudeleženski. Ker pa sistem morfosintaktičnega označevanja predvideva označevanje kategorije živosti le za samostalnike moškega spola 1. moške sklanjatve, konsistentnega označevanja na površinskoskladenjski ravni zaenkrat še ni mogoče izpeljati. Za označevanje neleksikaliziranega prostega glagolskega morfema zato predlagamo tehnično analitično oznako Obj.

Seveda pa bi bila tudi v primeru razločevanja kategorije (ne)živosti verjetnost napačnega avtomatskega označevanja prostih morfemov vzajemnih glagolov sorazmerno velika, saj »[z] vidika stavčnočlenskosti orodnik izpostavlja najtežje določljivo razmerje med (predložnim) predmetom in prislovnim določilom/dopolnilom načina.« (Žele: 2001a: 96.) Pri enostranskih dejanjih namreč neživi udeleženec zasede funkcijskoskladenjsko vlogo orodniškega predmeta – pa tudi pri drugih vrstah dejanj, ki jih vzajemni glagoli izražajo, je takšna struktura pogosta. Pri avtomatskem označevanju zato na primer ni možno ločevati med strukturami tipa *Bojeval sem se z nožem (proti nekому)*, *Tepel sem se z veseljem* in *Boril sem se z računalnikom (da bi shranil podatke)*.²³² V prvih dveh primerih sovršilec glagolskega dejanja na površinski ravni ni izražen, gre pa za pravo vzajemno dejanje, tretji zgled pa prikazuje enostransko dejanje.

---

²³² Podobni so tudi zgledi tipa *Boril sem se s samim seboj, da ne bi več kadil*, vendar je stopnja enostranskosti pri njih manjša.

Dvoumne so tudi strukture tipa *Zaletel sem se z avtom nasproti Zaletel sem se z Davidom* in še številne druge.

Vzajemni glagoli izražajo tudi skupna dejanja (*David in Lija sta se srečala z učiteljem*) in dejanja, ki so na meji med skupnimi in vzporednimi ali enostranskimi dejanji (*Onadva se srečujeta s strokovnimi problemi, David in Lija sta se mučila z avtomobilom (ker ni hotel vžgati)*). Skupna dejanja so pravzaprav le varianta vzajemnih dejanj. Za označevanje neleksikaliziranih prostih morfemov glagolov pri njih predlagamo tehnično analitično oznako Obj, saj prosti morfem nima vloge udeleženca glagolskega dejanja. Tudi pri vseh ostalih mejnih tipih dejanj z vzajemnimi glagoli je zaimkovni prosti morfem psevdoudeleženski. Ločevanje med različnimi dejanji glede na lastnosti njihovih udeležencev ni možno (*David in Lija se srečujeta s težavami – David in Lija se srečujeta z veseljem, David in Lija sta se že spoznala z internetom – David in Lija sta se spoznala z dopisovanjem*). Zato menimo, da bi tudi neleksikalizirani zaimkovni prosti morfemi vzajemnih glagolov, ki izražajo mejna dejanja, morali ohraniti tehnično analitično oznako Obj.

Priročnik tudi ne opozarja na različnost skladijske funkcije zaimkovnih prostih morfemov pri vzajemnih glagolih, ki izražajo vzajemna dejanja (*David in Hana sta se tepla*) in položajni odnos med predmetoma (*Veji sta se prepletli, Drevesi sta si stali nasproti*). Zaradi konsistentnosti označevanja predlagamo za neleksikalizirane proste morfeme vzajemnih glagolov, ki izražajo položajni odnos med predmetoma, analitično oznako AuxR.

V zvezi z določili priročnika za označevanje pa moramo omeniti še eno pomanjkljivost. Za označevanje neleksikaliziranih prostih morfemov vzajemnih glagolov je predvidena le analitična oznaka Obj, kar pomeni, da ima zaimkovni prosti glagolski morfem vedno status obveznovezljivega določila. Takšno označevanje pa je lahko problematično pri strukturah, ki izražajo (zlasti) vzajemna dejanja, pri katerih eden od vršilcev dejanja (oz. prizadetih) na površinskoskladijski ravni zasede mesto subjekta, drugi pa mesto orodniškega objekta. Na površinskoskladijski ravni sta zato izraženi dve

obveznovezljivi objektni določili in eno obveznovezljivo subjektno, čeprav sta udeleženca glagolskega dejanja samo dva (*David se je srečal z Lijo*).²³³

Do težav pri označevanju lahko pride tudi zaradi večfunkcijskosti vzajemnih glagolov, saj poleg vzajemnosti pogosto izražajo še nehotenost dejanja (*zaleteti se, spotakniti se*). Pri označevanju bi v tem primeru morala imeti prednost tehnična analitična oznaka Obj, saj je določanje stopnje nehotenosti dejanja navadno precej spekulativno.

Podobna je tudi problematika kvaziudeleženskih prostih morfemov. Na funkcijskoskladenjski ravni so del povedka, zato zanje predlagamo tehnično analitično oznako Obj.

Ker se občutek za udeleženskost in (kvazi)participantskost zaimkovnih prostih morfemov vsaj na funkcijskoskladenjski ravni izgublja, bi bilo morda celo bolje (če je to z računalniškega vidika sprejemljivo) za proste morfeme, za katere priročnik *AAL* predvideva oznako Obj, določiti novo tehnično analitično oznako (izjema bi bili le pravi participantski prosti morfemi glagolov, ki izražajo povratna dejanja, ki bi oznako Obj ohranili). Ti prosti morfemi bodo na tektogramatični ravni večinoma označeni ročno, zato lahko njihov udeleženski pomenskoskladenjski status upoštevamo, hkrati pa bo tudi predstavitev na površinskoskladenjski ravni (bolj) ustrezna.

Za analitično oznako AuxR bi, če nekoliko poenostavimo, lahko rekli, da jo prosti morfem *se* dobi v tipičnih (stavčnih) strukturah s prostomorfemskimi glagoli, in sicer tistih, pri katerih glagolsko dejanje opravlja udeleženec z zelo splošnim pomenom, neznani udeleženec, navidezni udeleženec dejanja, splošni vršilec dejanja, pobudnik oz. povzročitelj dejanja ipd. (*Tod se hodi na Triglav, Knjiga se dobro prodaja, Vaza se je razbila, Valovi se gibljejo v koncentričnih krogih, Strižem se pri Miču*), njihov pomen pa je pogosto naklonski.²³⁴ Dejanja navadno ne opravlja vršilec dejanja, če pa

---

²³³ V korpusu PDT bo ta nerazločevalna poenostavitev odpravljena šele na tektogramatični ravni, v podkorpusu MC. Prosti morfem bo pri strukturah, v katerih je eden od vršilcev vzajemnega dejanja izražen z orodniškim predmetom, priključen h glagolu brez posebne oznake, na enak način kot glagoli z leksikaliziranim prostim glagolskim morfemom. Enako označevanje predlagamo tudi za neleksikalizirane zaimkovne proste morfeme vzajemnih glagolov, ki izražajo vzporedna, skupna, enostranska ter njim podobna dejanja.

²³⁴ Da je naklonskost pogosto vezana na stavčne strukture z glagoli z zaimkovnim prostim morfemom, dokazujejo tudi strukture, ki jih poznamo iz narečja, npr. *Tako malo se mi mora* + nedoločnik in varianta

udeleženec s to udeležensko vlogo dejanje sicer opravlja, na površinskoskladenjski ravni ne zaseda mesta subjekta. Izjema so strukture z glagoli, ki izražajo nehotena dejanja (*ubiti se, zaleteti se, spotakniti se, utopiti se*), pri katerih pa lahko oznako AuxR pri prostih morfemih upravičimo z odsotnostjo volje pri opravljanju dejanja, zveza pa je tudi naklonska. Podobne lastnosti kot omenjene strukture imata v slovenščini tudi skladenjski strukturi, ki izražata samodejnost pojavov oz. dogajanje in željo ali potrebo po tem, da se dejanje izvrši. Za označevanje neleksikaliziranih prostih morfemov glagolov v teh strukturah bi bila najbolj ustrezna analitična oznaka AuxR (*Pleše se mi, Že ves dan se mi kolca*), ker pa so prosti morfemi glagolov v njih lahko tudi leksikalizirani (*Kar smeje se mi, Savna se mi*), bo, kakor tudi pri drugih stavčnih strukturah s prostomorfemskimi glagoli (razen pri pasivnih strukturah), prihajalo do površinskoskladenjskih nerazločevalnih poenostavitev.

Ker češčina ne ohranja zaimkovnih prostih morfemov pri izglagolskih pridevnikih in prislovih, ampak pri izglagolskih samostalnikih²³⁵ (njihovi prosti morfemi dobijo analitično oznako Atr), priročnik zanje ne predvideva načina označevanja. Predlagamo, da tudi za označevanje zaimkovnih prostih morfemov izglagolskih tvorjenk v slovenščini uporabimo analitično oznako Atr. Atributi glede na sistem označevanja ne morejo biti razvijajoči členi pridevnikov in prislovov, zato je takšno označevanje pomensko- in formalnorazločevalno.²³⁶

4.1.1.2 Označevanje predložnih prostih glagolskih morfemov

Skladenjsko označevanje predložnih prostih glagolskih morfemov je glede na funkcijskoskladenjsko raven problematično, ker ti uvajajo predmete oz. predmete ali

---

iste strukture *Tako malo se mi* + nedoločnik 'ne ljubi se mi/ne želim početi tega, kar zaznamuje nedoločnik'.

²³⁵ Toporišič pri obravnavi nominalizacije glagola z roditeljsko vezavo o enakih strukturah v slovenščini ugotavlja: »Zanimivo je, da se včasih v glagolnik, ki bi ga eventualno lahko napravili, sili morfem *se: lotevati se – lotevanje se težkih nalog* [...]« (Toporišič 1982: 90.)

²³⁶ Glede na to, da so deležja v veliko opisih (tudi glede na sistem morfosintaktičnega označevanja SDT) obravnavana kot prislovi, ob njih pa se ohranjajo tako leksikalizirani kot neleksikalizirani zaimkovni prosti morfemi (*boječ se, sprehajajoč se*), se postavlja vprašanje, ali niso tudi prislovi nosilci vezljivosti. Zdi se, da bi morali izglagolske prislove obravnavati kot glagolske oblike in jim, tudi ko so »goli«, pripisati polstavčno vrednost.

prislovna določila. Leksikalizirani so na funkcijskoskladenjski ravni del povedka, neleksikalizirani pa del vezljivega predmeta ali prislovnega določila.²³⁷

Priročnik *AAL* predvideva za označevanje predlogov in predložnih prostih glagolskih morfemov le eno analitično oznako, in sicer AuxP. Ob doslednem označevanju na površinskoskladenjski ravni je zato nemogoče razločevati med različnimi leksemi oz. upoštevati glagolsko intenco. Razločevalnost bi omogočilo le dosledno ločevanje med predlogi kot leksikaliziranimi (*hoditi z/s* – *Že tri leta hodi z njo*, *hoditi za* – *Ona hodi za drugim*) oz. neleksikaliziranimi prostimi glagolskimi morfemi (*hoditi* (v različnih pomenih) + *na/v/skozi/čez/po čem* ipd. – *Hodi na pevske vaje*, *Hodi iz kraja v kraj*) in vezavnodružljivimi predlogi (*hoditi* (*od–do*, *po*, *med* ipd.) – *Hodil je po sobi*, *Hodi po prstih*, *Hodil je med drevesi*).

Takšno ločevanje bi bilo glede na sistem površinskoskladenjskega označevanja v priročniku nekonsistentno,²³⁸ zato predlagamo tehnično rešitev, tj. pripisovanje posebne analitične oznake le za leksikalizirane predložne proste glagolske morfeme. S tem dosežemo enotnost, ker sistem označevanja že predvideva posebno analitično oznako za leksikalizirani zaimkovni prosti glagolski morphem, in sicer AuxT (*David in Hana se borita*), nasproti analitičnim oznakam za neleksikalizirani zaimkovni prosti glagolski morphem (*David in Hana se tepeta*). Takšno označevanje je na površinskoskladenjski ravni nerazločevalna poenostavitev, vendar isto poenostavitev predlagamo tudi za označevanje predložnih prostih glagolskih morfemov. Leksikalizirani bi dobili analitično oznako AuxT (*stati za* – *David stoji za svojo odločitvijo*), neleksikalizirani pa bi ohranili analitično oznako AuxP²³⁹ (*stanovati* – *David stanuje v Šiški*).

Glede na to, da je oznaka, ki jo priročnik za označevanje predvideva za predloge v kateri koli vlogi, torej tudi za predložne proste glagolske morfeme, le

²³⁷ E. Kržišnik se sprašuje, ali takšno funkcijskoskladenjsko določanje ne kaže na to, da kategorije neleksikaliziranih predložnih prostih morfemov sploh ni (o tem E. Kržišnik ustno).

²³⁸ Na siceršnjo nujnost takšnega označevanja nekako najbolj očitno opozarjajo zveze tipa *priti do tu*, tj. s prislovom ob glagolu z neleksikaliziranim prostim morfemom, ter predložne zveze ob glagolu z leksikaliziranim prostim morfemom (*Papir je za v smeti*, *Ali je kaj za pod zob*).

²³⁹ Glede na to, da neleksikalizirani udeleženski predložni prosti glagolski morphem in vezavnodružljivi predlog nikoli ne zavzemata lastnih funkcijskoskladenjskih vlog, ampak nastopata kot del vezljivega predmeta ali prislovnega določila, nerazločevanje med njima na površinskoskladenjski ravni, v nasprotju z nerazločevalnim označevanjem neleksikaliziranih zaimkovnih prostih glagolskih morfemov, ni problematično.

površinskoskladenjska oznaka,²⁴⁰ zamenjava analitične oznake AuxP z oznako AuxT pri leksikaliziranih predložnih prostih glagolskih morfemih ne bi bila problematična, saj bi povzročila nastanek le še enega tipa nerazločevalnih površinskoskladenjskih poenostavitev. Hkrati pa bi takšno označevanje omogočilo bolj pravilno površinskoskladenjsko označevanje predikatov in struktur za predlogi oz. prostimi glagolskimi morfemi, saj se za leksikaliziranimi lahko pojavljajo le predmeti. Možnost napake pri označevanju bi bila torej minimalna, predlogi z oznako AuxT bi lahko uvajali le strukture, pri katerih bi nadrejeni element imel analitično oznako Obj.

Posebno tehnično analitično oznako bi bilo mogoče vpeljati le za označevanje neleksikaliziranih predložnih prostih morfemov v strukturah tipa *priti do sem, pripeljati se do tja, prihajati od tam*. Struktura je specifična, glagolov, pri katerih neleksikalizirani prosti morfem nima sklonske vplivnosti na določilo, pa je zelo malo, poleg tega pa so pomensko zamejeni, zato bi jih bilo mogoče pri pripravi priročnika za označevanje slovenskih tekstov posebej izpostaviti.

Funkcijsko- oz. površinskoskladenjsko vlogo neleksikaliziranega predložnega prostega morfema in celotne zveze, ki jo uvaja, je avtomatsko izjemno težko označiti z dovolj visoko stopnjo natančnosti, saj je odvisna predvsem od pomenskih lastnosti udeležencev glagolskega dejanja in od (ne)prislovnosti pomena prostega morfema, na določitev pa vplivata tudi členitev po aktualnosti in pomenski poudarek. Avtomatsko ločevanje med leksikaliziranimi in neleksikaliziranimi prostimi morfemi bo možno šele, ko bo računalnik imel dostop do vezljivostnega slovarja, saj glede na izrazno raven največkrat ni predvidljivo. Glede na to, da je razlike v strukturah pogosto mogoče določiti šele iz konteksta (*prepirati se za hišo* 'prepirati se v zvezi s hišo' ali 'prepirati se zadaj, za hišo', *hoditi za Hano* 'biti zaljubljen v Hano' ali 'stopati za Hano'), iz podatkov o izrazni ravni in o strukturoskladenjski vezljivosti pa pri avtomatski analizi pogosto niso določljive, pa menimo, da bo predložne proste glagolske morfeme v veliki meri treba označiti ročno.

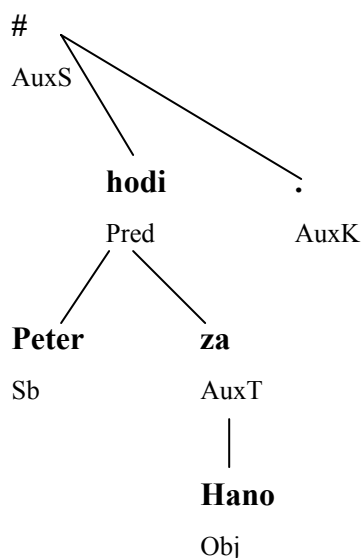
---

²⁴⁰ Pri tektogramatičnem označevanju korpusa PDT bodo besede s pretežno slovnično vlogo (večinoma) pridružene avtosemantičnim besedam, na katere se nanašajo oz. ki jih uvajajo. Vsi predlogi (in prosti glagolski morfemi) bodo zato »pridruženi« samostalniškim besednim zvezam (priročnik za tektogramatično označevanje: <http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/Corpora/PDT_1.0/Doc/tmanual/tmanen.pdf>).

Na sorazmerno visoko stopnjo površinskoskladenjske nerazločevalne poenostavitve je treba opozoriti tudi ob določanju vloge predložnim zvezam ob glagolu *biti*. Sistem površinskoskladenjskega označevanja namreč zanje predvideva le kombinacijo oznak AuxP in Adv (za nadrejeni element adverbialne zveze). Ob polnopomenskem ali ob pomensko-skladenjsko do različne stopnje izpraznjenem glagolu *biti* se namreč lahko pojavijo leksikalizirani in neleksikalizirani predložni glagolski morfemi ter predlogi, ki uvajajo predmetne, prislovnodoločilne in povedkovodoločilne zveze. Težavna je zlasti razmejitev med predmetnimi in povedkovodoločilnimi predložnimi zvezami. Odločitev piscev priročnika *AAL* za neločevanje med različnimi funkcijskoskladenjskimi vlogami omenjenih predložnih zvez je povsem utemeljena, saj bi bilo v nasprotnem primeru število napak pri označevanju najverjetneje še večje. Predlagamo, da tudi prostim morfemom ob glagolu *biti* pripisujemo le analitično oznako AuxP.

Zaradi kompleksnosti prostomorfemske problematike pri označevanju tudi ni mogoče upoštevati predložnih prostih morfemov pri pridevnikih in izglagolskih in izpridevniških samostalnikih, zato zanje predlagamo analitično oznako AuxP. Za ustrezno površinskoskladenjsko predstavitev skladenjskih razmerij delitev včasih niti ni relevantna, ker obvezne vezljivostne položaje zasedajo predložne zveze z enakimi funkcijskoskladenjskimi vlogami kot pri nevezljivih ali neobveznovezljivih skladenjskih položajih (pri samostalniških besedah npr. levi in desni prilastki, pri pridevniku predložni predmeti). Do površinskoskladenjskih poenostavitev bo zaradi predlaganega načina označevanja prihajalo pri definiranju vloge leksikaliziranih pridevniških prostih morfemov.

Peter hodi za Hano.

Graf 32: Predlog za označevanje leksikaliziranih predložnih prostih glagolskih morfemov.

4.1.1.3 Označevanje osebnozaimkovnih prostih glagolskih morfemov

Priročnik za označevanje posebne analitične oznake za označevanje osebnozaimkovnih prostih morfemov glagolov ne predvideva, ker češčina takšnih prostomorfemskih glagolov nima. Tožilniški osebni zaimki ob glagolu imajo v češčini zato status (ne)obveznovezljivih določil, na površinskoskladenjski ravni pa so označeni kot objekti.

Pri pripisovanju površinskoskladenjske vloge prostim glagolskim morfemom sta v priročniku, kot smo že omenili, upoštevani zlasti pomenskoskladenjska in pomenskosestavinska raven, zato priročnik za leksikalizirane zaimkovne proste glagolske morfeme predvideva posebno analitično oznako. Istih kriterijev pri pripisovanju analitičnih oznak osebnozaimkovnim prostim glagolskim morfemom ne moremo uporabiti, ker so vsi leksikalizirani, vendar pa ni mogoče ugotoviti, ali so leksikalizirani kot deli večbesednih frazemov ali kot deli enobesednih idiomatičnih glagolov. Z vidika skladenjskega označevanja korpusa je pri idiomatičnih zvezah tipa glagol + osebni zaimek v klitični obliki zato najpomembnejše vprašanje, ali gre za večbesedne frazeme ali idiomatične besede. Dokončnega odgovora na to vprašanje

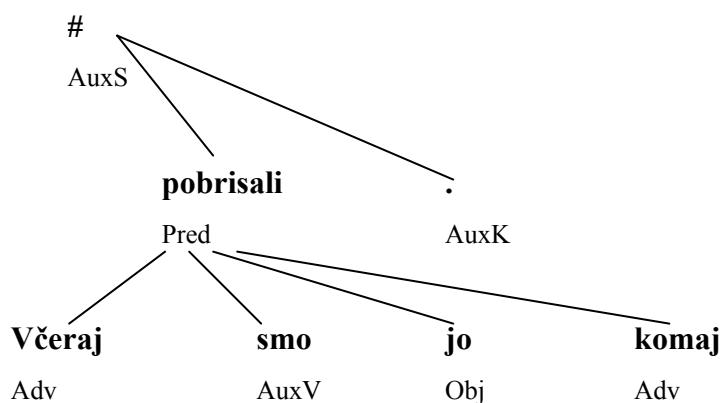
slovensko jezikoslovje ne daje, saj so argumenti za dokazovanje obeh tez istovrstni. Kot merilo za ločevanje med besedami in besednimi zvezami sta navadno upoštevani stopnja idiomatičnosti oz. motiviranosti in (ne)pregibnost osebnih zaimkov ob negaciji.

Skladenjsko označevanje idiomatičnih zvez glagola in osebnega zaimka v klitični obliki je problematično, ker se te zveze v nekaterih lastnostih približujejo besednim zvezam, v drugih pa besedam. Glede na vezljivostne lastnosti se vedejo kot besedne zveze. Novejše slovensko jezikoslovje ugotavlja, da glagoli v njih večinoma sodijo v skupino, za katero je značilna absolutna vezljivost, zato imajo v vseh (oz. večini) svojih pomenih enako vezljivost (prim. Kržišnik 2001: 241, Dular 1982: 149). Izjemna je ena skupina modelno monokolokabilnih glagolov, ki pozna delno vezljivost, in sicer v primeru, ko je glagol samo v frazeološki zvezi glagola in osebnega zaimka v klitični obliki desnovezljiv, sicer pa desnovezljivih skladenjskih položajev ne odpira. Za drugo skupino modelno kolokabilnih glagolov je značilna absolutna vezljivost, saj je kolokacija glagola in osebnega zaimka edina možna in obvezna.

Nekatere idiomatične zveze glagola in osebnega zaimka v klitični obliki pa so po svojih lastnostih podobne besedam. Glede na stopnjo motivacije teh zvez namreč slovensko jezikoslovje ločuje med nemotiviranimi besednimi frazemi, med katere sodijo idiomatične zveze glagola in osebnega zaimka, ki pomenijo hitro in živahno premikanje (*zbrisati jo, ucvreti jo, udariti jo, mahiniti jo*) in kršenje družbeno sprejemljivih norm oz. počenjanje neumnosti (*biksati ga, fiksati ga, kronati ga, lomiti ga*), in besednozveznimi frazemi (prim. Žele 2003a: 17). V to skupino frazemov uvrščamo istovrstne zveze, pri katerih je motivacija vidna, pomenijo pa uživanje drog, zlasti alkohola (*nacediti se ga (vina)*), dajanje oz. dobivanje udarcev (*stakniti jo/jih (udarce)*) in jezno govorjenje (*slišati jih (jezne besede)*).

Glede na zgornjo opredelitev besednozvezni frazemi osebnozaimkovnih prostih glagolskih morfemov nimajo, ampak gre za zveze z osebnimi zaimki, zato je pri njihovem označevanju treba ohraniti analitično oznako Obj. Osebnozaimkovni prosti glagolski morfemi se (morda) pojavljajo samo v besednih frazemih, zato bi bilo zanje zaradi konsistentnosti označevanja najbolje določiti posebno analitično oznako, glede na

sistem označevanja v priročniku bi bila najustreznejša analitična oznaka AuxT.²⁴¹ Vendar je na podlagi vezljivostnih lastnosti glagolov pri avtomatski analizi možno razločevati le besedne frazeme, ki poznajo modelno monokolokabilnost. Ker pa je za večino glagolov značilna absolutna vezljivost, saj so sistemsko desnovezljivi, glede na pomenske in izrazne lastnosti udeležencev glagolskih dejanj, ki jih ti glagoli izražajo, pri avtomatskem skladijskem označevanju pogosto ni mogoče razločevati med homonimnimi zvezami besednih glagolskih frazemov (*pobrisati jo* 'uiti') in zvezami glagola in osebnega zaimka (*pobrisati jo* 'pobrisati tablo'). Za označevanje osebnozaimkovnih prostih glagolskih morfemov besednih frazemov zato predlagamo analitično oznako Obj. S tem dosežemo enotnost, saj dobijo elementi pomensko istovrstnih struktur enake analitične oznake, poleg tega pa takšno označevanje upravičuje še dejstvo, da je nemogoče povsem z gotovostjo trditi, da so besedni frazemi besede.²⁴² Korpusni podatki namreč kažejo (prim. Kržišnik 2004: <<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/GraLiS%202004/Krzisnik%20Frazemy.htm>>), da se osebnozaimkovni elementi frazemov (vsaj v pisnih besedilih) še vedno podrejajo skladijskim pravilom, saj se sklon osebnozaimkovnega prostega morfema oz. zaimka pri negaciji spreminja.

Včeraj smo jo komaj pobrisali.

Graf 33: Predlog za označevanje osebnozaimkovnih prostih glagolskih morfemov.

²⁴¹ Takšen status osebnih zaimkov bi bilo mogoče vzpostaviti tudi po analogiji s frazemi oz. glagoli tipa *hoditi za* 'osvajati' – kar je, glede na pomenski prenos, istovrstno s frazemi oz. glagoli tipa *piti ga* 'zapijati se'.

²⁴² Kot potencialno prostomorfemske bi lahko izločili le frazeme v semantični skupini, ki označuje kršenje družbeno sprejemljivih norm oz. počenjanje neumnosti, vendar je (ne)prostomorfemskost glagolov v njih nedokazljiva. Po analogiji z ostalimi štirimi strukturno istovrstnimi skupinami frazemov zaimkom (ne prostim morfemom) v njih pripisujemo vlogo predmetov.

4.1.2 Označevanje zloženih glagolskih predikatov

Po pravilih priročnika *AAL* je zložen glagolski predikat zveza osebne glagolske oblike faznega ali naklonskega glagola in nedoločniškega povedkovega določila. Podobno opredeljuje takšne zveze tudi novejša slovensko jezikoslovje, le da avtorji naklonske glagole zamejujejo različno, in sicer glede na to, ali je za uvrščanje odločilen strukturoskladenjski ali funkcijskoskladenjski vidik.

Toporišič zagovarja tezo,²⁴³ da so vse zveze osebne glagolske oblike in nedoločnika na funkcijskoskladenjski ravni zveze pomožnega glagola, ki izraža faznost ali različne vrste naklonskosti, in povedkovega določila.²⁴⁴ Izjema so le glagoli zaznavanja, ob katerih nedoločnik opravlja vlogo povedkovega prilastka²⁴⁵ (prim. Toporišič 1976: 336–337, 481–482; 1982: 100–101). Isto tezo avtor sicer zrelativizira, saj pravi: »Nedoločnik je ob povedku (ali glagolu) predmet le, če se da izraziti s celim stavkom ali s samostalnikom [...] Če taka pretvorba ni mogoča, take nedoločnike obravnavamo kot povedkova določila naklonskih, faznih in podobnih glagolov in izrazov.« (Toporišič 1976: 484–485.). Ostali avtorji (prim. Dular 1982: 113, 141, 193, Žele 2001a: 107–108, posredno tudi Križaj-Ortar: 1989: 138–139) ugotavljajo, da so naklonski in fazni glagoli le tisti, ob katerih je nedoločniška vezava edina možna in obvezna,²⁴⁶ ob vseh drugih glagolih pa je nedoločnik na funkcijskoskladenjski ravni predmet, saj gre le za pretvorbena oblika drugih sklonskih oblik (tj. (predložne) samostalniške zveze in stavka).

Nedoločnik ob osebni glagolski obliki glede na priročnik *AAL* navadno dobi ali analitično oznako Obj, ki označuje, da gre za pravi predmet, ali tehnično analitično oznako Obj, kadar gre za glagolsko povedkovo določilo (pri površinskosckladenjski

²⁴³ Izjema je le opis v *SKJ 3* (prim. Toporišič 1967: 186–187), kjer so zveze nedoločnikov in faznih oz. naklonskih glagolov (ali določenih naklonskih zvez) umeščene še med gole povedke.

²⁴⁴ Priročnik *AAL* takšne zveze deli v štiri površinskosckladenjske tipe: lahko gre za zložen glagolski predikat (*Moram priti*), zvezo enostavnega predikata in objekta (*Splača se priti*), glagolsko-imenski predikat (*Videti je Škrlatico*) in zvezo predikata in komplementa (*Videla sem te vstopiti*) (prim. Hajič et al. 1999: 22–23, 33–34, 80–81, 151–152).

²⁴⁵ Izrecno je taka umestitev navedena le v *Novi slovenski skladnji* (prim. Toporišič 1982: 100), sicer pa jo je mogoče prepoznati iz zglodov (prim. Toporišič 1976: 487).

²⁴⁶ Ob faznih glagolih je pretvorba nedoločnika v sklonske oblike sicer možna, a zdi se, da včasih ne gre le za spremembo na izrazni ravni, ampak prihaja še do spremembe pomena (*začeti delati* – *začeti z delom*). Da pretvorbe niso le različice na izrazni ravni, ampak pri njih prihaja tudi do pomenskih premikov in drugačnih funkcijskoskladenjskih opredelitev, ugotavljata že O. Kunst Gnamuš (povzeto po Žele 2001a: 51) in Dular (1982: 113, 193).

analizi razlika sicer ni vidna, seveda pa je možno oba tipa nedoločnikov ločiti z iskanjem povezav med leksiko in slovničnimi strukturami). Glede na ugotovitve, da je meja med povedkovodoločilnim in predmetnim nedoločniškim dopolnilom pogosto zabrisana (prim. Žele 2001a: 107, Dular 1982: 193), predlagamo, da pri označevanju zloženih glagolskih predikatov ohranimo označevanje, kot ga predvideva priročnik.²⁴⁷

Večina obravnavanih opisov novejšega slovenskega jezikoslovja pa pripisuje funkcijsko sinonimnost z naklonskimi glagoli tudi pomensko istovrstnim naklonskim zvezam, ki imajo (večinoma) povedkovodoločilno vrednost (*lahko, rad, biti mogoče, imeti dolžnost, biti voljan, biti nujno* ipd.), zato nedoločniku ob njih pripisujejo vlogo povedkovega določila. Med te zveze so večinoma vključeni izpridevniški naklonski prislovi, določeni pridevniki ipd. (npr. *mogoče, treba, nujno*) – te zveze bomo imenovani naklonske zveze v ožjem smislu – (prim. Misja 1967: 23,²⁴⁸ Dular 1982: 193), včasih pa tudi izpridevniški prislovi subjektivne ocene oz. vrednotenja (npr. *lepo, težko, smešno, čudno*) – imenovali jih bomo naklonske zveze v širšem smislu – (*Težko je živeti v takih razmerah*) (prim. Toporišič: 1976: 336–337; 1982: 100–102). Izjemoma je določitev funkcijskoskladenjske vloge vezana na besedni red – če je nedoločnik pred zvezo nepolnopomenskega glagola in izpridevniškega prislova, gre za osebek, sicer pa za povedkovo določilo (*Živeti je težko – Težko je živeti*) (prim. Kozlevčar 1969/70: 215).

Priročnik *AAL* nobene vrste naklonskih zvez ne opredeljuje kot dela zloženega glagolskega predikata, ampak kot glagolsko-imenski predikat, nedoločnikom ob njih pa pripisuje površinskoskladenjsko vlogo subjekta (prim. Hajič et al. 1999: 29, 50). Menimo, da bi morali iste analitične oznake kljub opisom v slovenskem jezikoslovju ohraniti tudi pri označevanju korpusa SDT. Na problematičnost takšnega označevanja sicer opozarjajo zveze tipa *Voljan sem se začeti učiti voziti avto*, saj je nedoločniška vezava ob pridevniku *voljan* edina možna in obvezna, osebkovo mesto pa je v stavku že

²⁴⁷ Nadzorovalnim glagolom je v korpusu PDT na tektogramatični ravni pripisana dodatna oznaka za slovnično koreferenco, tj. oznaka, ki opredeljuje istovetnost neizraženega subjekta nedoločnika s subjektom nadzorovalne samostalniške besedne zveze (prim. Hajičová 1998). V slovenščini pa obstajajo tudi dvigovalni glagoli, pri katerih neizražen subjekt nedoločnika postane zgolj površinski subjekt stavka. Pri tektogramatični predstavitvi bi bilo treba takšen subjekt obesiti na nedoločnik, ki odpira vezljivostni položaj zanj, in mu pripisati posebno tehnično funktorsko oznako (dvigovalnih glagolov je zelo malo, zato je strukture z njimi mogoče označiti ročno).

²⁴⁸ Misja sicer govori o zvezi nedoločnika s predikativom in pomožnikom, vendar je iz zgledeov jasno, da so kot predikativi mišljeni naklonske zveze v ožjem smislu (prim. Misja 1967: 23).

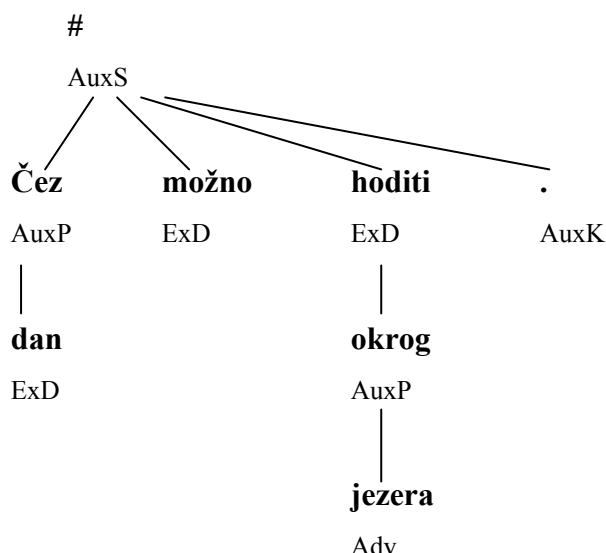
zasedeno. Zdi se, da pridevnik v tem primeru odpira skladišnja mesta za nekakšna obveznovezljiva neudeleženska določila, zato predlagamo, da nedoločnik v omenjenih strukturah dobi tehnično analitično oznako Obj. Navedeni zgled sicer potrjuje funkcijsko sinonimnost naklonskih zvez in naklonskih glagolov, ker pa sodi med izjemno redek tip struktur (razen pridevnika *voljan/voljen* smo našli le še pridevnik *pripravljen* z obvezno nedoločniško vezavo oz. vezljivostjo), bo kot netipičen v korpusni analizi zanemarjen.

Da pa so naklonske zveze, kadar tvorijo besedne zveze z nedoločnikom, vendarle zveze posebne vrste, kaže tudi to, da prehajajo nedoločniška določila ob negaciji iz tožilnika v rodilnik (*Mogoče je napisati nalogo – Te naloge ni mogoče napisati* nasproti zvezam tipa *Pomiti posodo ni moja naloga*). To, da se osebek pravilom negacije podreja, kaže, da glagol *biti* v tem primeru ni pomensko povsem izpraznjen, ampak le zelo oslavljen. Pri uporabi pravila o negaciji za dokazovanje (ne)istovetnosti določenih kategorij je sicer potrebna previdnost, kar kaže že omenjeni zgled *Ljubljana ni v Avstriji*. Zdi se, da na to, ali do spremembe sklona pride, vplivata tudi členitev po aktualnosti oziroma besedni red (*Narediti napako je neprijetno – Narediti napako ni posebno težko – Peter pravi, da napake ni posebno težko narediti, Predstava ne bo v sredo, ampak v četrtek – V sredo predstave ne bo, ampak bo v četrtek*).²⁴⁹ Na to, da je glagol *biti* ob naklonskih zvezah polnopomenski, kaže tudi morfonološka oblika izpridevniškega prislova (glej še razdelek 4.1.3).

Izpridevniški prislov kot del glagolsko-imenskega predikata ob eliptični kopuli (*Čez dan možno hoditi okrog jezera*) glede na sistem površinskoskladišnjega označevanja prevzame vlogo enostavnega glagolskega predikata. S takšno opredelitvijo se pri označevanju slovenskih tekstov ni mogoče strinjati, saj imamo takšne zveze za eliptične glagolsko-imenske predikate, zato menimo, da bi moral izpridevniški prislov v njih dobiti analitično oznako ExD.

---

²⁴⁹ Na polnopomenskost glagola *biti* ob nekaterih izpridevniških prislovih, iz katerih je sestavljen tudi precejšen del naklonskih zvez, posredno opozarja že priročnik *AAL* (prim. Hajič et al. 1999: 32).

Čez dan možno hoditi okrog jezera.

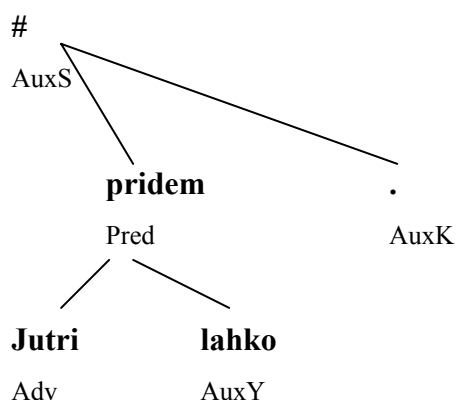
Graf 34: Predlog za označevanje izpridevniškega prislova kot dela glagolsko-imenskega predikata ob eliptični kopuli.

V okvir naklonskih zvez z nedoločnikom v povedkovodoločilni vlogi so v slovenskih skladenjskih opisih pogosto vključeni tudi leksemi tipa *lahko*, *rad* ipd. (prim. Toporišič 1982: 101, 114²⁵⁰). Takšno uvrščanje je sicer lahko nekako pogojno.²⁵¹ Skubic (1999: 232, 234) pa iste lekseme uvršča med naklonske adjunkte oz. členke. Povedkovodoločilnost leksema *lahko* je pravzaprav vprašljiva, ker se ta ne pojavlja ob pomensko izpraznjenih glagolih, je pa pomensko (ne pa pomenskoskladenjsko) nujen. Glede na to, da se ob leksemu *lahko* pojavlja glagol v osebni glagolski obliki in ne v nedoločniku, predlagamo, da leksem *lahko* ob glagolu označujemo z analitično oznako AuxY, tj. kot členek, glagol ob njem pa z oznako Pred. Takšno označevanje je konsistentno tudi glede na označevanje naklonskih zvez ob nedoločnikih in drugih zvez. Priročnik *AAL* namreč predvideva neglagolska povedkova določila le ob glagolu *biti*. Ker je zveza *lahko* + osebna glagolska oblika v funkcijsko-strukturnem smislu

²⁵⁰ *Lahko* je vseh zvezah med povedkovnike uvrščen tudi v *Slovarju Slovenskega pravopisa* (SSP 2001: 807).

²⁵¹ A. Žele ugotavlja, da je povedkovniškost naklonskih izrazov lahko sporna, ker imajo kot modifikatorji v povedku več skladenjskopomenskih možnosti (*rad delati – imeti rad – biti rad opažen/doma, lahko delati – biti lahko* ipd.). Meni, da bi takšne izraze lahko umestili tudi med členke (prim. Žele 2003b: 4; 2004a: 37).

specifična, bo pri analizi korpusa vse pojavitve sorazmerno enostavno poiskati in jim kasneje morda določiti drugačno funkcijskoskladenjsko vlogo.

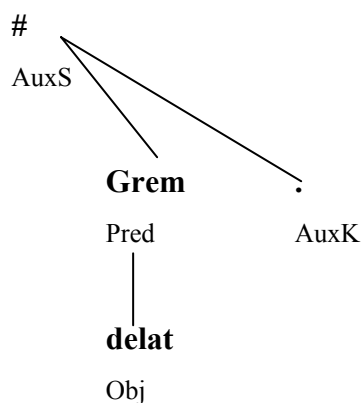

Jutri lahko pridem.

Graf 35: Predlog za označevanje leksema *lahko* kot neimenskega dela predikata.

Zloženemu glagolskemu predikatu je podobna tudi zveza glagola premikanja in namenilnika (*Grem delat*). Takšnih zvez češčina ne pozna, zato način njihovega označevanja ni določen. V slovenskem jezikoslovju sta namenilniku v funkcijskoskladenjskem smislu navadno pripisani dve vlogi: vloga prislovnega določila namena (prim. Toporišič 1976: 495; 1982: 111, Dular 1982: 115) ali vloga povedkovega določila ob nepolnopomenskem glagolu (prim. Žele 2001a: 105). Menimo, da bi polnopomenskemu glagolu pri površinskosckladenjskem označevanju lahko pripisali analitično oznako Pred, namenilniku pa tehnično oznako Obj. Zaradi specifične slovnične oblike namenilnika lahko pričakujemo, da bo pravilnost označevanja skorajda stoddstotna, pri analizi pa bo te strukture mogoče zelo enostavno izločiti.

Grem delat.

Graf 36: Predlog za označevanje namenilnika.

4.1.3 Označevanje glagolsko-imenskih predikatov

Glagolsko-imenski predikat je ena od struktur, ki predstavljajo pri avtomatski skladenjski analizi, podobno kot prosti glagolski morfemi, največje težave. Tako glagolski kot imenski del strukture sta namreč definirana izrazito pomensko (tj. pomenskosladdenjsko in pomenskosestavinsko), računalnik pa lahko kategorije razpozna predvsem glede na njihovo oblikoslovno raznolikost oz. predvidljivost.

Vsi opisi povedka z imenskim povedkovim določilom v novejšem slovenskem jezikoslovju izpostavljajo glagol *biti* kot glavni (prim. Toporišič 1982: 104, Kozlevčar-Černelič 1975/76: 77–78) oz. edini²⁵² pravi vezni glagol, saj naj bi le ta kot nosilec zgolj predikacijskih kategorij imel samo slovnični pomen (prim. Vidovič Muha 1984: 149). Ostali glagoli skladenjsko vlogo vezi ob imenskem povedkovem določilu lahko opravljajo, vendar pomensko niso povsem izpraznjeni, navadno imajo dodatne pomenske sestavine (npr. 'faznost', 'naklonskost'), pri večini glagolov, ki so sicer lahko nepolnopomenski, pa je vloga slovnične vezi sekundarna. Meja, ki ločuje polnopomenske glagole od nepolnopomenskih ali od pomensko dovolj oslavljenih, da je njihovo določilo povedkovo določilo, je pri avtorjih postavljena različno, navadno pa je tudi precej zabrisana. To potrjujejo tudi sezname najpogostejših nepolnopomenskih glagolov v glagolsko-imenskih povedkih, ki se v različnih opisih precej razlikujejo

²⁵² Izrecno je taka opredelitev navedena le pri B. Pogorelec (prim. 1972: 318; 1974/75: 120).

(prim. Kozlevčar-Černelič 1975/76: 78–79, Toporišič 1982: 105), npr. v *SSKJ* in Toporišičevih opisih, in previdnost avtorjev pri opredeljevanju funkcijskoskladenjske vloge določil ali dopolnil ob glagolih.²⁵³ Na stopnjo pomenske (ne)oslabljenosti glagola v povedku vpliva namreč predvsem leksikalno okolje, zato je teoretično lahko vsak glagol oz. vsak njegov semem v določenem kontekstu nepolnopomenski (o tem A. Žele ustno) in kot tak nosilec zlasti slovničnopomenskih kategorij.

Priročnik *AAL* zaradi težavnosti opredeljevanja skladenjsko-pomenske oslabljenosti oz. nepopolnosti glagolov predvideva, da se lahko povedkovo določilo pojavi le ob nepolnopomenskem glagolu *biti*, tj. ob glagolu, ki je v vseh opisih opredeljen kot pomensko popolnoma izpraznjen, poleg tega pa so natančno opredeljene tudi strukture, ki lahko vlogo povedkovega določila ob njem opravljajo, in sicer: samostalnik v imenovalniku, samostalnik v rodilniku, pridevnik, svojilni zaimek, števnik, nedoločnik²⁵⁴ in odvisni stavek (upoštevane so le strukture, ki se v slovenščini pojavljajo). Zaradi zahtev avtomatskega površinskoscledenjskega označevanja je delitev strogo besednovrsta, kljub temu da novejša slovensko jezikoslovje ugotavlja, da prihaja pri besedah v povedkovodoločilni vlogi do nevtralizacije številnih kategorialnih in pomenskih lastnosti ali do vzpostavitve kombinacije novih (prim. Žele: 2000: 61; 2003b: 5, 7, Kozlevčar 1968: 15; 1969/70: 213, 215).

V funkcijskoskladenjski vlogi imenskega povedkovega določila lahko v slovenščini nastopa večina besednih vrst: samostalniki (*Peter je profesor*), pridevniki (*On je len*), prislovi (*To je drugače*, *Zunaj je deževno*), medmeti (*Če ne boš prišel, bo joj*), predlogi (*To je čisto mimo*, *Jaz sem za*) ipd., vključeni so tudi povedkovodoločilni zaimki (*Ocena je bila še kar*, *Siten je, da je kaj*, *Čevlji so njegovi*) (prim. Žele 2003b: 6–14).

²⁵³ Omahovanje pri odločanju o (ne)polnopomenskosti glagola je vidno zlasti pri ločevanju povedkovih določil od povedkovih prilastkov. Orešnik ugotavlja, da je ločevanje med obema kategorijama pogosto težavno (Orešnik 1996: 264), pri Toporišiču so isti ali istovrstni zgledi v različnih opisih umeščeni enkrat med povedkove prilastke, drugič med povedkova določila (včasih z opozorilom, da jih je mogoče razumeti na oba načina) (Toporišič 1976: 487–488; 1984: 487–488), B. Pogorelec pa za umestitev mejnih primerov vpelje posebno kategorijo (Pogorelec: 1972: 318–319; 1974/75: 120). Tudi ločevanje avtorjev med povedkovim določilom in predmetom je pri nekaterih strukturah nekako pogojno. Dular uvršča določila pri t. i. frazeoloških glagolih z zelo splošnim pomenom enkrat med povedkova določila, drugič med predmete (Dular 1982: 132, 197), meni pa tudi, da bi vsaj pri tipu *imeti vpliv – vplivati* lahko govorili o »enojni vezavi frazeoloških glagolov« (Dular 1982: 197). Toporišič pa o isti kategoriji ugotavlja, da »je glagolski pomen oslabljen v smeri k vezi«, zato je njegovo določilo povedkovo določilo (Toporišič 2000: 615).

²⁵⁴ V pregledani slovenski strokovni literaturi takšnega strukturnega tipa povedkovega določila nismo zasledili, nekajkrat pa se pojavi opis strukture tipa *Videti si zdrav* (prim. Misja 1967: 23, Pogorelec 1974/75: 120).

Zdi se, da je vloga povedkovega določila še posebej značilna za besede, ki so besednovrstno težko uvrstljive,²⁵⁵ zato obstaja nevarnost, da bi bila njihova jezikovnotipična povedkovodoločilna raba pri avtomatski analizi spregledana. Za površinskoskladenjsko označevanje so problematični zlasti leksemi, ki se pravzaprav lahko pojavljajo samo ali predvsem v povedkovodoločilni vlogi (*prav, žal, všeč, mar, bot, fuč, treba, moč, res, treba* ipd.), različni sklopi (*On je res boglonaj, Meni je vseeno*), nesklonljive prevzete besede (*in, avt, kul*) ipd. – saj na morfosintaktični ravni navadno niso označeni kot samostalniki ali pridevniki.

Kot posebna kategorija v vlogi imenskega dela predikata je v priročniku *AAL* obravnavana kategorija t. i. "kratkih" pridevniških nevter (gre za podskupino pridevnikov v imenski obliki). Pomensko-funkcijsko-strukturni ustreznik teh leksemov v slovenščini so izpridevniški prislovi – v funkcijskoskladenjskem smislu glede na opise v novejšem slovenskem jezikoslovju prevzemajo enake vloge kot pridevniki, morfosintaktično so označeni kot pridevniki tudi v korpusu SDT,²⁵⁶ po morfonoloških značilnostih pa so prislovi. Pravila označevanja narekujejo, da lahko tej skupini pripišemo analitično oznako Pnom le, če je v stavek mogoče dodati zaimkovno obliko dajalnika (*Težko (ji) je*). To pomeni, da povedkovodoločilne vloge ne moremo pripisati le skupini izpridevniških prislovov, ki izražajo stanje v naravi²⁵⁷ (*Deževno je, Zunaj je mrzlo*). Podobna kategorija kot izpridevniški prislovi pa so v slovenščini tudi izsamostalniški prislovi,²⁵⁸ gre za prvotne samostalnike, ki se po morfoloških, sintaktičnih in pomenskih značilnostih približujejo prislovom. Ker je kategorijo zelo težko zamejiti, smo kot glavni kriterij določili možnost brezosebne rabe (prim. Toporišič 1982: 116), ker je ta slovnična kategorija izrazno predvidljiva. Predlagamo, da jim, kadar označujejo stanje v naravi (*Bilo je zelo tema, Včeraj je bilo mraz*),

²⁵⁵ Oziroma da so funkcijskoskladenjsko težko uvrstljive ravno zato, ker je zanje povedkovodoločilna vloga primarna.

²⁵⁶ Izjemoma so definirani kot prislovi (npr. *(Bilo je) priporočljivo, verjetno, težko, očitno, nesmiselno, mogoče* ipd.). Te primere je treba razložiti kot napake pri morfosintaktičnem označevanju.

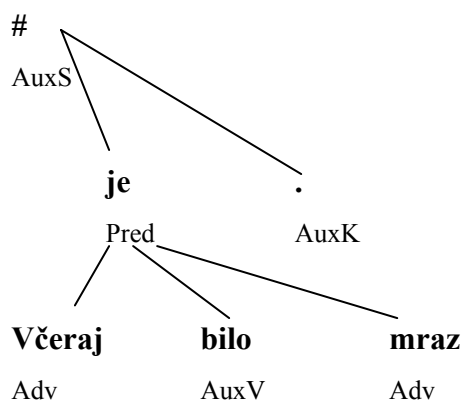
²⁵⁷ V isto skupino bi nekako sodili tudi izpridevniški prislovi, ki izražajo stanje v okolici (*V sobi je temačno*), vendar je to semantično skupino skorajda nemogoče izločiti, ker je opis stanja v okolici navadno odvisen od osebne ocene, zato je v strukture z glagolsko-imenskimi predikati, s katerimi to stanje navadno izražamo, zaimkovno obliko dajalnika mogoče vstaviti (*V sobi (mi) je bilo nevzdržno, prehrupno*).

²⁵⁸ Morfosintaktične oznake teh leksemov v korpusu SDT nismo ugotovili, ker je njihova frekvenca premajhna, da bi o njihovem morfosintaktičnem statusu lahko oblikovali relevantno generalizacijo. Pregledano je bilo prvih šest poglavij, tj. malo manj kot četrtnina romana *1984* (Orwell 1983: 5–53), v katerih se ob glagolu *biti* pojavljajo približno trije izsamostalniški prislovi (za nekaj primerov je bilo s sinhronega vidika težko reči, ali v skupino sodijo). Označeni so kot samostalniki. Enako označevanje lahko glede na izrazne značilnosti izsamostalniških prislovov predvidevamo za celoten korpus SDT.

pripišemo analitično oznako Adv. Izsamostalniškim prislovom, ki izražajo vrednotenje (Čudež bi bilo, če bi prišel) in fizično ali psihično stanje oseb (*Bilo me je strah, Bilo me je groza, Bilo ga je sram, Mraz mi je bilo*) – v tem primeru je nosilec stanja obvezno izražen s samostalnikom v dajalniku ali tožilniku (obveznost dajalnika je sporočilna in ne pomenskoskladenjska) – pa analitično oznako Pnom.²⁵⁹

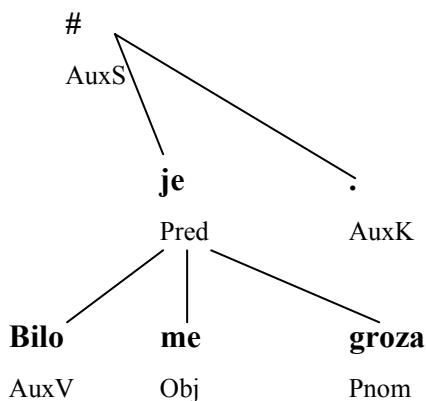
---

²⁵⁹ Predlagani način označevanja povzroči, da samostalnikom pripišemo drugačno analitično oznako kot pomensko in strukturno podobnim izsamostalniškim prislovom. Samostalnikom v tipu *Bila je megla Včeraj je bil mraz, Bil je dolgčas* analitično oznako Sb, izsamostalniškim prislovom pa oznaki Adv in Pnom. Vsi pregledani opisi slovenske skladnje opredeljujejo izpridevniške in izsamostalniške prislove v omenjenih strukturah kot povedkovodoločilne. Vendar se v novjšem jezikoslovju vedno pogosteje uveljavlja misel, da glagol *biti* ob njih ni le nosilec predikacijskih kategorij, ampak del predmetnega pomena ohranja, zato je pomensko-skladenjsko sicer zelo oslavljen, ampak polnopomenski (o tem tudi A. Žele ustno). To potrjuje tudi reakcija dopolnil nedoločnika v osebkovi vlogi na negacijo (glej še razdelek 4.1.2), namig na polnopomensko rabo glagola pa je tudi morfonološka oblika izpridevniških in izsamostalniških prislovov – postavlja se namreč vprašanje, ali ne gre pravzaprav za prave prislove (o tem tudi E. Kržišnik ustno). Pri prilagoditvi priročnika *AAL* za slovenščino bi zato morda veljalo premisliti, ali izpridevniškim in izsamostalniškim prislovom ne bi bilo bolje pripisati prislovnodoločilne vloge. Treba pa je opozoriti, da je stopnja polnopomenskosti glagola *biti* ob izpridevniških in izsamostalniških prislovih različna, zato je temu ustrezna tudi stopnja povedkovodoločilnosti oz. prislovnosti izpridevniških in izsamostalniških prislovov (izsamostalniški prislovi se povedkovodoločilni vlogi praviloma bolj približujejo). Načeloma bi lahko rekli, da je stopnja polnopomenskosti glagola *biti* odvisna tudi od tega, ali se v stavku ob njem pojavljajo kategorije, ki opozarjajo na lastno predmetnost (tj. ki implicirajo obstajanje oz. zapolnjenost neke prostorsko-časovne dimenzije). Če takšne kategorije obstajajo (največkrat gre za samostalnike), je možnost za nepolnopomenskost glagola večja – povedkovo določilo namreč neko predmetnost samo kvalificira. Če pa kategorij, ki izražajo predmetnost, ni, se glagolski pomen krepi v smeri k polnopomenskosti, s tem pa sam nakazuje pomenske sestavine 'obstajati', 'nahajati se' ali 'odvijati se'. *Biti* v strukturah z izpridevniškimi in izsamostalniškimi prislovi tipa *Bilo je tema, Včeraj je bilo oblačno* je zato polnopomenski, in pomeni 'obstajanje nekega realnega stanja'. Če pa tovrstnim okoliščinam (lahko) dodamo še enega udeleženca (zaimkovno obliko dajalnika ali tožilnika), ta udeleženec že zapolnjuje prostorsko-časovni kontinuum, zato je stopnja polnopomenskosti glagola *biti* ob njem (lahko) nižja (in prehaja v nepolnopomenskost), obstoječe okoliščine (npr. mraz v *Bilo mi je mraz*) pa udeleženca samo drugotno kvalificirajo (o tem tudi A. Žele po elektronski pošti). Ker je pri strukturah tipa *Bilo me je sram/groza/strah* prisotnost udeleženca, ki se izraža s tožilniško obliko samostalnika, obvezna, je stopnja povedkovodoločilnosti izsamostalniških prislovov v njih najvišja. Nekoliko nižja je v strukturah, v katerih je neobvezno skladienjsko mesto za udeleženca, ki se izraža s samostalnikom v dajalniku (*Bilo mi je grozno, Bilo mi je mraz*), mogoče zapolniti. Pri strukturah, ki jim udeležencev ne moremo dodati – navadno izražajo naravne pojave – je najnižja (*Bilo je zelo tema*).

Včeraj je bilo mraz.

Graf 37: Predlog za označevanje izsamostalniških prislovov, ki izražajo naravne pojave.

Bilo me je groza.

Graf 38: Predlog za označevanje izsamostalniških prislovov, ki izražajo vrednotenje ali stanje oseb.

Glede na sistem površinskostkladenjskega označevanja povedkovodoločilne vloge ne smemo pripisati prislovom (*napak, napoti, narobe, dovolj, predolgo, prezgodaj, drugače, bolje, odveč* ipd.), predložnim zvezam (*biti za hlapca, biti brez skrbi, biti ob hišo, biti v pomoč, biti pri pameti*) in medmetom (*Če ne prideš domov, bo joj*), kljub temu da je ta vloga za nekatere dovolj značilna. Takšno označevanje bo izločilo precej veliko skupino struktur z *biti*, ki jo bo treba označiti v nadaljnjih fazah (obstoječi opis namreč implicira, da obstaja polnopomenski nevezljivi ali zgolj desnovozljivi glagol *biti*, ob katerem lahko nastopajo različne okoliščine, in da je ta struktura precej

frekventna). Zaradi površinskoskladenjskih nerazločevalnih poenostavitev pri označevanju povedkovodoločilnih števnikov bo pri raziskovanju površinskoskladenjske ravni mogoče obravnavati le zelo majhno število glagolsko-imenskih predikatov z njimi, poleg tega pa pri avtomatskem označevanju ne bo mogoče upoštevati spoznanja sistemsko-funkcijskega jezikoslovja, da v zvezah dveh samostalnikov v imenovalniku ob nepolnopomenskem glagolu *biti* funkcijskoskladenjsko vlogo osebkava navadno prevzema samostalnik, ki ga opredelimo s pomensko oznako 'konkretno'.

V zvezi z razlikami med funkcijskoskladenjskimi opisi glagolsko-imenskih povedkov in površinskoskladenjskim opisom glagolsko-imenskih predikatov pa moramo omeniti še pomanjkljivost navodil priročnika, ki označevanje korpusa otežuje. Priročnik *AAL* pripisuje neudeleženskim, s stališča povedkove vezljivosti obveznim določilom ob kopulah in semikopulah, tj. ob glagolih, ki jim, poleg glagola *biti*, opisi navadno pripisujejo vlogo slovnične vezi, analitično oznako Obj (*Maček je ostal zdrav, Imenovali so ga za predsednika, Označil ga je kot ignoranta*). Takšna navodila olajšujejo označevanje samostalniških neudeleženskih določil (ker ta dobijo enako analitično oznako kot predmetna določila ob polnopomenskih glagolih), označevanje pridevniških pa ostaja izjemno zahtevno. Zelo težko jih je namreč ločiti od pridevniških dopolnil, ki opravljajo površinskoskladenjsko vlogo komplementa (problematika je vidna že v samem priročniku, saj so istovrstni zgledi včasih označeni različno). Glede na to, da lahko vlogo (semi)kopule v določenem kontekstu opravljajo pravzaprav vsi glagoli, predlagamo, da pri pripravi priročnika za označevanje slovenščine sestavimo seznam glagolov, za katere je ta vloga značilna (uporabiti bi bilo mogoče npr. Toporišičev seznam v *Novi slovenski skladnji*). Pridevniška neudeleženska določila ob njih bi analitično oznako Obj lahko dobila, pridevnikom ob glagolih, ki na seznam ne bi bili vključeni, pa bi pripisali površinskoskladenjsko vlogo komplementa.

4.2 Predlog za površinskoskladenjsko označevanje komplementa

V slovenskem jezikoslovju so strukture, ki jih priročnik za označevanje obravnava kot komplemente, opisane pod zelo različnimi imeni (dopolnilnik, prosti prilastek, povedkov prilastek), vendar je njihov nabor vedno bolj ali manj enak in jasno zamejen. Njihova strukturoskladenjska vloga pa je razumljena različno – večina avtorjev meni, da sestavljajo glagolske besedne zveze, zato so na funkcijskoskladenjski ravni del

povedka, Orešnik pa ugotavlja, da je povedkov prilastek dislocirani del samostalniške zveze, zato prevzema tudi njeno funkcijskoskladenjsko vlogo (Orešnik 1992: 139; 1996: 259).

Nabora struktur v funkcijskoskladenjski vlogi povedkovega prilastka in v površinskoskladenjski vlogi komplementa se skoraj v celoti ujemata,²⁶⁰ zato je vsa pravila za označevanja komplementa mogoče uporabiti tudi pri gradnji korpusa SDT. Omeniti moramo le nekaj površinskoskladenjskih nerazločevalnih poenostavitev.

Kljub temu da transgresivom (tj. izglagolskim prislovom) noben opis v slovenskem jezikoslovju ne pripisuje funkcijskoskladenjske vloge povedkovega prilastka, predlagamo, da pri njihovem označevanju ohranimo analitični oznaki Atv in AtvV, ki ju zanje predvideva priročnik *AAL*. Takšno označevanje upravičuje Orešnikovo mnenje, da »povedkov prilastek pod določenimi pogoji (kolikor se nanaša na osebe ali druga bitja z voljo ali razumom) naravnost sistemsko nadomešča prislovno določilo načina.« (Orešnik 1996: 257.) In sicer tiste vrste, ki se po pomenu nanaša predvsem na vršilca dejanja ali nosilca stanja. Na vezanost transgresivov na omenjeni udeleženski vlogi opozarja tudi A. Žele: »Samo z vršilcem/nosilcem dejanja se lahko upovedujejo tudi lastnostni izglagolski prislovi, npr. *sede kuhati, kleče prositi* ipd.« (Žele 2001a: 105.) Poleg tega moramo upoštevati še en razlog. Že v razdelku o prostih glagolskih morfemih smo opozarjali, da se neleksikalizirani, tj. na pomenskoskladenjski ravni udeleženski, zaimkovni prosti morfemi ohranjajo tudi pri izglagolskih prislovih (*Majaje se zaradi preveč popitega alkohola, je odkobacal priti domu, Sprehajajoč se, je videl veverico*), kar odpira vprašanje, ali so tudi prislovi nosilci vezljivosti. S predlaganim označevanjem izglagolskim prislovom implicitno pripišemo pridevniško vlogo (že B. Pogorelec vsem povedkovim prilastkom podeljuje isto vlogo, ko ugotavlja, da lahko pri nepridevniških ugotovimo "skrito" ujemanje preko kake zamišljene pridevniške oblike

---

²⁶⁰ Opisu glagolsko-imenskega predikata, komplementa in zvez obveznih neudeleženskih določil ter t. i. kopol in semikopol v priročniku *AAL* se je zelo približala B. Pogorelec (prim. 1972: 315–327). Glede na koncept komplementa moramo iz struktur, ki po mnenju B. Pogorelec opravljajo funkcijskoskladenjsko vlogo povedkovih prilastkov, izločiti zveze tipa *Klical ga je, svojega gospodarja, naj mu gre ...*, saj jih priročnik opredeljuje kot apozicije, zveze s *kot/kakor* in *z/brez* + samostalnik, ker gre glede na priročnik za adverbialne in objekte zveze, ter strukture, pri katerih je njihovo povedkovoprilastkovno vlogo mogoče določiti le iz konteksta. Za zveze tipa *kot/kakor* in *z/brez* + samostalnik je vloga povedkovega prilastka sicer značilna, vendar predlagamo, da jih kot komplemente zaenkrat ne označujemo, saj je konsistentnost pri njihovi avtomatski analizi zelo težko doseči.

(prim. Pogorelec 1974/75: 121)), zato postane vprašanje vezljivostnega statusa njihovih prostih morfemov neproblematično.

Do površinskoskladenjskih nerazločevalnih poenostavitvev bo prihajalo pri označevanju števnikov kot komplementov, saj o njihovi funkcijskoskladenjski vlogi odloča (ne)ujemanje s samostalniško besedno zvezo. Števniki v strukturah tipa *Majica mi zadostuje ena* in *Majic mi zadostuje pet* bodo namreč dobili različne analitične oznake, saj vlogo nadrejenega elementa po načelih odvisnostne skladnje prevzema tista beseda besedne zveze, ki napoveduje kategorialne lastnosti druge/drugih. Členitve po aktualnosti v prvi fazi površinskoskladenjskega označevanja ne bo mogoče upoštevati.

4.3 Sklep

Površinskoskladenjsko označevanje prostih glagolskih morfemov predstavlja pri avtomatski skladijski analizi jezika eno največjih zastranitev. Status predlogov, zaimkov oz. prostih morfemov ob glagolu je napovedljiv predvsem iz pomenskih lastnosti posameznega glagola in tudi iz konteksta ter pomenskih lastnosti udeležencev glagolskega dejanja, zato sistemsko označevanje (glede na tip struktur, v katerih se prostomorfemski glagoli pojavljajo, dejanja, ki jih takšni glagoli izražajo ipd.) za povsem natančno definiranje skladijske vloge prostih morfemov sicer ni primerno, je pa glede na trenutno razvojno fazo skladijskega označevanja edino izvedljivo. Pravila za označevanje prostih glagolskih morfemov so zato zaenkrat oblikovana kot niz kompromisov, stopnja površinskoskladijske poenostavitve pa je velika.

Težave pri označevanju zaimkovnih prostih glagolskih morfemov nastajajo, ker se udeleženskost prostih morfemov na pomenskoskladijski ravni pri vseh skupinah glagolov, razen pri glagolih, ki izražajo povratna dejanja, in (pogojno) pri delu glagolov, ki pomenijo vzajemna dejanja, glede na opise na funkcijskoskladijski ravni ne potrjuje.²⁶¹ Poleg tega moramo upoštevati vsaj možnost, da en zaimkovni prosti morfem opravlja več skladijskopomenskih vlog. Izjemno težavno je tudi avtomatsko

---

²⁶¹ Enako menijo tudi govorci. Sedem absolventov slovenistike, diplomanta elektotehnike in maturanta smo npr. prosili, da opredelijo funkcijskoskladijski status zaimkovnih prostih morfemov glagolov v različnih strukturah in ko izražajo različne tipe glagolskih dejanj. Razen ene absolventke slovenistike, ki je omenila možnost ali predmetne ali povedkovne vloge prostega morfema pri glagolih, ki izražajo povratna dejanja (*Zjutraj sem se umil*), so vsi drugi menili, da je prosti morfem del povedka.

označevanje predložnih prostih morfemov in predlogov, zato uvajamo posebno analitično oznako le za označevanje leksikaliziranih predložnih prostih glagolskih morfemov.²⁶² Ker prostomorfemskost osebnih zaimkov v frazemih tipa *lomiti ga, ucvreti jo* ipd. ni dokazljiva, jih obravnavamo kot samostalniške zaimke v predmetni vlogi.

Opisi funkcijsko- in površinskoskladenjske vloge komplementa in zloženega glagolskega predikata se večinoma ujemajo, le da smo za označevanje nedoločnikov ob naklonskih zvezah ohranili analitično oznako Sb.

Stopnja površinskoskladenjske nerazločevalne poenostavitve pri označevanju glagolsko-imenskih predikatov je velika, vendar se je pri avtomatskem označevanju le na ta način mogoče izogniti še večjim napakam. Glede na vezljivostne lastnosti glagola *biti* je, ob upoštevanju pravil o označevanju imenskega dela predikata, polnopomenske in nepolnopomenske rabe glagola *biti* mogoče ločiti z zelo visoko stopnjo natančnosti, zato lahko o vzorcih pojavljanja določenega nabora glagolsko-imenskih povedkov dobimo izjemno natančne podatke, ki jih lahko nudi le korpus.

---

²⁶² Razdvoumljanje izrazno homonimnih skladenjskih zvez, zlasti predložnih, je poleg avtomatskega označevanja struktur, ki tvorijo neodvisnostna razmerja, pri skladenjskem označevanju ena od najtežje premostljivih težav. Težavnost avtomatske analize se še stopnjuje, če pri tvorbi struktur ni upoštevan naravni besedni red. Na Češkem so se avtomatskega razdvoumljanja predložnih zvez lotili z metodo redukcijske analize (gre za postopno poenostavljanje povedi z reduciranjem najprej odvisnih funkcijskoskladenjskih zvez ob ohranjanju smiselnosti in slovnične pravilnosti strukture), upoštevana pa so tudi besednoredna in vezljivostna pravila (prim. Žele 2004: 505–510).

5 POVZETEK

Korpusni pristop v jezikoslovju je pristop, ki temelji na (kvantitativni) analizi strukturiranih, zelo obsežnih in sistematično zbranih zbirk besedil dejanske jezikovne rabe, ki jih imenujemo korpusi. Razvijati se je začel v petdesetih letih prejšnjega stoletja, uveljavil pa se je zlasti po letu 1980. Njegova prednost je, da je v jezikoslovni opis različnih variant jezika vnesel večjo stopnjo verodostojnosti in objektivnosti in znova opozoril na nemonolitnost jezikovne pojavnosti. Pristop je zlasti na področju leksikologije in leksikografije v jezikoslovni opis uvedel bistvene spremembe.

Skladenjsko označevanje korpusov je postopek, s katerim posameznim jezikovnim elementom povedi v korpusu pripišemo skladenjske jezikovnoanalitične oznake. To lahko storimo ročno, polavtomatsko in avtomatsko. Obstajajo trije osnovni načini avtomatskega skladenjskega označevanja, označevanje na podlagi vnaprej pripravljene slovnice, probabilistično označevanje in označevanje po hibridnih principih. Glede na kompleksnost označevanja ločimo skeletno in popolno skladenjsko označevanje. Analiza in interpretacija podatkov v skladenjsko označenih korpusov sta pomembni za potrebe opisnega jezikoslovja in za razvoj številnih jezikovnih tehnologij.

Skladenjsko označenega korpusa besedil slovenskega jezika zaenkrat še nimamo, zato je cilj projekta Slovene Dependency Treebank zgraditi takšen korpus po modelu korpusa Prague Dependency Treebank. Skladijska struktura povedi v korpusu bo predstavljena z acikličnimi grafi v obliki drevesastih struktur. Teoretično osnovo za sistem označevanje predstavlja odvisnostna skladnja. Namen projekta je v prvi fazi razviti metodologijo avtomatskega skladenjskega označevanja korpusov in natančno definirati sistem površinskoskladenjskega označevanja.

Avtomatsko označevanje skladijskih struktur je zelo zahtevno, zato označevalniki pri analizi poljubnega in obsežnega korpusa še ne presegajo šestdesetodstotne natančnosti. Pri avtomatskem površinskoskladijskem označevanju nekaterih skladijskih struktur v vlogi predikata v korpusu Slovene Dependency Treebank lahko pričakujemo zelo visoko stopnjo natančnosti, npr. pri označevanju enostavnih in zloženih glagolskih predikatov, pri drugih strukturah pa bo avtomatska analiza zelo težavna, npr. pri označevanju prostih glagolskih morfemov, frazemov v površinskoskladijski vlogi

predikata, povedkovega določila ipd. Označevanja se bo zato treba lotiti postopno, v več fazah, računalniku pa bo treba posredovati tudi pomenske podatke v slovarski obliki. Opis skladišnih struktur bo v prvih fazah označevanja še kompromisen, zato se bodo pojavljale površinskoskladišne nerazločevalne poenostavitve.

6 LITERATURA

Biber, Douglas et al., 1998: *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press.

Böhmová, Alena et al., 2003: The Prague Dependency Treebank: A Three-Level Annotation Scenario. *Treebanks: Building and Using Syntactically Annotated Corpora*. Ur. Anne Abeille. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 103–127. Dostopno tudi na: <http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/Corpora/PDT_1.0/References/Czech_PDT.pdf>.

Bolta, Marija, 1986: Slovenski glagoli z nedoločniškim dopolnilom v tvorbeno-pretvorbenem pristopu. *Slavistična revija* 34. 419–432.

Charniak, Eugene, 1996: Tree-bank Grammars. *Proceedings of the 13th National Conference on Artificial Intelligence*. Menlo Park: AAAI Press; Cambridge: The MIT Press. 1031–1036. Dostopno tudi na: <<http://staff.science.uva.nl/~prescher/papers/bib/1996report.charniak.pdf>>.

Collins, Michael et al., 1999: A Statistical Parser for Czech. *Proceedings of the 37th ACL'99*. College Park: University of Maryland. 505–512. Dostopno tudi na: <<http://acl.ldc.upenn.edu/P/P99/P99-1065.pdf>>.

Černelič, Ivana, 1991: Členek kot besedna vrsta v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezikoslovni zapiski* 1. 73–85.

Černelič-Kozlevčar, Ivanka, 1993: O delitvi členkov. *Zbornik SDS*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. 213–227.

Dular, Janez, 1982: *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta v Ljubljani.

Dular, Janez, 1983/84: Združena vezava v desni vezljivosti slovenskega glagola. *Jezik in slovstvo* 29. 289–293.

Erjavec, Tomaž, 1996/97: Računalniške zbirke besedil. *Jezik in slovstvo* 42. 81–95.

Erjavec, Tomaž, 2003: Označevanje korpusov. *Jezik in slovstvo* 48. 61–76.

Erjavec, Tomaž, 2004: MULTEXT-East Version 3: Multilingual Morphosyntactic Specifications, Lexicons and Corpora. *Proceedings of the Fourth International Conference on Language Resources and Evaluation, LREC'04*. ELRA: Paris. 1535–1538. Dostopno tudi na: <<http://nl.ijs.si/ME/V3/>>.

Gantar, Polona, 1996/97: Skladenjska in pomenskoestavinska tipologija glagolskih in prislovnih rekel. *Jezik in slovstvo* 42. 237–248.

Golden, Marija, 1996: *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje.

Gorjanc, Vojko, 2002: *Jezikoslovna načela gradnje računalniških besedilnih zbirk strokovnih jezikov*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Gorjanc, Vojko, 2003: Korpusi in jezikoslovje. *Jezik in slovstvo* 48. 19–27.

Hajič, Jan, 1998: Building a Syntactically Annotated Corpus: The Prague Dependency Treebank. *Issues of Valency and Meaning. Studies in Honor of Jarmila Panevová*. Ur. Eva Hajičová. Praga: Karolinum, Karlova univerza. 106–132. Dostopno tudi na: <http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/Corpora/PDT_1.0/References/pdtiovam.pdf>.

Hajič, Jan et al., 1999: *Annotations at Analytical Level: Instructions for Annotators*. Praga: UK MFF UFAL. Dostopno tudi na: <http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/Corpora/PDT_1.0/References/aman_en.pdf>.

Hajičová, Eva, 1998: Prague Dependency Treebank: From Analytic to Tectogrammatical Level. *Proceedings of the First Workshop on Text, Speech, Dialogue*. Brno: Masarykova Univerza v Brnu. 45–50. Dostopno tudi na: <http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/Corpora/PDT_1.0/References/Brno98.pdf>.

Jakop, Nataša, 2000/01: Funkcijska delitev členkov: značilnosti naklonskih členkov. *Jezik in slovstvo* 46. 305–316.

Jakopin, Franc, 1968: *Slovnica ruskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS.

Jesenovec, France, 1969: Raba nedoločnika. *Jezik in slovstvo* 14. 33–37.

Kennedy, Graeme, 1998: *An Introduction to Corpus Linguistics*. London: Longman.

Korošec, Tomo, 1977: Slovenski dajalnik in dajalniške pretvorbe. 13. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani. 59–67.

Kozlevčar, Ivanka, 1968: O pomenskih kategorijah samostalnika v povedkovi rabi. *Jezik in slovstvo* 13. 11–15.

Kozlevčar, Ivanka, 1969/70: O pridevniku v povedni rabi. *Jezik in slovstvo* 15. 210–215.

Kozlevčar, Ivanka, 1971: O pomenu in sintaktičnih možnostih samostalnika in pridevnika v povedni rabi. 7. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 1–13.

Kozlevčar-Černelič, Ivanka, 1975/76: O funkciji glagolov z oslabljenim pomenom tipa biti. *Jezik in slovstvo* 21. 76–81.

Križaj-Ortar, Martina, 1982: Glagolska vezljivost. *Slavistična revija* 30. 189–213.

Križaj-Ortar, Martina, 1985: *Vezljivost samostalniške besede*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Križaj-Ortar, Martina, 1989: Vezljivost: iz pomena v izraz. 25. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 129–140.

Kržišnik, Erika, 2001: Frazemi s strukturo »glagol + osebni zaimék« v slovenskem jeziku. *Frazeografija słowiańska*. Opole: Uniwersytet Opolski. 239–248.

Kunst Gnamuš, Olga, 1981: *Pomenska sestava povedi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Kunst Gnamuš, Olga, 1992/93: Slovnična zgradba in vloga stavkov s pomensko podstavo *SZ1 biti SZ2*. *Jezik in slovstvo* 38. 267–280.

Marcus, Mitchell et al., 1993: Building a Large Annotated Corpus of English: The Penn Treebank. *Computational Linguistics* 19. 313–330. Dostopno tudi na: <<http://www ldc.upenn.edu/doc/treebank2/cl93.html>>.

Marcus, Mitchell et al., 1994: The Penn Treebank: Annotating Predicate Argument Structure. *Proceedings of the ARPA Human Language Technology Workshop*. San Francisco: Morgan Kaufman. 114–119. Dostopno tudi na: <<http://ucrel.lanccs.ac.uk/acl/H/H94/H94-1020.pdf>>.

McEnery, Tony in Wilson, Andrew, 1996: *Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Misja, Boris, 1967: Povedek in povedkovo določilo. *Jezik in slovstvo* 11. 21–25.

Orešnik, Janez, 1989: Računalniško prepoznavanje slovenske skladnje (jezikoslovčev predlog). *Slovenski jezik v znanosti* 2. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 129–143.

Orešnik, Janez, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. (Dela / Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede, 37).

Orešnik, Janez, 1996: Nauk novejšje slovenistike o povedkovem prilastku. *Razprave SAZU XV*. Ljubljana: SAZU. 255–267.

Orwell, George, 1983: *1984*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Kondor 212).

Petrič, Jerneja, 1974: Slovenski in angleški nedoločnik. *Slavistična revija* 22. 283–298.

Pogorelec, Breda, 1968: Razvoj prostega stavka v slovenskem knjižnem jeziku (Vloga dativa v stavku). *Jezik in slovstvo* 13. 145–150.

Pogorelec, Breda, 1972: Dopolnilnik (povedkov prilastek) v slovenski skladnji. *Linguistica* 12. 315–327.

Pogorelec, Breda, 1974/75: Dopolnilnik (povedkov) v slovenski skladnji. *Jezik in slovstvo* 20. 120–122.

Shigemori Bučar, Chikako, 1992a: Izražanje povratnega dejanja v japonščini in slovenščini. *Slavistična revija* 40. 143–157.

Shigemori Bučar, Chikako, 1992b: Izražanje vzajemnega dejanja v slovenščini in japonščini. *Slavistična revija* 40. 365–383.

Shigemori Bučar, Chikako, 1993: Izražanje samodejnega dejanja v japonščini in slovenščini. *Slavistična revija* 41. 345–358.

Sinclair, John, 1991: *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.

Skubic, Andrej, 1999: Ogled kohezijske vloge slovenskega členka. *Slavistična revija* 47. 211–238.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1998.

Slovenski pravopis. Ljubljana: Založba ZRC, 2001.

Smolej, Mojca, 2004: Obvezni in neobvezni členki. *Slavistična revija* 52. 141–155.

Šmilauer, Vladimír, ³1969: *Novočeská skladba*. Praga: Státní pedagogické nakladatelství.

Toporišič, Jože, ¹1965: *Slovenski knjižni jezik 1*. Maribor: Obzorja.

Toporišič, Jože, ¹1966: *Slovenski knjižni jezik 2*. Maribor: Obzorja.

Toporišič, Jože, ¹1967: *Slovenski knjižni jezik 3*. Maribor: Obzorja.

Toporišič, Jože, ¹1970: *Slovenski knjižni jezik 4*. Maribor: Obzorja.

Toporišič, Jože, 1974: Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika. *Slovenski jezik, literatura in kultura: informativni zbornik*. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze. 29–50.

Toporišič, Jože, 1974/75: Esej o slovenskih besednih vrstah. *Jezik in slovstvo* 20. 295–305.

Toporišič, Jože, ¹1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Toporišič, Jože, 1979/80: Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa. *Jezik in slovstvo* 25. 201–205.

Toporišič, Jože, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Toporišič, Jože, ²1984: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Toporišič, Jože, ³1991: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Toporišič, Jože, 2003: *Oblikoslovne razprave*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Toporišič, Jože, ⁴2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Urbančič, Boris et al., ²1997: *Češčina*. Ljubljana: Založba Mladika.

Vidovič Muha, Ada, 1984: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *Slavistična revija* 32. 142–155.

Vidovič Muha, Ada, 1993: Slovnična obvestilnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Zbornik SDS*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. 35–49.

Vidovič Muha, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Žele, Andreja, 1995: Kako SSKJ izkazuje glagole s prostimi morfemi. *Jezikoslovni zapiski* 2. 250–256.

Žele, Andreja, 1998: Vezljivost glagolov s slovarsko oznako *s širokim pomenskim obsegom*. *Jezikoslovni zapiski* 4. 113–122.

Žele, Andreja, 2000: Tipologija poved(kov)ne rabe v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Jezikoslovni zapiski* 6. 57–65.

Žele, Andreja, 2000/01: O slovarskem prikazu slovenske vezljivosti. *Jezik in slovstvo* 46. 239–254.

Žele, Andreja, 2001a: *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Žele, Andreja, 2001b: Tipologija pridevniške vezljivosti. *Jezikoslovni zapiski* 7. 163–195.

Žele, Andreja, 2003a: *Glagolska vezljivost: iz teorije v slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Žele, Andreja, 2003b: Slovanska obravnava povedkovnika. *Jezik in slovstvo* 48. 3–15.

Žele, Andreja, 2003c: Slovenska skladnja z vidika skladenjskih teorij. *Slavistična revija* 51 [Posebna številka]. 141–163.

Žele, Andreja, 2004a: Povedkovnik v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 10 (1). 33–42.

Žele, Andreja, 2004b: Skladnja z vidika računalniškega jezikoslovja. *Slavistična revija* 52. 505–510.

6.1 Internetne strani

Izvorni priročnik za površinskoskladenjsko označevanje:
<http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/Corpora/PDT_1.0/Doc/amanual/index.html>.

Korpus Prague Czech-English Dependency Treebank:
<http://ufal.mff.cuni.cz/pcedt/doc/PCEDT_body.html>.

Kržišnik, Erika, 2004: Značilen tip minimalnih frazemov v slovenščini. <<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/GraLiS%202004/Krzišnik%20Frazemy.htm>>.

Penn Treebank: <<http://www.cis.upenn.edu/~treebank/home.html>>.

Prague Dependency Treebank (PDT): <<http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/>>.

Priročnik za tektogramatično označevanje korpusa PDT:
<http://quest.ms.mff.cuni.cz/pdt/Corpora/PDT_1.0/Doc/tmanual/tmanen.pdf>.

Projekt MULTTEXT: <<http://www.lpl.univ-aix.fr/projects/multtext/>>.

Projekt MULTTEXT-East: <<http://nl.ijs.si/ME/>>, <<http://nl.ijs.si/ME/V3/>>.

Sistem morfosintaktičnih oznak korpusa SDT: <<http://nl.ijs.si/ME/V2/msd/html/>>.

Slovene Dependency Treebank (SDT): <<http://nl.ijs.si/sdt/>>.

Tipologija korpusov glede na evropsko iniciativo EAGLES:
<<http://www.ilc.cnr.it/EAGLES96/corpusyp/corpusyp.html>>.

Vzporedni korpus MULTTEXT-East (1984): <<http://nl.ijs.si/ME/CD/docs/1984.html>>.